

899/2

აპკპი ს

თ ვ ი უ რ ი

წელიწადი მეორე

№ X

ოქტომბერი, 1899

ქუთაისი
ლამბაშიძის სტამბა * Типография Гамбашидзе
1899

შ ი ნ ბ ა რ ს ი:

პირველი განყოფილება.

83.

I	აპაქის კოლხიდელი (ლექსი)	1— 2
II	კოლხიდელს აკაკი (ლექსი)	3 - 4
III	თავ-გადასავალი აკაკის	5 - 21
IV	გაიოზ ბართლომიჩი (მოთხრობა) შახსანელის	22— 43
V	* (ლექსი) სისონა შეჩანგურესი.	44
VI	მოსუცის აღსარება და ** (ლექსი) დ. თომასუილის.	45 - 48
VII	აპაქის წერილი თ. ილია ჭავჭავაძეს- თან	49— 72
VIII	ზავი ძვის სამეფო მიცანა-სა.	73— 90
IX	საქართველოს დედა ძალაჰი ტვი- ლისი (გეგრძ.) შ. ჯანაშვილის	91—104

მეორე განყოფილება.

I	სოფ. ვალატყე, ხალხური ლექსე- ბი და გამოცანები, წარმოდგენილი აფ. შერველაძის-მიერ.	1—38
II	გურული ასახსნელები, ჩაწერილი აფ. შერველაძის-მიერ.	39—40

ს ა კ ა კ ი ს

თ ვ ი უ რ ი

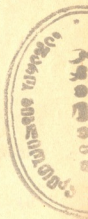
ს რ მ მ ს ლ ი

წელიწადი მეორე

№ X

ოქტომბერა, 1899

5502

ჭ უ თ ა ი ს ი

ღამბაზიძის სტამბა * Типографія Гамбашидзе

1899

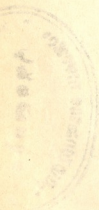
ს ა მ ს ე ს .

საქართველოს
ენობრივი
სამსახური

Дозволено Цензурою. Тифлиса, 19 Октября 1899 г.

ს ა მ ს ე ს .

2208

ს ა მ ს ე ს .
1898

შ ი ნ ა ა რ ს ი:

ზირველი განყოფილება.

	83.
I აპაპის კოლხიდელი (ლექსი)	1— 2
II კოლხიდელს აკაკი (ლექსი)	3— 4
III თავ-გადასავალი აკაკის	5— 21
IV გაიოზ ბართლომიჩი (მოთხრობა) მანსანელის	22— 43
V * * (ლექსი) სისონა შეჩანგურესი.	44
VI მოხუცის აღსარება და * * * (ლექსი) დ. თამაშვილისა.	45— 48
VII აპაპის წერილი თ. ილია ჭავჭავაძეს- თან	49— 72
VIII შავი ძვის სამეფო მიტანი-სა.	73— 90
IX საქართველოს დედა-ქალაქი ტფი- ლისი (გაგრძ.) მ. ჯანაშვილისა	91—104

მეორე განყოფილება.

I სოფ. ჭალატყე, ხალხური ლექსე- ბი და გამოცანები, წარმოდგენილი აფ. მერკვილაძის-მიერ.	1—38
II გურული ასახსნელები, ჩაწერილი აფ. მერკვილაძის-მიერ.	39—40

აქაკის

კოლხიდელი.

დეკემბრის 9-ს 1875 წ. ქუთაისი.

ძუძლს რომ ახალი არ ეკარება,
ნეტამც ვიცოდე, რას ემართლება?
ახლისგან ძუძლის შეურაცხება,
მე ვგონებ, ახალთ არ ეკადრება!

ვაჟო, ახალიც ხომ მოხუცდება!
მაშინ ხომ იგი არ განახლდება?
ახალი ნეტა რისგან არსდება,
თუ ძუძლისაგან არ წარმოსდგება?

ძუძლია არსი, ახლის მაარსი,
მზრდელი ახლისა წარმომჩენელი.
თუ არა ძუძლი, რა არს ახალი,
ვინ მისცა ახალს ენა მეტყველი?

ვინ მისცა ჰაზრი, ბუნების ვაზი,
ნაყოფთა ამოღ გამომღებელი?
ან ვინ გააცნო კალამი, წერა,
თავისუფალად მთაზედა მვლელი?

პატივის ცემა ახლისგან ძტპლის
ახალსა მისცემს აღნადგინებით.
არა სწამს ძტპლსა, რომ ჰაზრი ესე
ახალთა ჰქირდონ კრტინვით, კიცხვევით.

გამოცდილებას სწავლის გვირგვინად
მოხუცებულნი ჩტპნ ვეწამებით,
და ამით ძტპლნი ჯერ-არს პატივით
ისხდენ ახალთან სპეტაკის თმებით.

სწავლა და ცნობა ვიდრე იპოვნის
სამკაულს თვისსა, გამოცდილებას,
სოფელსა შინა მარტივად სცხოვრებს,
არა აქვს საზრდო მეხსიერებას.

გარეგან ცოდნაც ყოვლის ხილულის
ვერ მოგვირეწს ჩტპნ სიბრძნის დიდებას,
ვერც შესცვლის წესსა გარემოების,
ვერც ზე აღიყვანს სიტყვიერებას.

ძტპლი, ახალი ჯერ-არს რომ იყოს,
განუკვეთელად, ერთად, ერთ-გვარად,
მაშინ იქმნება ცნობა და ცოდნა,
ასპარესზედა მდგომი თამამად.

მაშინ არს ძალი, ძალ-უძლეველი,
შეერთებული შემტკიცებულად,
მაშინ არ დრტვინავს სამშობლო ძტპლი,
იხილავს თავსა განახლებულად.

ძტულისგან ახლის მართ სიყუარული,
ახლისგან ძტულის პატივის ცემა,
ამ ორთა ტკბილად სატყვიერება —
არს მამულისა სიცოცხლის კმევა.

ერთის უღლის ქტუშ ესენი ორნი
საზოგადოსა ყანას ეყოფა,
და ყანის იუქლსა, დამუშავებულს
ღვარძლი თავისით გამოეყოფა!

კ.

კოლხიდელს

ა კ ა კ ი.

მებოძა ჟქვენი ბრძნული წერილი,
მაგრამ პირადად მე არ მეხება:
გაურჩეველად ხნოვანებისა,
კარგის ყოველთვის მჩვევია ქება!

თუ საფუძველი კარგია ძველი,
წუნს როკორ დასდებს ხუროთ-მოძღვარი?
ეცდება კიდევ, რომ ზედ ააგოს
საშვილიშვილო წმინდა ტაძარი!..

თუ ეს არ მესმის, რალა მსმენია?
რა საჭიროა ამის მოძღვრება?!

მთვარე მაშინაც კიდევ ანათებს,
როცა იღვევა, ნელ-ნელა ცხრება.

მათუსალადაც რომ გადაიქცეს
მეტის სიბერით აწ «კოლხიდელი»,
მინც დარჩება კიდევ იმასში
ოჯახისშვილი... ძველი ქართველი,

ვისთანაც მისვლა და ვისიც ნახვა
სულით და გულით მე მენატრება!..
მაგრამ ერთი რამ გარემოება
წინ მელობება და მეფარება:

არ ვიცი, როგორ უნდა ვიახლო:
როგორც მორჩილი? თუ ამხანაგი?
როგორც დადიანს წერეთელი? თუ
როგორც «კოლხიდელს» მხოლოდ

სკბკი.

თავ-გადასავალი.

ქვეყანაში თვალ-გაუხელებელი, ცხოვრებაში გამოუცდელი და ოცნებით გაბერილი, აპრილის დამლევს დავადექი რუსეთის გზას. ორპირამდე (მარნამდე) ცხენით ვიარე, იქ ნავში ჩავჯექ და მივანდვე თავი გადარეულ რიონს. ფოთამდე ორ დღეს მოვუნდი სიარულს; აქაც სამ დღეს დავრჩი, დავესწარ ფოთის კურთხევას და მერე კი სამხედრო ცეცხლის-გემით გავეშურე ოდესისკენ. პეტერბურგში პირდაპირ მიმავალისათვის, რასაკვირველია, ხმელეთით წასვლა უფრო მოხერხებული იყო და არც ისე საშიში, როგორც ზღვით, მაგრამ ამ გზით მიტომ გამისტუმრეს, რომ იქ ვარანცოვის ქვრივი ეგულებოდათ და მისი ნახვა დამავალეს. იმ დროს საზოგადოდ ქართველებს ისეთი სიყვარული და ხსოვნა ჰქონდათ ვარანცოვის, რომ თუ რუსეთში მყოფი, ან მიმავალი ქართველი ვარანცოვის ქვრივს არ გაუვლიდა და არ ნახავდა, ვერც კი წარმოიდგენდენ. ჩემმა მშობლებმაც მიტომ დამავალეს, რომ უთუოდ მივსულიყავ კნენისთან და მათ მაგიერ მოკითხვა გადამეცა; ძღვნად—მისართმევადაც ერთი დიდი გიშრის ჯვარი, ზედ ჯვარცმა-გამოსახული, გამატანეს. ჩემს ოცნებაში ზღვა და ხმელეთიც ნამდვილზე მეტად მქონდა წარმოდგენილი და მიტომაც აღარა გამკვირებია რა!.. გართობით კი ისე გამართო ახალ-ახალ,

უცხო სანახაობამ, რომ დროს ველარ ვგებულვობდი ჩემი პოეტურა ოცნება ისე გაიზარდა მგზავრობის დროს, ისე აქრელდა და აფერადდა, რომ გაბრუებულმა ცა და ქვეყანა, ზღვა და ხმელეთი საქადრაკო ფიცრად გავიხადე და ჩემ ნება-სურვილზე ვახტუნებდი მეფესა და ლაზიერს. რას მიეხვედებოდი მაშინ, რომ გამოუცდელიობა მატყუარა ნატვრის თვალია?!..

ვარანცოვის კნენამ შვილივით მიმილო და დედა-შვილურადაც მომექცა. გამომკითხა ყველას ამბავი და ბოლოს, გიშრის ჯვარი რომ გადავეცი, დიდი სიამოვნება დაიმჩნია. „ვახსოვართ ქართველებს და სჩანს, რომ ჩემ ქმარს მალე არ დაივიწყებენო?!“

— «სანამ საქართველოს სახსენებელი არ მოისპობა, ვარანცოვის სახელიც არ დაივიწყდება-მეთქი.» წამოვიკნავე მე ეს უფროსებისაგან ჩვენში ბევრჯელ ნათქვამი და ჩემგან გაგონილი და გულში ჩარჩენილი სიტყვები.

მოხუც-კნენას ცრემლები მოერია, ღიმილით შემომხედა და მაკოცა. ჩემი მიტანილი ჯვარი სტუმრების ხელიდან ხელში გადადიოდა. ყურადღებით სინჯავდენ. გიშერი შავი ქარვა ეგონათ და მოსწონდათ, მაგრამ ჯვარზე გამოქანდაკებული ქრისტეს სახე, როგორც ეტყობოდა, ვერ აკმაყოფილებდა მათ ესთეტიკურ მოთხოვნილებას. ერთ სტუმარ-ქალთაგანს მიუბრუნდა კნენა და უუხრა: იტალიაში ხომ არა გგონიათ თქვენი თავი? ნუ დაივიწყებთ, რომ ამისთანა რამეებს უბრალო მეგობრები აკეთებენ იმერეთში! ისინი გლახები არიან და არსად რამე უნახავთ გარდა გარდამოხსნისა და ხატებისა ეკკლესიებში. მათი სამხატვრო გალღერია, მათი შკოლა — მარტო ბუნებაა საქართველოსი, მაგრამ ბუნება საოცნებო და ალტაცებაში მომყვანი! ეს უბრალო ხელოვნება განა არ

ამტკიცებს, რომ იმათ, თუ გარემოებას ხელი არ შეეშალა მათთვის, თვისი საკუთარი რაფაელები და მიქელანჯელოები ეყოლებოდათ? განსვენებულ კნიაზს აღტაცებით უყვარდა ქართველები, დიდ პატივსა სცემდა მათ წარსულს და მომავალზე იმედობდა. სულ იმას ამბობდა: ეს პატარა საქართველო დიდ რუსეთის ქარგაში უმშვენეირესი ფერადი და უმტკიცესი ოქროქსოვილი იქნებაო! 'მხოლოდ ჩვენ კი უნდა მივუშვათ ნებაზე, ვუწინამძღვროთ და გარედან ხელი შევეწყუთო... ერთი საათი მეტი ილაპარაკა სულ ქართველებზე და საქართველოზე. წავლა რომ დავაპირე, გამოთხოვების დროს, ღიმილით მიახრა: აი, ახლა თქვენ, ახლა გაზდა ქართველებმა, უნდა გაამართლოთ ჩემი ქმრის იმედებიო! მერე მკითხა: რამდენ ხანს დარჩებით ოდესაშიო? და რომ მოვახსენე: რამდენიმე დღეს-მეთქი, მეორე დღისთვის სადილად დამპატიეთა. ორმოცი წელიწადი მეტია მას აქეთ, მაგრამ ასე მგონია, თუ ეს ყოლიფერი ახლად იყო მეთქი, ისე ნათლად ჩამჩა მისი ალერსიანი სახე გულში და სიტყვებიც ტკბილად ყურში მიწვივან.

სასახლიდან დაბრუნებულმა მთელი დღე ოდესის დათვალიერებას მოვანდომე. ბევრი საუცხოვო რამ ვნახე, მაგრამ დიდათ არ შემომჩნევია: არც მრავალ-სართულიანი სახლები, არც განიერი ქუჩები და არც ზედ-მავალ ხალხის გაცეტებული მისვლა-მოსვლა. მე მხოლოდ ბოლოში თავ-მოყრილმა გემებმა გამაოცეს!.. ან რა მიაქვთ, ნეტავ, ამდენი და ან რა აქვთ წასაღები, რომ ზღვაზე ძლივს ეტევიან-მეთქი? ვამბობდი გუნებაში და თანაც გულს ვაყოლებდი ზღვის ფრთვივას. მეორე დღეს, ვარანცოვის კენინასთან რომ ვეპირებოდი წასვლას, სწორედ იმ დროს, ს.სტუმროს მსახურმა შემომი-

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ტანა წერილი. დოქტორი ანდრიევსკი მწერდა: კნენისა
ავად გახდა, დღეს აღარავის მიღება არ შეუძლია და მის
მაგიერ მე გთხოვთ, ჩემთან მოხვიდეთ სადილად. მით უმე-
ტესად, რომ კნენისა ვარანცოვის დავალებით ერთი რამ
უნდა გადმოგცეთო! მე მისი აღრქესი არ ვიცოდი და
შევწუხდი, მაგრამ გამოვლა, რომ თავისი საკუთარი კა-
რეტა გამოეგზავნა ჩემთვის, მეც ჩაეჯექი და ვეახელი.

ქართული
14

ანდრიევსკი ვარანცოვის სასახლის საკუთარი მკურ-
ნალი იყო, შინაური კაცი, და სადაც უნდა ყოფილიყო
ვარანცოვი, ყველგან თან ახლდა. ცოლად ჰყავდა ქარ-
თველი ქალი, თავად თუმანიშვილის. ქართველები დიდ
პატივსა სცემდნენ და ისიც მათ სიყვარულს იჩენდა.
უეჭველია, რომ ვარანცოვის დროსაც იქნებო-
დნენ ქართველების მოძულარი რუსები, მაგრამ ვერ გა-
ბედავდნენ გამოცხადებას!. საზოგადოდ ხელქვეითები უფ-
როსის ნება-სურვილს უთანხმებდნენ თავის გრძობა-გონე-
ბას.. ფარისევლოურად ხელში იჭერენ ორივეს რიკ-ტა-
ფელასავით და დროს აყოლით, ხან მარჯვენით გაჰკვრენ,
გააზუზუნებენ ხოლმე და ხან მარცხნით. ანდრიევსკი-
კი არ ეკუთვნოდა ამ გვარ ხელქვეითთაგანს...

ცოლშვილის მოყვარული და მოალერსე, ანდ-
რიევსკი როგორც ყველგან, ისე ოღესაშააც ხელგამ-
ლილად სცხოვრებდა. იმ დღესაც, მე რომ ვეწვიე, სახლი
სტუმრებით აევსო. ჩვეულებრივის მოსაღმების შემდეგ ანდ-
რიევსკის მეუღლემ ბოდიში მოიხადა ვარანცოვის კნენისა
მაგიერ და გადმომცა რაღაც ქალაქში გრძლად გამოხვეუ-
ლი ლელვის ჩირივით. «ეს იმან გამოგიგზავნათო!» ხელში
რომ ავიღე მემძიმა. ვნახე, რომ სულ ბაჯადლუ-
ოქროები იყო. გაეწითლდი. ქირის ოფლმა დამასხა და
სხვებს კი, უთუოდ, ევონათ სიხარულმა აიტაცაო. ცო-

ტა ხნის სიჩუმის შემდეგ მაღლი გაღვუხადე და საჩუქარი უკანვე დაუბრუნე. «სწუნობო? — შეკრთომით მკითხა ანდრიევსკის მუღღღემ. — საჩუქრის მიუღებლობა ვ-ს გაუგონიაო? ეს სახსოვრად გამოვიგზავნა კნენამო.» და-წუნება რა ბრძანება არის მეთქი? — მოვახსენე — სახსოვრად რომ სხვა რამე ებოძებია, დიდის სიმდაბლით და მაღლობით მივიღებდი, მაგრამ ფული-კი სწორედ არ მეხერხება-მეთქი. — სტუმრებმაცა და მასპინძლებმაც გაციებით დამიწყეს ყურება. ცხადია, უგუნურ-ბრიყვად ჩამაგდეს, მაგრამ თვითონ ანდრიევსკიმ-კი სიცილით უთხრა ცოლს: — «ბაბალე, აკი გითხარ რომ არ მიიღებდა?!»

— მაგას ჯერ ისევ საქართველოში ჰჯონია თავი, ასე მაღე მამა-პაპის წესსა და რიგს ვერ ნოიშლისო... მერე მოვიდა ჩემთან, ბეჭზე დამადვა ხელი და ღიმილით მითხრა: ჩემო ახალ-გაზდა შეგობარო! ტყუილა ნუ დაგირცხვენია, აქ საწყენი არა არის რა!.. ჩვენში ეს მიღებულია, და ხომ გაგიგონია — თქვენებური ანდაზაა — «რა ქვეყანა-შიაც მიხვიდე, იმ ქვეყნის ქუდი დაიხურეო.» ისიც მართალია, ვინც გაჩუქა და შენც მართალი ხარ, რომ არ მიიღე ეს საჩუქარი ამას მე უკანვე გადავსცემ კნენას, ვუამბობ ყოლიფერს და ბევრსაც ვაცილებ, მაგრამ მხოლოდ პირობით კი: ერთი წელიწადიც არ გაივლის, რომ შენ სულ სხვა თვალთ შეხედავ ცხოვრებას, დღევანდელ შენს შეცდომას იგრძნობ და მაშინ სიტყვა მომეცი, რომ მომწერო და შემატყობინო!.. მართლაც, წელიწადს კი არა, ოთხ თვესაც კი არ გაუვლია, რომ ვიგონებდი ამ შემთხვევას და გუნებაში ვამბობდი: «რა გამოუცდელი ვიყავ მეთქი?!» გულიც კი მწყდებოდა მაგრამ, აღარა მიმიწერია-რა ანდრიევსკისათვის.

სტუმრებში, იმ დღეს, იქ ერთი ვიჯაცა უწკია ახალ-

გაზდა ერია, სულ საულვაშეზე ისვამდა ხელს. ის მომიჯდა გვერდით და ჩამეკითხა:

- გეტყობათ, კნიაზ, რომ ბევრი ფული მივაქვს თან?
- რატომ არა?!
- მაინც?
- ხუთასი.

— ხუთასი ათასი? — ეს რომ მითხრა, მე გიჟი მეგონა და სკამი უკან დავაჩოჩე და საჩქაროდ მივაძახე: ხუთასი მანეთი მეთქი.

— ხუთასი მანეთი? — გამიტრიზავა — მერე და ეგ რას გეყოფათ?

— გზაში მეტი არ მომინდება და მერე თვიურად გამომიგზავნიან სახლიდან.

- რამდენს?
- ხუთ-ხუთ თუმანს თვეში.
- მერე ეგ განა კმარა?
- საქეიფოდ კი არ მივლივარ!...

— მაშ კიდევ მოგრჩებათ!.. მითხრა კიდევ დაცინვით და გადახედა სხვებს.. ზოგიერთებმა ღრეჭა დაიწყეს. მივხვდი, რომ მე დამცინოდნენ და ცეცხლი მომეკიდა. მეტი ვეღარა გავბედე-რა და მეც სიცილით ვუთხარი:

— მე საქმეზე მივლივარ, საქეიფოდ დროც არ მექნება, და რასაკვირველია, მეყოფა თვეში ხუთი თუმანი. ნათქვამია: «კაცია და გუნებაო!» თქვენ თავს კი ნუ მადარებთ! თქვენ, როგორც გეტყობათ, სულსხვა ბრძანდებით! როგორც ვხედავ ხუთი თუმანი თვეში მარტო ულვაშებზე მოგინდებათ! — ამის თქმა და ზოგიერთი ქალეზის გადახარხარება ერთი იყო!.. ჩემი მოსაუბრე გაწითლდა, ხელები მოაშორა საულვაშეს, ზეზე წამოდგა, რაღაცას თქმას აპირებდა, მაგრამ სახლის პატრონმა აღარ აცა-

ლა, ჩაგვერია სიტყვაში: გრაფო! გრაფო! საზოგადოებრივ ქართველ კაცთან ფულზე ლაპარაკი უადგილოა ეგენი ფულს სულ სხვა თვალთა უყურებენ ვიდრე ჩვენ. მაგათ თვალში ფულს ფასი არა აქვს. ცხოვრება უზრუნველი აქვსთ და მოთხოვნილება უფულოდაც დაკმაყოფილებული. ყოველივე საჭირო რამ თავის სახლშივე აქვსთ, გარედ ფეხის გადგმა არ ეჭირვებათ: საქმელი, სასმელი, ტანი, ფეხი, იარაღი, საქონელი, ნივთები და სხვანი... ასე გასინჯეთ, რომ კოლონიალური წვრილმანებიც უსასყიდლოდ მოუდისთ! გვარი-შვილებს თავის საკუთარი ვაჭრები ჰყავთ ყმებად, სომხები და ურიები, და ისინი იხდიან, რაც კი ბატონებს დასჭირდებათ: ჩაი, შაქარი, ყავა, ბრინჯი, სანთელი, ზეთი, და სხვა და სხვა გვარი სასმელები და სხვანი... თუმცა მაგათ საჩხერეში არა ვყოფილვარ, მაგრამ ვიცი, რომ წერეთლებს თავის საკუთარი ბაზარიცა აქვსთ. ფული ქართველს საზანდრისთვის საჩუქრად, ან ეკლესიების შესაწირავად თუ დასჭირდება, თვარა სხვად რად უნდა? ფულის საჭიროებას საიდან შეისწავლიდენ? ერთს საანეგლოტო, მაგრამ ნამდვილ ამბავს კი გეტყვიო და ყური დამიგდეთ:

ერთი ქართველი დიდი-კაცი, გამოჩენილი გვარი-შვილი, რომელიც თეირანშიაც ბევრჯელ ყოფილიყო და სტამბოლიც რამდენჯერმე ჰქონდა მოვლილი, რომ გარდაიცვალა, რასაკვირველია, ყოლიფერი შვილებს დაუტოვა. ორი შვილი დარჩა. უფროსი უცოლ-შვილი იყო, უმემკვიდროდ უნდა გადასულიყო და გაყოფის დროს უნცროსს ძმას უთხრა: მე მაინც მარტო-ხელი კაცი ვარ, ყმა და მამული ღმერთმა შენ მოგახმაროსო. მე, ქალაქში რომ ქარვასლაა, ისიც მეყოფაო, თუ ფულებსაც, რაც დარჩა, დამასაკუთრებო. უმცროსიც რასა-

კვირველია, დიდის სიამოვნებით დაეთანხმა. გაიჭიჭიჩიჩი
სიყვარულით, მშვიდობიანად უფროსი გადავიდა ტფი-
ლისში, დადგა თავის ქარვასლაში, გახსნა ოქრო-ვერცხ-
ლით სავსე სკივრი და მაჰყო ხელი ცხოვრებას. ყო-
ველ დილა-საღამოს გააღებდა ზანდუქს, დასჩერებოდა ფუ-
ლებს და ამბობდა სიცილით: ვინ გამოლევს ამ ეშმაკის
გაქედლილებსო!.. დახარჯვა არ უნდაო?.. გაიღეს ქალო-
ქელმა ვაჭრებმა და მივიდნენ, სახოვეს, ხელი გაგვიმარ-
თეო. რასაკვირველია, უარს არავის ეტყოდა!.. ვისაც
რამდენი უნდოდა, მიჰქონდა. ვაჭრები რომ ბაზრობიდან
დაბრუნდებოდნენ ხოლმე, საჩუქრები მოჰქონდათ თავად-
თან და ისიც ამბობდა თავისს გუნებაში: ასე არა სჯო-
ბიაო? მე მადლი და საჩუქარი და ისინი კი ხელს იმართა-
ვენო. როცა თავისი საკუთარი ექნებათ და ჩემი აღარ
დასჭირდებათ-რა, ჩემსას მადლობით დამიბრუნებენო. ნუ
დაივიწყებთ, რომ ფულებს რომ აძლევდა, ცარიელ სიტ-
ყვას ენდობოდა, თვარა, არა თუ საბუთებს არ იჭერდა
ხელში, მოწმეებსაც არ ისწრებდა!.. ვინ გამიბედავს, რომ
უარი შემკადროსო? და მართლადაც ვინ გაუბედავდა? იმ
დროს რომ ქართველს ვაჭარი ოთხში ამოეღო, ვინ რას
ეტყოდა და ან ვის გაუკვირდებოდა?.. ბოლოს, როცა ჩვენ
ხელში ვადმოვიდა საქართველოს სვე-ბედი და წეს წყობი-
ლებაც შეიცვალა, ვაჭრებმა ყველაზე უმაღლ გამოახილეს
თვალი და ქართველ თავადის მოვალეებმაც უარი სტკი-
ცეს ფულის პატრონს: ჩვენ არა ვიცით რა, და თუ ვინმემ
ისესხა თქვენგან, საბუთიც ხელში გექჩირებათ და წარმო-
გვიდგინეთო. გარისხდა თავადი, ეუცხოვა. მაგრამ ფულის
დაკარგვას კი არ სწუხდა, უარის თქმა როგორ გამიბე-
დესო! მიჰმართა მთავრობას, მაგრამ მათგანაც იგივე პასუ-
ხი მოისმინა! «დალაჭეროს ღმერთმაო — სიქვა — ვინ იფიქ-

რებდა თუ ამისთანა უპირობა შემოვიდოდა ჩვენი ქვეყანაში კიდევ მაღლობა ღმერთს, დინიბეგიშვილების საბუთი მაინც მიჭირავს ხელში.. ის ცოტა პირ-გატეხილი კაცი იყო და უვიროდ ვერ ვანდევ ათასი ოქროს! უჩივლა სასამართლოში დინიბეგიშვილებს, თვითონ მსესხებული აღარ იყო ცოცხალი და შვილებმა რომ დაინახეს თავადი ჯიბეში იყოფს ხელს, საბუთის ამოსაღებადო, მკვდრის ფერი დაეღვათ!... ქართველმა ამოიღო პატარა ქალღმერთი ათასგვარად დაკუქნული და დადვა მაგიდაზე. ვახსნეს, ნახეს და რა გამოდგა? ერთი ღერი უღვაშის!.. აი ეს მამითქვენის უღვაშის ღერია და გირაოდა მაქვსო. მსაჯულებმაც და მოპასუხებებმაც, რასაკვირველია, სიცილი აიტეხეს და ქართველი კი ბედსა სწყევლიდა: ჰაი ამისთანა დროს!.. ახლანდელ კანონს, სამართალს, ნამუსსა და პირის წყალსაო!!.. ქალაქელი ვაჭრები დღესაც კიდევ სიცილით ამბობენ: დინიბეგიშვილისთანა ძვირფასი კაცი ქვეყანაზე არ ყოფილაო: ერთი ღერი იმის უღვაში ათას ოქროდ გაიყიდაო!“

— ეგ კარგია, — გააწყვეტია სიტყვა გრაფმა — მაგრამ არ ამტკიცებს, რომ იმ დროს, ქართველები ველურ მდგომარეობაში ყოფილან და ცხოვრების არა გაგებიათ რა?

— მართალია, გრაფო — უპასუხა ნაღვლიანად ანდრიევსკიმ — მაგრამ შემოტანილმა ცივილიზაციამ, მალე გამოიყვანა იგინი მაგ მდგომარეობიდან და ბიჯი წინ წაადგმევია შორს წასასვლელად... სწორედ იმ ახირებულ ქართველის შვილის-შვილმა გამოიჩინა ცივილიზაციის შვილობა და ფოსტა რომ გატეხეს ავაზაკებმა, ისიც შიგერია!!.. განსვენებულმა ვარანცოვმა ცრემლები გადმოჰყარა: ვინ ქართველი და ვინ ამისთანა უცნაური უმაგალითო მათში საქმეო?.. სამაგალითოდაც დასაჯა დამნა-

შავენი.—საუკუნოდ მადნებში მუშაობა მიუსაჯეს
სა და პატარას, ყველას.

საზოგადოდ ქართველები დიდად დარცხვენილები იყვნენ და ქალებმა ხომ თითქმის შავები ჩაიცვეს. დიდი-კაცის ცოლები ერთხანად მგლოვიარედ იჯდნენ. კარში აღარ გამოდიოდნენ. ისე ეუცხოებოდათ ქართველისაგან ამგვარი საქციელი. ვინ ქართველი და ვინ ავაზაკობაო? ვის გაუგონია დღემდე ჩვენში ამ გვარი რამეო?—იძახოდნენ საზოგადოდ—ვაი შერცხვენილს, ვაი თავ-მოკრილს!.. მოგვეხადა ქუდი და შეგვირცხვა უღვაშები!.. და სხვანი!.. კნიაზმა ჰკითხა ერთხელ ქალებს: ნუ თუ მაგრე დაგენანათ რამდენიმე კაცის ციმბირში გაგზავნაო? და კნენა მანანა ორბელიანისამ ეს პასუხი მისცა ქართველ ქალების მაგივრად საზოგადოდ: «ისინი რომ სულაც არ გაეჩინა ღმერთს ჩვენ შესარცხვენად—უკეთესი იქნებოდა, მაგრამ ჩვენ ის გვაწუხებს, რომ იმ შეჩვენებულებმა ქართველებს სახელი გაგვიტყესო!. თათრის სჯულზე და კვალზე წავიდნენ და მცხეთა ბორჩალოდ გადაგვიქციესო!.. ვარანცოვმა ხელზე აკოცა მანანას და ღიმილით უპასუხა: კნენავ, ნუ შესწუხდებით. თვითო-ოროლა ცუდი ყველგან ურევიაო. თვით მაცხოვარმაც ვერ აირჩია ისე თორმეტი მოციქული, რომ ერთი იუდა მაინც არ გამორეოდაო!. იმან ქრისტე გაჰყიდა, მაგრამ ქრისტიანობას მითი ჩირქი არა მოსცხებიო რა!.. იმედია, რომ საზოგადოდ ქართველები თვისს ქრისტიანულ ზნე-ჩვეულებას უფროც გაამტკიცებენ მომავალშიო. მერე მომიბრუნდა მე და მიბრძანა: ერასტი ივანიჩ! საქართველო სულ სხვა ბაღია და მის ყვავილებსაც სხვა გვარი მებაღეობა ექირვებაო!..

მასპინძელი დინჯად ლაპარაკობდა. მის გულიანად ნათქვამ ამბავს ყველა ყურს უგდებდა და მეც იმ პირველ

ნახვისათანავე ისე შეწყვარა თავი, რომ მოშორებდა
ალარ მინდოდა. მართლდაც, რაც ხანი კი დავრჩი ოდე-
საში, ყოველ დღე იმასთან ვიყავი.-- როგორც ცხოვრე-
ბაში გამოუცდელს, დარიგებას მაძლევდა. მირჩევდა პე-
ტერბურგში რომ ჩახვალ, ასე მოიქეცი და ამ გვარადო.
მარტო რომ არ წავსულიყავ, ჩემის, ჩემსავითვე გამოუც-
დელ, მსახურის ანაბარად, თანა-მგზავრიც მიშოვა. ერთი
მისი ნაცნობთაგანი მიდიოდა სწორედ იმ ხანებში მოსკოვს
და იმას შემემახანაგა. როგორც გამოცდილს ჩააბარა
ჩემი თავი და გამისტუმრა.— ჩემი მსახური, რომელიც
ლალად გამყვა რუსეთში, ერთხანად მეტად გართული
იყო უცხო-უცხო სანახაობით, მაგრამ, ჩემი არ იყოს,
გაკვირვებით არა გაჰკვირვებია რა!.. ერთხელ-ორჯელ კი
ცოტა რამეზე შეკრთა გზაში. ეუცხოვა! მაგრამ ბოლოს
იმასაც მიეჩვია და აღარას ამბობდა.— მაშინ რკინის გზა
მხოლოდ მოსკოვსა და პეტერბურგ-შუა იყო, სხვაგან კი
რუსეთში ფოსტის გზით მიდი-მოდიოდენ. ჩვენც რასაკვი-
რველია ფოსტის ცხენებით მივდიოდით. ერთხელ რაღაც
უცნაური ქყვილის ხმა შემოგვესმა: თვითქო პირუტყვე-
ბის ხროა სადმეო. რომ მივუახლოვდით, ერთი მინდორი
გამოჩნდა, სადაც დამწკრივებულ-იყვენ რუსის დედაკაცე-
ბი და ცელით ბლახს სთიბავდენ... თანაც უცნაურად
გაჰკიოდენ... ის თურმე მათი მუშური იყო!.. იქაური ქა-
ლები მეტად ახირებულად იცმენ: გულ-მკერდი მოღე-
ლილი აქვთ, კაბა მოკლეა, მუხლებამდიც ვერ უწევს და
მუხლებს ქვეით შიშველ-ტიტვლებს სულ აღარა აცვიათ
რა.— ეს რომ დაინახა ჩემმა ივანემ იკივლა: არიქა ბატო-
ნო, თვალეზი დახუჭეო! თვითონ მიიფარა თვალეზზე ხე-
ლი და დაიწყო ქუქყუნი: დალახვროს ღმერთმა, ამისთანა
ქვეყანა! აქ სად წამოვსულვართ, ამ უნამუსო ქვეყანა-

შიო და სხვანი! — სწორე მოგახსენოთ, მეც მეტად იმგვარი ჩაცმულობა, მაგრამ თვალეზე ხელი კი არ მიმიფარებია. ჩემმა მგზავრმა რომ გამოძკითხა: რა მოსდის შენ მსახურსო? და ჩემგანაც პასუხი გაიგო, სიცილით კინალამ მოკვდა. ჩააცივდა ჩემს ივანეს: მაგრე ჩაცმული ცოლი რომ გყავდეს, არ გინდაო?... მალე ბრძანება გამოვა, რომ თქვენმა ქალბმაც მაგრე უნდა ჩაიცვან ხოლმეო! — მანამდი არაფერი სჭამოს თქვენმა გვერდებმა, მიაწყველა ქართულად და მერე რუსულად ჰკითხა: ნეტავ ქალბატონებიც ასე იცმენო?... — ზან და ხანო! უპასუხა სიცილით, და მერე მე მითხრა: ყოველ ქვეყანას თავისი ზნე და ჩვეულება აქვს და ვისაც არ უნახავს და არ გამოუცდია, რასაკვირველია, გაუკვირდებო?! თვითონ დიდ-გამოცდილად მოჰქონდა თავი, მაგრამ ერთ რამეში კი ვერც იმან გამოიჩინა დიდი გამოცდილება: ტუფაში რომ მივედით, რკინის ქარხანაში წავიდა ლოგინის საყიდლად და მეც მაყიდვინა, თითქო პეტერბურგში კი აღარ ყოფილიყოს, და გზაში თრევით თავი შეგვაწუხებია. ქალებს წარდა იქაურმა ჩიტებმაც კი ჩააგდეს საგონებელში ჩემი მსახური: ე ხე რომ არსად არის, რაზე ჯდებიან და სად სძინავთ ამ ჩიტებსო? ამბობდა გაოცებული. პეტერბურგში რომ მივედით და აღარ დაღამდა, ამანაც მეტად დააღონა. სწორედ ერთ თვეს მოვუნდით მგზავრობას. ჩემი ძმა პეტერბურგში არ დამიხვდა. კანვოები «ცარსკოე სელოში» გადაეყვანათ და მხოლოდ მეორე დღეს წაველი მის სანახავად.

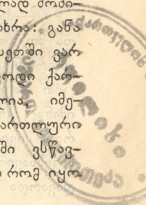
ჩემი ძმა უფრო ადრე, თურმე, მიმელოდა და გზაში რომ დამაგვიანდა, შეშინებოდა: ვაი თუ რამე დაემართაო?!. რომ მივედი დიდათ გაიხარა. იქ ჩემი ნაცნობი იმერლებიც ბევრი დამიხვდა და შემომხევიენ გარს. ზოგი რასა მკითხავდა და ზოგი კიდევ რას?...

ბოლოს ყველამ მიჩიეს, რადგან სამხედრო სამსახურში აპირებ შესვლას, აქ დარჩი ჩვენთან, კანვოობას არა სჯობია რაო! ჩვენი სამსახური, სამსახური კი არ არის, ლხინი და ქეთფაო! მართლადაც, საზოკადოდ კანვოების და განსაკუთრებით ქართველების მდგომარეობა უსაქმური კაცი საათვის სანატრელი იყო. კარგად სვამდენ, კარგად სჭამდენ, კარგად ეცვათ, ღღეში რამდენიმე საათს ცხენებს აქენებდენ, ათამაშებდენ და დანარჩენ დროს აქეთ-იქით საქეიფოდ ინახავდენ.—როგორც კავკასიელებს დიდ პატივსა სცემდენ საზოკადოდ, განსაკუთრებით ქალები. ბევრად უკეთესი მიღებული იყვენ ყველაზე ქართველები, როგორც დიდი ოჯახის შვილები და თვალ-ტანადობითაც არჩეულები.

ჩემს ძმას გამოვუტყდი, რომ მე, მართალია, სამხედრო სამსახური მსურს, მაგრამ მისთანა ადგილს მინდა შევიდე, სადაც სწავლის გაგრძობა შესაძლებელი იქნება, რომ ბოლოს, ღენარლის შტაბში გამოვიდე, და თქვენი კანვოობა კი ხელს არ მომცეუს-მეთქი. ჩემმა ძმამ მომიწონა და მითხრა: ღღესვე, შადლულიდან რომ დაგბრუნდებით, ჩვენ უფროსიან, პეტრე ბაგრატიონთან წაგიყვან და ის მოგცემს რჩევასა და დარიგებასაო.

ორი საათი იყო ნაშუადღევის, რომ დაბრუნდა და წამიყვანა ბაგრატიონთან. სახლის პატრონმა ქართულად მომიკითხა. მე გავკვირდი და იმანაც სიცილით მითხრა: განა ქართველი აღარა გგონივარო? დიდი ხანია რუსეთში ვარ და ცოტა დამავიწყდა, თვარა შენზედ უკეთ ვიცოდი ქართული! შენც, როგორც იმერელი, უეჭველია, იმერულ კილოთი უკიდებ და მე კა წმინდა ქართლური ვიცოდი. ტფილისში საახნაურო სასწავლებელში ვსწავლობდნი ერთად ტატო ბარათაშვილთან, პოეტი რომ იყო

და მისი ბრალიც იყო ჩემი რუსეთში წამოსვლა და კორპუსში გადასვლა. გამიგონა შაირებით დიდ-კაცების ლანძღვა? აგვიყოლია ჩვენც, მისი მეგობრები. ის სწერდა და ჩვენ ვაგზავნიდით: როცა ფოსტალიონი მოვადოდა ხოლმე ჩვენ სასწავლებელში, ჩვენ შემოვებვოდით გარს, უცბად ავუზევდით ჩანთის თავს, სადაც წიგნები ელაგა და ჩავუდებდით ხოლმე ჩუმად ჩვენ გალექსილ წერილებს. ის რას მოიფიქრებდა? რომ ნახავდა ჩანთაში წერილებს, მიჰქონდა ადრესისამებრ. ერთი ალიაქოთი ატყდა ტფილისში! გამოძიება დაინიშნა. ბოლოს გაგვიგეს, დაგვიქირეს და ბარათაშვილს ჰონორარად ოცდა ხუთი როზგი მიანიჭეს; ჩვენც იმდენივე გადაგვიწყვიტეს, მაგრამ მე გავიქეცა, გამოვედი სასწავლებლიდან. კორპუსში გამომგზავნეს და მას აქედ აქა ვარ სამსახურში. ამას გარდაც ბევრი რამ გაიხსენა საქართველოში მყოფობის დროიდან. მზიარულ გუნებაზე იყო. ცოლმა რომ მზიარულად ნახა, ჰკითხა: კარგ გუნებაზე ხარ და უთუოდ შადლოულს კარგად ჩაუვლია?

—სამაგალითოდ! — მიუგო სიცილით — ხელმწიფე იმპერატორმა სამჯერ მიბრძანა შადლობა!.. და ეს შით უფრო სასიამოვნოა ჩემთვის, რომ ქართველების მიზეზით მოხდა.

—როგორ?

—ძალიან ისახელეს თავი საზოგადოდ! და ბურთი და მოედანიც დღევანდელი დღის აბაშიძეს, ამილახორს და ანდრონიკაშვილს დარჩათ. გიორგი ნაკაშიძეც, ხომ ვიცით რაც ცხენოსანია? ამხანაგები დასცინიან... მაგრამ იმანაც კი სასწაული მოახდინა. უკანასკნელ ბურჯამდე რომ მივიდა და ცხენი უნდა გადაეხტუნებია იმასაც სხვებსავეთ, უეცრად ცხენი შეუჩერდა და თვითონ გადავარდა ბურჯს იქით.

— ახ!

—სულაც არა!.. ერთი კი გადატრიალდა ჰაერში და მერე რაღაც უცაბედად ფეხებზე დადგა კატასავით!.. არ დაცემულა. მაყურებლებს ეგონათ, თუ განგებ ქნაო და ქების ტაში დაუკრეს!.. ხელმწიფემ ბრძანა, რომ აბა-შიძე, ცხენზე მჯდომი, გადახატეთ და სურათი სასახლის გალერიაში ჩამოჰკიდეთო!..

—საკვირველია, პირველ ხანებში ვინ მოიფიქრებდა, რომ ქართველები მაგისტანა ცხენოსნები გამოდგებოდნენ! ხომ გახსოვს, როგორ ვარდებოდნენ ხოლმე წამ-და-უწუმ?

—ყველაფერსა აქვს საზღვარი და ქართველის ვაშ-კაცობასა და მხედრობას არც ჰქონია საზღვარი და არც ექნება.

ძველ დროში ქართველები განთქმული იყვენ ცხენოსნობითაც ყველგან. — დღევანდელ ქართველებსაც სისხლში აქვთ მამა-პაპური ღირსება, მაგრამ დრო რომ აღარა თხოვილობს და უვარჯიშოდ არიან, ველარას ახერხებენ. — აი ახლა: თათრები, ჩერქეზები, ჩაჩნები და ყაზახები რომ მოვიდნენ, მაშინვე კარგი ცხენოსნები იყვენ, მაგრამ მერე ვარჯიშობით მეტი აღარა შეუძენიათ რა!.. რაც იყვენ, ისევ იმად დარჩენ... ქართველებმა კი, რომ ივარჯიშეს, გაუსწრეს მათ. თათრების რაზმში რომ სახელ-განთქმული ცხენოსანი იყო, ჰასრი-ბეგი, დღეს იმას ბევრი სჯობია ქართველებში; ასე გასინჯე, რომ ესეც აღარ ჩამოუარდება! — ჩემ ძმაზე მიათითა. — თქვენ?... თქვენ როგორი-ღა ცხენოსანი ხართ? მომიბრუნდა მე.

— დიდი არაფერი, — ვუპასუხე სიცილით.

— რატომ?

— მე ცხენებისათვის კი არ მიღევნია! წიგნები მუქირა ხელში!

— შენმა ძმამ მითხრა, რომ გიმნაზიაში და მას რატომ უნივერსიტეტში არ შეხვალ?

— სამხედრო სამსახური ამოვიჭერი გულში?

— ძმასთან გინდა ერთად რომ იყო სამსახურში?

— არა!.. კანვოიში სამსახური არ შემიძლია!.. — აქ ჩემმა ძმამ გადასცა ყოლიფერი ჩემი გულის პასუხი და ბაგრატიონმა მეორე დღისთვის დამიბარა.

მეორე დღეს მარტო დამიხვდა თავის კაბინეტში. ჩუბინაშვილის ლექსიკონი გადაეშალა და სინჯავდა. მომისვა გვერდით და მკითხა: გუშინ სხვებთან არ მინდოდა გამომეკითხა. რატომ არ გინდა, რომ ჩემთან შემოხვიდე კანვოიში და შენ ძმასთან ერთად იმსახურო? რას გაჩუმიდი! მითხარი დაუფარავად, როგორც მამას.

— მე ისიცა მწყინს, რომ ჩემი ძმა მანდ არის... მაგან თითქმის გაათავა გიმნაზია და მანდ კი მისთანა ქართველი უნდა შევიდეს, რომელმაც არა იცის-რა და სხვა გზა აღარა აქვს. მე რომ შევხედე, მანდ ცუდლუტობის მეტს ვერას ისწავლის კაცი. — ღენერალმა გაიცინა და ბეჭზე დამადვა ხელი.

— დრო ბევრი აქვთ და ვისაც სწავლა უნდა, განავერ მოახერხებს?

— კი, მაგრამ სადაც სხვა ყველა ქეიფობს, იქ ერთი რას გააწყობს? ქვეყანა წამხედურობით კეთდება და წამხედურობითვე ირღვევა.

— ოჰო, შენ ფილოსოფოსი ყოფილხარ, როგორც გატყობ და უმჯობესი არ არის, რომ უნივერსიტეტში შეხვიდე და სამეცნიერო გზას დაადგე? — მითხრა ხუმრობით. — სამხედრო სამსახური ასეთი რამ არის, რომ ბევრი მოცალეობა არ გექნება, სწავლა-მეცნიერებას გამოუღდე. აი მეც მარიამ ნიკოლაევენას ქმარს, ლეიხტენბერგის პრინცს

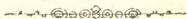
ვახლი ადიუტანტად, ის დიდი მეცნიერი კაცი იყო, ქიმიკოსიც იყო. მეც ვითომ შემიყვარდა მის ხელში მეცნიერება, მაგრამ მერე, დრო რომ აღარ დამრჩა, ჩამოვრჩი.

— ეგებ ყოლიფერი ცხადია, მაგრამ მე სულ სხვა განზრახვით მივდივარ სამხედროში!...

აქ დაწვრილებით გავუზიარე მას, თუ რა იღუმალი განზრახვა მქონდა სამხედრო სამსახურში შესვლის...

— ეს რომ ვსთქვი, გადამეხვია და მაკოცა, — მესმის! მესმის შენი აზრი!.. ღმერთმა ჰქნას, რომ სურვილი შეგსრულდებოდეს. მე დღესვე წაკალ ჩემ მეგობარ კნიაზ შეხავსკოისთან. ის გვარდიის მსროლელ ბათალიონს უფროსობს. იმას ჩავაბარებ შენ თავს. მამსავით გიპატრონებს და სხვა მაშინ შენ იციო!.. სადილად დამტოვა... ნასადილეცა ბევრი რამ გამომკითხა.. და წასვლის დროს მითხრა: ახლა კრასნოე სელოში მიდის ჯარი, იქ შედღულე იქნება, შემოდგომის დამდეგამდე აღარა იქნება რა!.. მაშინ მოდი ჩემთან, მე დაგაყენებ გზაზეო... მანამდე, ამ ორ თვეს-კი სხვაგან სადმე შეინახე თავიო. ჩემმა ძმამაც, რადგანაც კანვობიც წასასვლელები იყვენ, პეტერბურგს წამიყვანა და მიმიყვანა ქართველ სტუდენტებთან.

აჰაჰი.

გაიოზ ბართლომიჩი

(მოთხრობა).

I.

დღეს, ოც-და-ორს მაისს, ახალის ცხოვრების სანატრელი განთიადი ვარდის ფრად უბრწყინდება ქალაქ ტფილისში გაიოზ ბართლომიჩი მკონარაშვილს და ისეთი ძლიერა-ჰოსილი, რაღაც მედიდური დიდებულება ეხატება სახე-თვალეზზედ, თითქოს მთელი ცა-ქვეყნის ძალთა მძლევი ძლიერება—ოკეანე ცხოვრების სიბრძნე-მეცნიერებისა, საკვირველ-მომქმედი ბრწყინვალე აზრები ენციკლოპედიურ განათლებისა და უკვლავი გენიოსობა ცაძდე დიდებულ შექსპირისა — ყველა ეს მის თავში ჩაბუდებულიაო. დიად, ასეთი არა-ჩვეულებრივი გამომეტყველება მიიღო დღეს გაიოზ ბართლომიჩის შუქნათლიანმა სახემ და აღფრთოვანებული ფიქრი მისი დაჟინებით გაიძახის თავის გუნებაში: «იხარე ჭერო, გახში მტერო!» და ყველა ამავების მიზეზი კი ის არის, რომ ამაღამ ჯვარს იწერს იგი ტანწერწეტა, ტურფა-მშვენიერ, მიმქრალ-მინაზებულ, საოცნებო კნიაჟნა ანიკოზზედ, რომელიც ოც-და რვა წლამდე იჯდა სახლში გასათხოვარი და ყოველ დღე და ღამ და ყოველ წამ-წუთში თავ-ბედს იწყევლიდა

საქმრო-ბედის ლოდინში იმედ-დაკარგული, რის შემთხვევაშიც ნარდი ქარვად იცვლებოდა, გვალვისაგან მოტრუსულ ველის ყვავილივით სქკნებოდა, განთიადის მოციმციმე მთვარესავით ფერი ელეოდა, ცილამ მოწყვეტილ ვარსკვლავსავით ჰქრებოდა და ცეცხლ-წაკიდებულ კაქახუნით *) იწოდა საკირის ალივით აპრიალეებულ გრძნობათა სურვილებით. გამუდმებულ ციებ-ცხელებით დაზარებულ ადამიანსავით ჯან-ლონე გამოლევულს ანიკოს ხშირად სიყვარულ-მოწყურებულ ვნებათა დელვით აღშფოთებული სული ყელთან ებჯინებოდა, გულზე ქახრაკივით მოქერილისევდა-ნადველი ახრჩობდა, სიკვდილს ნატრობდა ნაზი-ნარ-ნარის ოხვრა-კვნესით და შურის ცრემლად ითქვრებოდა მალვით-ფარვით, როდესაც კი გაიგებდა თავის რომელიმე ნაცნობ ქალის დანიშვნას ანუ გასაღება-გაბედნიერებას.

ბედ-გაუხსნელობით უსაზღვროდ სასო-წარკვეთილს ანიკოს ვეღარ წარმოედგინა, თუ იმაზე უფილბლო, ბედშავი და ბედკრული ქალი კიდევ იქნებოდა ცას ქვეშეთ; მაგრამ, ეჰ, მარტის დღესავით ქრელო, ცვალებადო და დაუღეგარო წუთი-სოფელო! ადამიანთა ყოველგვარი სიხარული, მწუხარება და თუ უხანო სიცოცხლე ჩქარ-წარმავალ სიზმარსა ჰკავს, და ერთის თვის წინ თავის ფიქრით ყოვლად უბედურს ანიკოს დღეს თავიზედ უბედნიერესი ქალი აღარაზინ ჰგონია მთელს ქვეყანაზედ. სანეტარო შარბათის გრძნობით ტკბილად დამთვრალი და სულ გულის ენით-გამოუთქმელის სიამოვნება-სიხარულით აღფრთოვანებული ანიკო გაიავარდისფრებულ ოცნების ცაში დაფრინავს და დანავარდობს ფრთა-გაშლილ, მო-

*) კაქახუნი — შამხარ-ლიზიანი მინდორი.

ჭიკჭიკე მერცხალსავით, აღზნებულ სიყვარულის გამო-
ხატულებათა განუსაზღვრელ სივრცე-სიმაღლეში მიიკარ-
გებიან.

საწყალი ანიკო! იგი ღღეს, მხოლოდ ღღესა ჰგრძ-
ნობს იმ ღვთის ტრაპეზამდე ამალღებულს ლოცვა-კურთ-
ხევით აღფრთოვანებულ ტკბილ-ნეტარებას სიყვარული-
სას, რომლის სისრულით გამოთქმა-გამოხატვა არ ძალ-
უძს არც ერთს გულთმისნურად მეტყველს და ნიქ-მად-
ლიანს ენას მაღალ-აზროვან მწერალ-მხატვრისას, და მე
ზომ ყოვლად უნიქო ქაღალდი-ჩხაპიას სულაც არ შემიძ-
ლიან, მით უფრო, რომ საამისო სიყვარულის გრძნობათა
უმეტნაკლებოდ დაქასურათებელი სიტყვა-გამოთქმანი
ჯერაც არ შეუმუშავებია არც ერთს ადამიანთა გვარ-ტო-
მობის ენას ქვეყნიერებაზედ. დიად, თავის დაგვიანებულს
ბედზედ გულ-ნამტირალი ანიკო ეხლა ჰგრძნობს იმ წარ-
მოუთქმელს ნეტარებას ზე-აღმტაც სიყვარულისას, რომ-
ელიც თავის სიცოცხლეში არ ეგრძნო, არ გამოეცადა.
ყოველ ღღე და ღამ-კი, გახდა თუ არა ცამეტის წლისა
ოცდა რვა წლამდე, სულ სიყვარულზედ ოცნებობდა
მალვით-ფარვით, სულ ის ელანდებოდა, ის ეზმანებოდა,
ის ენატრებოდა, ისა სწყუროდა თანდისთან უფრო და
უფრო გაგიყებით, და მის ყოვლად-ძლიერ წყურვილში
წყურვილ-მოუკლავი ანიკო ყოველ ღღე და ღამ საბრა-
ლოდ იტანჯებოდა, ღნებოდა, ილეოდა და ჰქრებოდა
ველოგის სანთელსავით, ჩამავალ მზის უკანასკნელ სხი-
ვივით და ბროლ-მარმარილოს კოშკში ნაჯდომ მზეთუნა-
ხავ ქალის მოთმინებასავით.

დიდის ხნის ცდა-ლოდინში სასო-წარკვეთილს ანი-
კოს აღარ ეგონა, თუ მისი დაზამთრებული გული ასე
უცბად გამოიზაფხულებდა ასაყვავებლად, თუ დანატრე-

ბულ სიყვარულისაგან გაჯოჯოხეთებულ სიცოცხლეს წადილ-მოწეული სიყვარულივე უქცევდა სანეტარო სამოთხედ; მაგრამ დღეს კი ღრმად დარწმუნდა, რომ მწარე მოძულეებულ სიცოცხლის გამცაახლებელი, დამატკბობელი და ამყვავებელი მალამო სიყვარული ყოფილა ქვეყანაზე. ოპ, რა ძლიერ სწყურიან ანიკოს იქცეს ეხლა რამ საარაკო თრინველად და მთელის ქვეყნის ქალწულებს ახაროს და ურჩიოს შემდეგი: ბევრს ნულა ჰფიქრობთ, სიცოცხლე მოკლე, უხანო, ჩქარ-წარმავალი სიზმარია, მალე შეუწყვთ ჩანგის სიმებივით თქვენი გული და სული კაცის გულსა და სულს, მალე გათხოვდით, და მწარე სიცოცხლე თქვენც ჩემსავით ნეტარად დამატკობელ შ.რბათის დაუშრეტელ ზღვად გექცევათ, როცა თქვენც შესაერთსულებლად და შესაერთხორცებლად მოემზადებით ქრისტეს სიტყვებით წმინდის გულით აღსასრულებლად, რომელიც ჰგარძნობს: «იყავით ერთ-სულ და ერთ-ხორც».

დიად, განა ჩალად კი ღირს სიცოცხლე უსიყვარულოდ?! და ან ვიღასთვის და რიღასთვის უნდოდა ქვეყნის დამბადებელს ზენას ზღვა და ხმელეთი თავის მანათობელი მზე მოვარე-ვარსკვლავებით და სანეტარო-სავაგლახო სამოთხე ჯოჯოხეთით, როდესაც უსიყვარულოდ აღარც ერთი ხილული და უხილავი სულდგმული არ იშვებოდა და არ იბოვინებდა ცა-ზღვა-ხმელეთის განუსახლვრელ სივრცეში ღვთის სადიცებლად?..

II.

ძლივს ბედ-გახსნი ღი, ცამდე ბედნიერ, თვალ-ყუყუნა ანიკოს საქმრო, გაიოზ ბართლომიჩი ერთი საწყალ-

ლატაკი ქიზიყელ «ნაპრიჩეტნიკალის» შვილია, რომელ-
მაც სემენარიის მესამე კლასიდან მოსხლეტილმა იმდენი
იძვრინა მწარე-მუხანათ ცხოვრების ლაქნარიან ბუწკა-
რებში მარჯვე მონადირის სულ-აღებულ მეძუბარივით,
იმდენი იარა ცოდვილს დედა-მიწაზედ ნახევარზედ მშიერ-
მწყურვალმა, უგროშფულომ, იმდენი იჩნჩალა მწევარივით
გაწკლერტილმა კუდის ქნევა-ლაქტუციით, რომ აი დღეს,
საქორწილოდ ძვირუასის ტანისამოსით მოღაზედ გამოპ-
რანქული გაიოზ ბართლომიჩი იალბუზის ბუღასავით
კისერ-ჩათქვირებული «სეკრეტარია», რომლის ქუდის
ნატვრის თვალივით ბჰყვრილა «კაკარდა» ყველა მომჩი-
ვან ბეჩავებს ანდამანტივით იზიდავს და არწმუნებს: ჩემი
ბრწყინვალე ქკუა-გონების პატრონ გაიოზ ბართლომი-
ჩის დაწერილი არზა-საჩივარი ქვას გაპხეთქავს, დაღმა
მიმავალ მტკვარსაც აღმა მიაბრუნებს, ცოდვილს სამოთ-
ხეში შეაბრძანებს, ალალ მართალს ჯოჯოხეთის გენიაში
ჩააგდებს, ჯოჯოხეთის სატანასაც გააანგელოზებს და ან-
გელოზს გააქაჯებსო. და ჩვენს მეარზე «სეკლეტარსაც»
შინ და გარედ ცერცვივით აყრიან აქეთ-იქიდან ვერცხ-
ლის მანათებს ანუ «მუტრუკის ნალებს», როგორც ქი-
ზიყელები ეძახიან.

საწყალ, საწყალ ნაპრიჩეტნიკალს ბართლომეს კი,
მამას სახელ-განთქმულ «მეარზე სეკლეტარისას», მეტის-
მეტის სიღარიბით მუაუნა-ნიქამ კუსავით გააწვრილებია
კისერი. ძლივს და დაათრევს დაგლეჯილ წაღებიდან თი-
თებ-გამოყოფილ ფეხებს ქიზიყის უსწორ მასწორო, ოღ-
რო-ჩოდროიან ორღოზებში და, გეფიცვებით ქვეყნის
მაცხოვრებელ მუშის მარჯვენას, ხარის ქედს და ფურის
ძუძუს, ისე ძლიერად სწყურიან დანატრებულ ყალიონის

გამობოლებაც კი, როგორც ოცის წლის ქალს — გათხოვ-
ბა, რიყეზე განაშულ-აფოროთხალებულს თევზს — წყალში
შელაღლაღება, გალიაში დამწყვდეულ ჩიტუნიას — ცაში
ფრენა-ქიკიკი, უგროშფულო ტიკუსუნე ლოთიფოთს
— ქარვა-ლალის ღვინო, სიციხე-პაპანაქებაში მუშა-მომ-
კალს — სურნელთა მფენი ველის ნიაფი და სამთელქვეყ-
ნოდ შობილს მოზარდ გენიოსობას — ცა-ქვეყნის ყოვლად-
ცოდნის სიბრძნე-მეცნიერება. მაგრამ ოთხი გროშიც არ
აბადია, რომ თავის გულის გასართობი «მხორკა» იყი-
დოს სოფლიქამია მარტირუხასაგან და ყალიონის წვეა-
ბოლებაში მაინც მოიკლას ის თავისი მკვლელი სევდა-
ნადველი, რომელიც გამუდმებით გულს უღრღნის და
უქამს სამარის ქიასავით იმ დღიდამ მოკიდებულთ, რა-
დღესაც უსულგულო, უწყალო, მოღალატე ადამიანებმა
ბართლომე პრიჩეტნიკი საუკუნოდ გამოასალმეს ნათლო-
ბა-ნიშნობის და ქორწილ-ქელებების ფლაე-ბოზბაშ-ლავაშ-
ნაზუქებს და ქარვა-ლალის ღვინით სავსე სველ-სველ ხე-
ლაღებს.

ოჰ, ზეციერო მამაო, რაოდენი წინდაუხედავი უმა-
ღურობა და უსაქართლობა ტრიალებს ამ შხამ-გესლით
გაქენთილ, უცოდო მადლო, ცრუ-ამაო, დაუნდობელ
წუთის ქვეყანაზედ!.. სამოცის წლის ქირ-ვარამისაგან რუ-
სულ კურდღელივით გათეთრებულ ბართლომე პრიჩეტ-
ნიკს, რომელიც ყოველგან ჭამა-სმაშიაც დიდად ჩქარობ-
და, სწრაფობდა, ფიცხობდა და მუსრს ავლებდა ბაყბაყ-
დვივით მთელ სუფრას, ერთს მშვენიერს დღეს ჩამოარ-
თვეს თავის ცოლ-შვილის მაცხოვრებელი მრევლი და
ორმოცის წლის ნამსახური ბართლომე პრიჩეტნიკი უც-
ბად «ნაპრიჩეტნიკალ ბართლომედ» აქციეს...

III.

— «გორკა! გორკაა!.. გაიოზ ბართლომიჩ, გორკაა!» თეფშებ-ბოთლებზედ დანა-ჩანგლის ჩხაკუნ-რახუნით უყვიროდენ შუალამის ხანს ღვინით გაყენთილ-დაქარხლებული მაყრები სახე-მზიან დედოფალ ანიკოს გვერდით მჯდომარე, სანეტარო გრძნობა ფიქრებით ნეტარად დამთვრალს ნეფე-გაიოზ ბართლომიჩს, რომელსაც ანიკოს სრულქმნილი მშვენიერება და მის თვალებიდან გამომკრთოლვარე ეღვა ამომავალ მზის სხივებივით ეფინებოდა სახეზე. მაყრების გაქრიახე ყვირილ-ჩხაკუნ-რახუნით ძალდატანებული გაიოზ ბართლომიჩი ნაზად, მოკრძალებით და მოწიწებით ჰკოცნიდა ზღვასავით მღელვარე გრძნობით მიბნედილს თვალეში გაიამზევარდებულს ანიკოს, რომელსაც ყოველ კოცნის შემდეგ გულმშიშარა ქილწულებრივის მორცხვობით აქიაფერებული ლოყები აღისფერ ატლასივით ენთებოდა, და შავი, პრიალა, ცეცხლით საესე დიდრონი თვალნი, ელვისა მკრთომელნი, ისე გასაოკრად აჯადოებდნენ, იტაცებდნენ, ჰზიბლავდნენ, ატყვევებდნენ ღრმად გრძნობიერ კაცის სულ-გულს, ჭონება ნერვებს, როგორც ტურფა-მშვენიერ მაისის დილას დიდებულად აყვავებულ კახეთ-ქიზიყის ათასფროვანი მთაველ-მინდორი და როგორც ქვეყნის გულისა და გონების ანდამანტურად მიმზიდავ ქმნილებათა დედა-მშობლების, სამთელქვეყნო მწერალ-პოეტების ენა—ენა ადამიანთა სულ-გულ-გონების და ცხოვრების ავკარგის ფოტოგრაფიულად დამასურათხატებელი, ენა საამო, მდიდარი, ენა უკვდავი მქვერმეტყველებისა, ენა, რომელიც ჰვეყანას ათასგვარ გრძნობა-ფიქრებს უღვიძებს და უბადებს

და ერთის თვალით აცინებს და მეორეს თვალთა ველებს
რებს.

— გაიოზ ბართლომიჩი! «გორკაა!»! «გორკააა!»!.. და-
ჟინებით და რიხიანად უყვიროდნენ თითქმის ყოველ სად-
ღეგრძელო-სიმღერის ბოლოს ღვინით ჩაფლავებული მაყ-
რები, რომელნიც მარტო ოდენ თავის ჯიბე-მუცლისათვის
დაბადებულ გაიოზ ბართლომიჩის განაქვრი სწორ-ამხანა-
გები იყვნენ სულითაც და გულითაც, საქმითაც და სიტ-
ყვითაც, ე. ი. წვრილფეხა, ღობემძვრალა „აბლაკა-
ტები“ და ცისარტყელასავით აქრელებული ტანისა-
მოსიანი, უკანასკნელს მოდაზე მოპრანქული იმათი ქა-
რაფშუტა ცოლები, რომელნიც რაღე-სიუ-ბროკარის
სურნელებით ისე ამოვლებულიყვნენ თავით-ფეხამდის,
რომ სახლის უგრძობელ კედლებსაც-კი ჰბნედავდნენ
და ვნებათა სურვილების საღერღელს უშლიდნენ... ესევე
პრანქია და პეწენიკა, ქორის-გულა ქალ-მანდილოსნები,
რომელნიც რწყილს აწვენდნენ და აქლემებს აშობინებდ-
ნენ, სუფრის ჯამ-ჭურჭელსაც-კი თავს აბებრებდნენ
ქვეყნის გაქორ-გამოქორებით, და ამიტომაც აქ წერტილს
ვუსვამ იმათს საქარაფშუტო ლაყობას ქკვაზე-მწყრალ
თავქარიანობისას.

— ბატონო, აქანას კუხნაში ერთი მოხუცი კაცი
გეახლათ და მითხრა: გაიოზის მამა ვარ და ნახვა მსურს
მისიო, — მოახსენა გაიოზ ბართლომიჩის ახლად დაქვრილმა
მსახურმა სიმონიკამ, რომელსაც ეტყობოდა კახური ექა-
რბნა, რის გამოც მკადის ქუჩუტანასავით პაწაწინა თვა-
ლები ყველიპარია კატასავით უზიმზიმებდა და ღამე ნა-
ტებს ახალ-პატარძალივით ებლურწებოდა.

გაიოზ ბართლომიჩის მამის მოსვლის მოულოდნელმა
ამბავმა თავზარი დასცა, ფერი წაუვიდ-წამოუვიდა, პირში

ნერწყვი გაუშრა, ენა დაება, გონება დაებნა, სირცხვილი
 ოფლში გაიწურა, ცოცხალ-მკვდარივით გაბრუებულს-
 ელდა-ნაკრავს ყურებმა ბუთილი დაუწყო და ისე გაუყას
 რა თვალი-თვალში სიმონიკას, თითქოს მის გულის სიღრ,
 მეში უნდოდა ჩაეხედნა და გაეგო: მართალს მეუბნება,
 თუ მოელანდა რამეო? სიმონიკამ გაუძეო: «ბატონო,
 რას მიბრძანებოა, და ეხლა კი გაიოზ ბართლომიჩი ბუ-
 რანში წასუღივით გამოერკვა, გონებაზე მოვიდა, თო-
 ფის წამალივით აფეთქდა, ჭინკველა-ნაქამ დათვივით გუ-
 ლი ძალზე აუღრინდა, ყელში მოებჯინა, სახეზე სიბო-
 როტე-სიბრაზის აღმური აედინა, თვალეები ჯოჯოხეთის
 მაშხალასავით აენტო, ყელში მოწოლილმა სიცოფემ სახრ-
 ჩობელას თოკივით წაუჭირა, დასიცხულ ნიკორა-კამეჩივით
 სულთქმა-გაძნელებული ქშანვა დაიწყო, კაცური ადამია-
 ნობის გრძნობა სიბრაღულისა მთლად დაჰკარგა დაფა-
 რულად გულ-გამეხებულმა. „მამა ჩემი კი არა, ჩიენი
 მეზვრე მოვიდოდაო, სოქვა ნაძალადევ, თვალთმაქცის
 ოსტატური სიმშვიდე-კულგრილობით და გავიდა სამზა-
 რეულოში. ✓

—მშვიდობა შენი ნახვა, შვილო გაიოზ! - მიესალამ-
 ქალამა მოხუცი მამა თავის შვილს და ის იყო, უნდა
 გადაჰხვევოდა მამობრივის სიყვარულით, მაგრამ გულ-გა-
 რისხებულმა გაიოზმა მამას მკლავში ბრაზიანად ხელი
 წაავლო და გაიყვანა სახლის დერეფანში, რომელიც
 ბადრი მოვარის სხივებით გაჩირალდნებული, ისე სდუმდა
 ღამის სიჩუმე-მყუდროებით, როგორც მკვდართა სამეფო
 სამარხი, როგორც მტრისგან დაზარალებული ერის თავისუფ-
 ლეობა და გულის სევდა-მწუხარებისაგან სიმებ-დაწყვეტი-
 ლი ჩანგი ენა-მდიდარ, ღვთის მოციქულ პოეტ-ფსიხო-
 ლოგისა, რომელიც ცით-მოზაბერი ნიჭიერება-მადლით

ამკერმეტყველებული, მიწიერთა ამბებს ზეციერებს ბოზს და ზეციერებისას მიწიერთ.

— ზისთვის მოჰსულხარ, რა გინდა? — თვალების გამხეცებული ბრიალით და ჯოჯოხეთის სიცოფით შეეკითხა გაიოზ ბართლომიჩი თავის მამას, რომელიც თავითფეხამდე მტვერ-ბუქში ამოგანგლულიყო მეწისქვილესავით ორი დღე-ღამე ფეხით სიარულში.

— რა მინდა? — შენი სიცოცხლე და კარგად ყოფნა, შეილო, — აკანკალებულის ხმით და ყმა-მონის გაუბედავი მოკრძალება-შიშით უპასუხა მამამ, რომ შეატყო შეილს რალაც მრისხანებით მეხის ღრუბელივით გასაზარლებულიყო ბრაზის გასახეთქად.

— მაინც რა გეპრიანება და გეჭაშნიკება?

— ხო იცი, შეილო გაიოზ, ჩვენი სიღარიბე? წარსულ ზამთარში, როცა მეტის-მეტ ყინვებში საწყალი დედა-შენი ფეხშიშველა დადიოდა, გაცივდა, იავადმყოფა ზერაქვერად, ჩალოგინდა ბოლოს, ზაფრანის ფერი დაედვა საცოდავს და იგრე ახველებს ეხლია ქლექიანივით, რომ ლამის მომიკვდება უგროშ-ფულოს უწამლობა-უაქიმობით. ხუთჯერ მოგწერე წიგნი, ცალიერი პასუხიც არ გვადირსე, ავდექ და წამოველ ფეხით.

— «ავდექ და წამოველ ფეხით!» ჯანაბას წადი და ჯოჯოხეთს! რამდენჯერ გითხარ და მოგწერე კიდევ, შექოფაკო აქ ნუ ჩამოსდიხარ, ნუ მარცხენი, თავს ნუ მჭრი-მეთქი!..

— მა რა ვქნა, შეილო, ვის მივატანო, რა წყალსა და ღვარში ჩავვარდე, რო გეშინიან, რო ვიხოცებით უგროშ-ფულობით ა სიბერის დროს და მუშაობის ჯან-ღონეც არა მაქვს მუშაობის უჩვეველს.

— ჭირი მომქამეთ, რა მენადვლება თუ გშინა? სი ბრალია? რად გამოილაყე ეშმაკას სისხლი არყით ტვინი და რად არ აიღე ხელი შენს დამლუპავ ლოთობაზე? მღვდელი თუ წილ-მხვედრ ტაბლებს გიკერდა, ქვეყანაა და სამართალი, უჩივლებდი, იმის ვირს რას ემართლებოდი, რომ კლდეში გადუჭიხე ღვინო-არყით გახეთქილმა, შე აკარაკო, შე სარსარაკო!.. არ ვიცი, რაც შვილი იყავ: მუდამ დღე ლოთობისაგან ტვინ-გალაყებული ქვეყანას ჰლანძღავდი და ათრევდი, ცა ქუდად აღარ მიგჩნდა და დედ-მიწა ქალაზნად! ჰი, რის ღირსიც იყავ, ღმერთმაც ის მოვარგუნა და კაცმაც, შე ქოფაკო შენა!..

— რას მემართლები, შვილო, უბიწო და უნაკლო-ლო ღმერთია. ვირმაც-კი წიხლი მოიშალა, და შენ-კი ჩემი ემაგრე ლანძღვა-გაბიაბრუება ვერ მოიშალე, გულის მშხამავი მწარე ბალდამიანი ენა ვერ ამოილაგმე. რატომ ან ღვთისა არ გეშინიან, ან ადამიანისა არა გრცხვენიან, შე უსამართლო, ემაგეთ გულ-მდაგავ სიტყვებს რო მეუბნები? მამა-უფალი არ შეგარჩენს საწყალ-მოხუცი მამის ევეთ უკადრისობას და ლანძღვა-თრევას? თორემ შენ იცი, შვილო, თუნდა წადი ეხლავ ქიზიყში, ი უბატრონო, მშიერ-მწყურვალ ავადმყოფს— შენს მოამაგე დედა-მშობელსაც გულში ლახვარი დაეც, მოჰკალ და შარაზე გადაავდე შეუბრალებლად და დაუტირებლად. რას გვემართლები, შე უსამართლო!.. სთქვა ენით გამოუთქმელად გულ-მოკლულმა ბართლომემ ათრთოლებულის ხმით, გულისიდან ამონადული მდულარე ცრემლები ბჭყვრილა აღმასის წინწყლებივით ჩამოედინა მთვარის შუქით გაბრწყინებულს, ბამბასავით თეთრად გაპენტილ წვერ-ულვაშზედ და შხამ ენიანი შვილისაგან მოკლულს გულში ჯოჯოხეთის გენია აუდუღლა.

— როგორ არ გემართლები, შე გამოყრუებულ კერპო, რამდენჯერ გითხარ და მოგწერე: როცა ფული მექნება, მე თითონ გამოგიგზავნი ფოტოთ-მეთქი, და აბა! ველარ შეგასმინე რა!.. აი წამოჭირებულხარ ეხლაც ფეხით ასი ვერსის სავალიდან, მოთრეულხარ თავით-ფეხამდე დაგლეჯილ-დაკონკილი, მტვერ-ბუქში ამოგანგლული, ქალმების ჯღანებში ატოკის გლახასავით ამოკვანტილი და სისხლს მიშრობ, ქორწილის ღღესაც სიცოცხლეს მიშხამავ, მარცხენი, ქვეყანაში თავსა მჭრი!

— რა ვჭქნა, შეილო? მამა ვარ და შეილი ხარ, მარა ვთქვა, რა ეშმაკი და ქაჯი დავირქვა?! ან სად წავიდე, ვის მივატანო? მოამაგე დედა-მშობელი გიკვდება, სხვა უფრო არ შეგვიბრალებს, — გულსაკლავი ცრემლთა-დენით ეუბნებოდა მოხუცი მამა გამხეცებულ სიბრაზის ცრფით გულ-გაათრებულს შეილს.

— ბალახათა ეს არალი! ჯანაბას წადი და ჯოჯოხეთს! თავში ქვა იეციოთ და მუცელში სამართებელი, თუ არ შეგიბრალებენ, მე რაღა გიყოთ, რა? რა? შე ქოფაკო!.. ჩემი თავიც გამჭირებია, აქ სოფელი ხომ არ არის, რომ იოლას წავიდე, მეც რომ ფულად ვიქცე, ყბა-დაღებული ქალაქი ერთ წუთას გადამყლაპავს თავის უძირო მუცელში. ათასი ხარჯი და ბორჯი მაქვს, ვალიც დამატყდა თავზე, ეხლა კიდევ ცოლი შევირთე — შენახვა უნდა: ქამა, სმა, ჩაცმა, დხურვა, თეატრები, ცირკები, ბალები, ვეჩერები, პიკნიკები, ექინები, წამლები და ასი ათასი სხვა რამ ჯანდაბა და მოუსაველეთი ეხლანდელებს!..

— უკვდავ-უბერებელი არაუინ არის. შენც სული გაქვს მისაცემი. შეილო გაიოზ, ღმერთს შაჰხედე და ისე ილაპარაკე. მაშ რისათვის გზობა ტანჯვით და გაგზარდა

სიღარიბე-სიწვრილშვილით კარგ-უნახავდა დედამ... რისთვის გაწოვა თავისი ძუძუ, რისთვის ამწარა ღამეები, გირწო აკვანი და გეუბნა ტკბილი ნანა? მაშ რად გვიხაროდა, შვილო, შენი ყოლა და რად გიალკრებდით ტკბილის ენით? მაშ რისთვის გასწავლეთ და გავიქარეთ ჩვენი უკანასკნელი სულთაქათიც შენზე: ვიღეთ პირიდან ლუკმა და შენს სწავლას ვახმარეთ, თუ-კი ბოლოს ვივავლახიან სიღარიბით დამწვარ-დადაგულ, საწყალ-მოხუცებულს დედ-მამას ემაგრე გვიუკადრისებდი, არ შავი-ბრალეზი, სახლის კარზედაც არ გავგიტარებდი? თუ-კი ემაგრე ჩვენთვის ერთ ტკბილ-სანუგეშო სიტყვასაც არ გაიმეტებდი, თუ-კი მოამაგე დედ-მამის გულში ემაგეთ შხამ-გესლის ჩამსხმელ ენას გამოიბამდი, ჩვენი ნაამაგდარი შვილი, თუ კი ემაგეთი ღანძღვა-თრევით შეუბრალეზლად გამაგდებდი სახლის კარიდან მშიერ-მწყურვალს სხვათა ძალივით, თუ კი ემაგრე... კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა მოხუც ბართლოძეს, მაგრამ ძაღზე ატირებულ-აქვითინებულ გულის სიღრმიდან ამოჰსქდა მღულარე ცრემლები, მწუხარე სახე მწარედ დაემანქა და ხმა ჩაუწყდა, რადგანაც შხამ-წასმული ლახვარივით უვლიდა გულში უსულ-გულო შვილის მკვახე-მკვახე, გულ-სატკენი სიტყვები.

— წადი, კარგი, მომშორდი თავიდან, ჩემმა სტუმრებმა არა ვნახონ და არ შემარცხვინო, ამალამ კისერას ბაკის ოთახში დაიძინე, ხვალ თვითონ მე მოვალ იქ, დილიჯნის ბილეთსაც მოგიტან და ფულსაც გაგატან, — ამ თქმის უმაღვე გაიოზ ბართლოძის ოთახისკენ გატრიალდა.

— კურობნეულ არს სახელი შენი, უფალო! — მოდი და ინატრე შვილი! რატო ი საწყალ დედას მუცელშივე არ გაუწყალდა ეგეთი არ-კასაჩენი?... ენით-გაყოფთქმელი

გოდება-მწუხარებით წარმოსთქვა ეს სიტყვები ზეცინკენ
თვალეზ-აპყრობილიმა მოხუცმა ბართლომემ და კარგა ხანს
იდგა ისე მებ-ნაკრავივით გაქვავებული, გულ-ანატირი,
თვალ-ცრემლიანი.

IV

— ააა! გაიოზ ბართლომიჩ! ურააა!.. ვინც მოვიდა
გაუმარჯოოოს! მეფეს გაუმარჯოოოს! ურააა! «გორ-
კაა!» «გორკაა!..» პაჩი დედოფალს, პაჩიიი!.. ასტეხეს
ასეთი ყვირილი გაიოზის შემოსვლის უმაღვე ღვინით
გაჟენთილმა მაყრებმა.

— გაიოზ. ბართლომიჩ! მართლა მამა-თქვენი მობრძან-
და ქიზიყიდამ? — იკითხა მაყრების დაწყნარების უმაღ იმ
«დიდის ხნის ფურ-ბერწმა», ტურთა-კეკლუცმა ქვრივმა,
კნენა დესპინემ, რომელიც ისე შვენოდა ქორწილის გა-
ჩაღებულ სუფრაზედ, როგორც გაბადრული მთვარე კამ-
კამა ცა-ვარსკვლავებში, და მისი ყურებით ვერა ძღებო-
და კაცის თვალი. ამ ტურთა სახე-ტანოვანმა ქვრივმა-
ვენარემ თავის უქრთამ-უმზითო კნიაჟნა ანიკოს თავის
«პოლონ»-გაიოზ ბართლომიჩის ფულებით გაუკეთა მზი-
თვეი და თვით გაიოზ ბართლომიჩსვე მიათხოვა ცო-
ლად.

— სიმონიკო ღვინით გამობრუჟულა და გონების
დავთრები დაუკარგავს; მამა ჩემი-კი არა, ჩვენი მეზვრე
იყო, — იცრუა გაიოზ ბართლომიჩმა, რადგანაც კნენა
დესპინესთან და სხვებთანაც ხშირად დაუტრაბახნია ცოც-
ხალ-ცოცხალი ტყუილებით: ჩვენის ზვრის სანაქებო ღვი-
ნოს საპალნეს თხუთმეტ თუმნად ჰყიდის მამა-ჩემიო, და
საწყალს ბართლომეს-კი ერთი ვაზიც არსად ედგა წამ-

ლად და ისეთი ღარიბი იყო, რომ შინ კატა ვერას-მე უქანდა და გარედ ძაღლი.

— გაიოზ ბართლომიჩ! ერთი იმ სავირეთიდგან მოსულს შენს მ რეს აქ დავეუძახოთ, ქიზიყელები ძალიან გარ ედავი «შუტნიკ»-ები არიან თურმე, გავაცინებს, სთხოვა «პოპოშნიკმა».

— მართლაც, რომ ძალიან ბიჭები არიან ქიზიყელები. როცა მე, თქვენი უმორჩილესი მონა-მოსამსახურე, «დაროჟნი მასტრად» ვიყავი და ყველის გუდასავით ვიტენებოდი აწაპნული ფულებით, ჩემმა „სტანციის ნაჩალიკმა“ შეჩვენებულნიანცმა უთხრა ერთხელ ქიზიყელ მუშებს: აბა, ვირის ქვეყნელებო, ჩემმა „ზემლიაკმა“ ზეითუნელებმა არ გაჯობონ მუშაობაშიო; და ერთმა ქიზიყელმა ახმახმა ტეტიამ შხამიანი ღიმილით უპასუხა: „შენ ფიქრი ნუ გაქვს დარდის მეტი, ჩვენო ტირაცუავ, ზღვა იგრე არ დაშრება, რო მყრალი გუზის ტოლა გახდეს და აქლემი იგრე არ დავარდება, რო სამი ვირის საპალნე მაინც ვერ აიკიდოსო“, — სთქვა მეორე სტუმარმა და დაუმატა: გაიოზ ბართლომიჩ, აქ მოვიწვიოთ თქვენი მეზვრე, ვნახოთ ერთი, რა მხეცია!

— დიდის სიამოვნებით აგისრულებდით თხოვნას, ბატონებო, მაგრამ ჩემი მეზვრე ნათესავთან წავიდა ავლახარში დიდად საკირო საქმის გამო, — კიდევ იცრუა გაიოზ ბართლომიჩმა.

— ოჰ, ნეტავი არ წასულიყო! მართლაც-და, ქიზიყელებისთანა ლომ-კაცურად გამრჯელი, მოსწრებული სიტყვა-პასუხის პატრონი და ყველაში ვაშკაცურად გამბედავი ხალხი არ შეიძლება; ერთის სიტყვით ყველანი ფეხზე ჰკიდიათ, ისეთი გაბედულები არიან, — ხელების ფართი-ფურთით წარმოასთქვა მესამემ, რომელსაც პაჭო

ცხვირი რუსის ყალიონს უგვადა და ბურთსავით
რგვალებული ტანი—უყულო გოგრას.

ახლა მაღალ-დიპლომიანმა კარიერისტმა—თავის ჯი-
ბე-კუჭისათვის ყველას მამიდა-კოსმობოლოტიმა, წეროსა-
ვით წაიგძელა კისერი და დაიწყო შუბლ-შექმუხენილის
მედიდურობით:

— ეს მითი აიხსნება, რომ ქიზიყში ბატონ-ყმობა
არა ყოფილა, და ენაც, გულიც, გონებაც თავისუფლად
უმოკმედებიათ. მთავარი მიზეზიც ეს არის, რომ ქიზიყელ
გლეხს არავისი ჰშინებია და არავისი ეშინიან დღესაც.
ერთხელ ჩვენმა თანამსახურმა ტვინგალაყებულისანცმა ავ-
ლაბრისკენ გამასეირნა ეტლით, კაი ჯიშის ლორე-
ბი უნდა ვუყიდო ჩემს მებაკეს მოსაშენებლადო. ქიზი-
ყელებს ღვინის ურმები ედგათ ავლაბრის მოედანზე და
ტვინგალაყებულისანცმა შორიდან შეუძახათ: «ბიჭოოო!
ვირთუბნელებო, ქიზიყში ვირები უფრო ბევრი არიან
თუ აღამიანებიო?» «შენისთანა კაცებს იქ სუ ვირებათა
ვთვლით, და ამიტომაც ვირები უფრო მეტნი არიანო»
რიხიანად გამოსძახა ქიზიყელმა მეურმემ და ის იმოდენა
მოედნის ხალხი სიცილით გაიქაქა.

— ბრავო ქიზიყელებს, ბრავო!.. ვერ წარმოიდგენთ,
როგორ მიყვარს. — წარმოსთქვა ბოხი-გაზვიადებულის ხმით
გაიოზ ბართლომიჩის სულ-გულის ვაშლივით განაქერმა
ცალმა ამოსაგველიძემ, რომლის მსგავსნი ას-ენოვანი თა-
რისეველნი, ქრისტეს გამყიდველნი იუდაისკარიოტელ-
ნი თავიანთ კერძო სარფისათვის ღვიძლ ძმასაც-კი გროშ-
ზე ჰყიდიან, დედა-მშობელსაც თავისაგან ნაწონენ ძუძუს
ძირში აქრიან მალვით-ფარვით და თავს-კი უმანკო ანგე-
ლოზად აჩვენებენ მოძმე-ქვეყანას, რომელსაც „მემოკვე-
დე და შენ იცოცხლეს“ ეუბნებიან სიტყვით, და საქმით-

კი მასხარად იგდებენ და ძირს უთხრიან დაფარულად ყველა ჩვენს წმინდათა წმინდას, რადგანაც წინდაუხედავი ქვეყანა დღესაც მტრისა და მოყვრის არ-მცნობი ბრმა-ყრუთა და ვერ უხვდება მტერს მტრულად და მოყვარეს-მოყვრულად, რომ ყველა საქმით დარწმუნებულიყო: «ვინც, რას დასთესავს, იმასვე მოიმკისო.»

ეს იყო კიდევ ქორწილის შანდალ-ქაღებით გაჩირალდნებულს სუფრაზედ აბდულ-ბალიმ გულ-წარმტაცად ააქლერა მწარე-ტკბილად მომხიბლავი ჩანგის სიმები და შორით-შორამდე გამსმენი, გრძნობით სავსე, ცრემლ-საღდენი მწუხარე ხმით დაამლერა უკვდავ პოეტის გულის-სიღრმიდან ამონაწყვეტი სიტყვები...

— ბრავო! ბიზ! ბრაუსიმო! აფერუუუმ!.. ჰაჯან, ბიქო! შენი გულისა, შენიიი!.. ბიზ! ბიიიზ!.. ცერცვივით-აყრიდნენ ამ სიტყვებს აბდულ-ბალის და აღტაცებულის-ტაშის ცემით გრიალებდნენ გულ გამეხებულ ცის ქექა-გრვინვასავით ქორწილის-ლხინ-ქეიფით დაქარხლებული-ქუდოსან-მანდილოსნები, რომელთაც ელექტრონის ელვასავით დაურბინათ სხეულში აბდულ-ბალის ტკბილ-ხმოვანმა სიმღერამ.

ქვითინებდნენ სიმები ჩანგისა და ოქროპირობდა აბდულ-ბალიც: ხელის-ხელ საგოგმანებელ თვალ-მარგალიტებივით სცვიოდა მის ენა-პირს პოეტთა გულის-სიღრმიდან ამომარგალიტებული სამახსოვრო სიტყვები, რომელიც მთქმელსაც სწვავდნენ და გამგონსაც...

V

ვანთიადისას, როდესაც სუდებნი ქუჩაზედ ჩაფერფლილი ცეცხლივით მიმტკბარ-მიყუჩებული გაიოზ ბართ-

ლომიჩი თავის მორთულს საწოლში ტკბილ მოსვენება-
განცხრომით ასე ეუბნებოდა თავის ანიკოს: «სულო ჩე-
მო სულისავე, გულო ჩემო გულისავე და მზეო ჩემო სი-
ცოცხლისავე!» და მის თონესავით გაეარვალეებულს გულ-
ში უსურვაზივით ჩაწმახნული ანიკოც გატკბილ-ნახებუ-
ლის ხმით კნასი-კნუსობდა, ჟრჟოლავდა, ნებივრობდა და
ნიავესავით ჩუმის ხმით ეჭურჩულეობდა რაღაცას ხმა-ნარნა-
რი, სწორედ ამ დროს ავლაბარში, კისერას ამყრალეებულ
ბაკის კუთხის ძირას ძაღლ-უმადლოდ მიგდებულისეო ცა-
ლიერ მიწაზედ მშიერ-მწყურვალი, მოხუცი ბართლომე
და უკადრის-ამპარტავან შვილის უღვთო, უსამართლო
სიტყვებით მოკლული გული მისი სისხლის ცრემლით
ტიროდა, თვალზე ძილი არ ეკარებოდა ძალზე დაღალულ-
დაწყვეტილს, მწარედ გმინავდა, ოხრავდა, კვნესოდა და
მდულარე ცრემლები ჩამოსდიოდა თეთრს წვერ-ულვაშ-
ზედ. ამ დროს კისერას ბაკის მახლობლად შეშის ურმე-
ბი მოჭრიალებდნენ და ვილაც მეურმე გულ-მწუხარედ
და ცრემლ-სადენად ლულუნებდა:

რისთვის გაგზარდა დედამა,
რისთვის გეუბნა ნანაო,
დასწყევლოს ცა და ქვეყანამ
შვილები შენისთანაო!..

ბართლომეს თავის გულის გრძნობასთან ამ ზედ-გა-
მოჭოილ სიტყვების გაგონებაზედ უფრო ძალზე ჩაეთუთ-
ქა შვილისაგან უღვთოდ მოკლული გული, ნამტირალი
თვალეები, რომლებიდანაც გულში ნადული წყენა-ნალვე-
ლი ცხარე ცრემლებად გადმოსწვიმდა შეუწყვეტლად,
ცისკენ ააპყრო და გულ-საკლავად წარმოსთქვა გულ-
გაგმირულმა:

— ღმერთო! რა დაგიშავე, შე დალოცვილო, გუ-

ლი ჯოჯოხეთის ცეცხლმა ჩამიწვა, ჩამიბუგა და ჩამინაკ-
ლა, ეხლა მაინც შამიბრალე და მიიბარე ჩემი ტანჯულ-
წამებულო სული, ეგება მანდ მაინც მელიროსოს მოსვენე-
ბა უღმერთო აღამიანებისაგან დაჩაგრულს და შვილისა-
განაც გულში თოფ-მორტყმულს!..

თათქოს ცა-ქვეყნის დამბადებელს ზენას შეებრალა
მოხუცი ბართლომეო: ცა მოწმენდილი უცბად სამგლო-
ვიარო ძაძვებით შეიმოსა და დინჯი, მწუხარე გრგვინვა-
ქვითინით აღმასის წინწკლებს სკრიდა ყუყუნით; დიად,
ცა-კი იცრემლებოდა ბართლომეს სიბრალულით.

ამავე დროს, განთიადისას, ქიზიყის ერთ პატარა
ფიცრულს ქობში სნეულ ავადმყოფს, გამოთაფხაქებულს
დედას გაიოზ ბართლომიჩისას თავიანთ ხატის წინ წმინ-
და სანთელი დაენტო, დაეჩოქნა, სილარიბე-ავადმყოფო-
ბით და უსმელ-უჭმელობით ძვალ-ტყავად ქცეულნი, დაჩხ-
რიმლული ხელები ზეცასკენ აეპყრო, თვალცრემლიანი
და გულ-აქვითინებული ასე ევედრებოდა ღმერთს დიდის
სასოებით:

—ცა-ქვეყნის გამჩენელო, ყოვლად ძლიერო ზეცი-
ერო მამაო! ჩვენთვის ჯვარცმულო ზ წამებულო იესო-
მაცხოვარო, ძეო ღვთისაო! და ყოვლად-წმინდაო დედაო,
ღვთის მშობელო ქალწულო მარიამ! თქვენ ამიხდინეთ
გაიოზზედ ავად ნანახი სიზმარი კეთილად, თქვენი მადლისა
ღ სახელის ქირიმე, თქვენ იყავით იმ რვა წლის უნახავი,
საყვარელი-შვილი გაიოზის მოწყალე მცველ-მფარველნი,
ნუ გამოჰლევთ ქვეყანაზედ იმის სახელ-ხსენებას, როგორც
პურ მარილის სახელი არ გაჰოილევა ღუნიაზე, და თქვე-
ნვე აცოცხლეთ, ახარეთ და აბედნიერეთ ამ ჩემი ძუძუ-
რძით გაზდილი გაიოზი იქამდის, სანამ ცაზე ნზე ბრწყინ-
ვალებს, ხმელეთზე სიმართლე და ზღვაზე მთვარის შუქი!

სიზმარივით გაირპინა წელიწადმა, და ქორწინების წლის თავზედ, ოცდა სამს მაისს განთიადისას, გაიოზ ბართლომიჩის მალვით დარიშხანა-დაღეული ცოლი-ანიკო სანთლის ნამწვავივით საუკუნოდ ჰქრებოდა უჩუმრა იმ თავის საწოლზედ, რომელზედაც გაიოზ ბართლომიჩი ღმდესპინე ჰლალატობდნენ ანიკოს მალვით-ფარვით, და ასეთი მოღალატობა პირუტყვულ სიყვარულისა ვერ აიტანა წმინდა-უმანკო ღრმა-გრძნობიერმა გულმა ანიკოსამ, რომელსაც ქორწინების წინად სიზმრადაც არ მოჰლანდებია იმათი ასეთივე განწყობილება, დიდის სიფრთხილის საიდუმლოება-დაფარულებით გარემოცული. ჩვეულებისამებრ ღვინისაგან გაღეკებული გაიოზ ბართლომიჩი ძალზე ხვრინავდა ღრმა-ტკბილს ძილში ბანგ-დაღეულივით, და მრავალ-წამებულ ანიკო-კი, რომელსაც ცრემლ-მორეული თვალები დაუხუქავი დაპრჩენოდა, მთლად გამქრალიყო მბუხუტავ ვარსკვლავივით და უსულოდ, გაყინული იდგამის გვერდით, ვარდისფერ აბაჟურიან სანათის შუქით გავარდისფერებული.

ტკბილად ეძინა იქვე მეორე ოთახში ცისფერ ატლასის საბან-ქვეშ განთიადის მოციმციმე ცისკარივით გამოკეკლუტებულს დესპინეს — სიღედრს გაიოზ ბართლომიჩისას და მიზეზს ანიკოს უდროო სიკვდილისას. ტკბილადვე განისვენებდნენ ამ დროს გაიოზ ბართლომიჩის მოხუცი, უწყალო სიღირისიანგან მრავალ-ტანჯული დედ-მამა თავიანთ საუკუნო-სამარადეთამო სადგურ-საფლავებში.

ანიკოს სიკვდილის შემდეგ, რაღაც პოდლოგისათვის პასუხის გებაში მიცემული გაიოზ ბართლომიჩი უპატრონოდ იწვა ავადმყოფი ტალახის ქუჩაზედ, ერთს ჭუჭყიანს, ბაღლინჯოვებით სავსე პაწია ოთახში და მოპარსულს თავზედ ექიმისაგან გამოწერილს „კომპრესებს

ადებდა მსახურა სიმონიკა, რომელიც გაიოზის სისხლით
გატიკულს ბაღლინჯოებს ურისხდებოდა წამ-და-უწუმ:

—იმე! კმარა, ნუ შემიჭამეთ ავადმყოფი კაცი თქვე
დაფსილებო, ფუ! რა გასაჩენი იყავით თქვე სახელ-ძალ-
ლებო!.

—რად უნდოდა ჩემს სიღედრს ორმოც თუმნიანი
როტონდა, განა არ იცოდა, რომ ფული აღარა მქონდა?...
ღმერთო, რა წყეული დედაკაცი ყოფილა, ფული გამო-
მელია და თავი დამანება. თავის ჯიბის საყვარელ გენა-
რალს მიეკედლა; მაგრამ ისევ მალე შემირიგდება, როცა
სპასოვიჩივით და პლევაკოსავით სახელ-განთქმული ადვო-
კატი გავხდები. ოხ, როგორ გავიტენით მაშინ ქისას! სა-
სახლევ მექნება, კარეტაც, რისაკებიც, ლაქია, შვეიცა-
რი, ხელმწიფესავით ცხოვრება და სუყველაფერი, რაც
კი გინდა სულო და გულო ქვეყანაზე!..

—მოგეცეს, ბატონო, ღვთის წყალობა, მაშინ სიმო-
ნიკამ ცა ქუდად აღარ მიიჩნოს და დედა-მიწა ქალამნად
შენი სიმდიდრე-დიდკაცობის წყალობით! უბასუხებდა სიცი-
ხეში მბოღავს ბატონს გულ-გახარებულნი სიმონიკა.

—აგერა! აგე! უყურეთ, უყურეთ: კიდევ მოხუცი
მამა ჩემი გამოჩნდა ქერში... ოოოჰ, ღმერთო, როგორ
მწყევლის, რანაირად მირისხდება: მეც, დედა შენიც და
შენი ცოლი ანიკოც შენ მოჰკალიო... ჰო, ისინი მე დავ-
ხოცე, მაგრამ სადა? როდის? არ მახსოვს, არ მაგონდება ...
ვაიმე! მახრჩობს, მიშველეთ! უუუჰ!.. ჰბოდავდა ძრწოლით
და ხელ-ფეხს აწყვეტდა აქეთ-იქით ტვინის ანთებით შერ-
ყეული გაიოზ ბართლიმიჩი.

—აჰა, რაევს ბძანებ, ბატონო, აქანას საიქიოდგან
მამა შენი რაეა მოვიდოდა, საიდგან წარმოსადგენია ეს?!
მამა ჩემის კიკოლიკას სულიც არ წამიწყდეს, რომ იქანას,

ქერში არავინაც არ იყოს ბუზების მეტი, და ესეც ტყუ-
ლა გელანდება ისთე, რომ ვითამც შენ ისინი დაგეხო-
ცოს; ასთე რომ ყოფილიყო, ციმბირს იქით გაგახოხო-
ნიკებდნენ, შენც ნუ მოუყვდები ჩემს თავს, ღაწი აქანას
კი აღარ იწოლებოდი! გაგივლის, არაფერია, ნუ ჰშფოთ-
ხარ, დაწყნარდი, ბატონო, და დეიყენე თავზე ეს რა-
ცლა ჯანდაბა კომპრეცია, თვარა ღმერთმა დეიფაროს,
შენ რომ მოგივიდეს რამე, მცეც ქე დევიფსები შენსავით
უპატრონო, უამხანაგო, უბედური კაცი ამ ოხერ-ტია-
ლების გოროდში!..—ასე ჩალაპარაკებდა თავით მჯდო-
მარე სიმონიკა გაიოზ ბართლომიჩს, რომელიც ტვინის
ანთების სიცხეში ათას რალაც აქია-ბაქიას, აბდა-უბდას
და გადასკუბდას ჰბოდავდა, ქერისაკენ უგონოდ თვალე-
ბაქყეტილი.

დ. მაჩხანელი.

*
**

ნეტარებაა, რას აღტაცებით
შესტრფი ბუნების შექნიერებას,
რას გიტატიანებს მის გულს ძვერა
და ჰტრძნობ ზეციურ ბედნიერებას.

ნეტარებაა, როცა გამხნევეს
გაჭირვებაში შენ შეგობარი,
შენი გულისთვის თავ-დადებული,
შენთვის ცოცხალი და შენთვის შეკვდარა.

ნეტარებაა, რას შადრევანად
გულში ჩანჩქარებს მძლე სიუვარული,
როცა გაუჩუოლებს სატრფოს ალერსი
და მისი ხმები მინახებული.

მაგრამ რა უდრის იმ ნეტარებას,
რას ხალხს იფარავ თავ-განწირული,
როცა სამშობლოს მთა-მინდორ-ველად
ისმის ხმა შენი, მძლე და გმირული,

რას მტარვალობა, ბოროტებანი
შენ წინ გარბიან შეშინებული,
და ერის ღოცვა, ერის კურთხევა
შენკენ ისწრაფვის აღტაცებული!...

სისონა მეჩანგურე.

მოხუცის აღსაკება.

აჰა, მოვხუცდი! ასრულდა
ჩემზე კანონი ბუნების
და დრო დამიდგა მუხლებში
ძალ-ღონის დაძაბუნების,
მაგრამ გული-კი კვლავ მედგრობს,
ბობოქრობს აღრინდულათა
და გრძნობებს, ქცეულს სურვილად,
მოისვრის ნაკადულათა!..
და მას ეს მოუსვენრობა
კიდევაც ეადვილება,
რადგან მასალას აწვდის მას
ჩემივე გამოცდილება. —
ვიგონებ წარსულს, განვლილ დღეთ,
აწმყოსაც ვაელებ ყველგან თვალს,
და მათის შედარებითა
ვითვალისწინებ მომავალს.
და როს ეს უკანასკნელი
სანუგეშ-საამურია,
წუთად ვრაცხ განვლილ დღეთ სიგრძეს. —
და კვლავ სიცოცხლე მწყურია!..
მსჯრს მისი აღორძინება,
რაიც სარჩულად მე დავდე
და საოცნებო მომავალს

მით უკვე დამდგარს ვხედავდე!..
 გულში იფეთქოს სიამემ,
 ხელი შემიწყოს ბუნებამ,
 და ერთხნად ვერ-რა დამაკლოს
 ძალ-ლონით დაძაბუნებამ...
 სურვილ-გრძნობების მორევი—
 უშრეტი წყარო გულია
 და ენა მოლაპარაკე
 მისივე მოციქულია!
 წრფელ იყო ჩემი სურვილი
 და რომ ის კვლავცა წრფელია,
 მთლად ჩემი ნამოქმედარი
 მის ნიშან-სამოსელია!..
 მაგრამ, ეპ!.. კაცის სურვილებს
 ბოლო არა აქვს აროდეს!
 დე, სანეტარო მომავლით
 თვით მომავალი ჰხარობდეს!..

დ. თომაშვილი.

*
**

უნახე ჭაბუკი, იმის თვალებში
მადლი ციური მარად კრთებოდა;
ხელში ეჭირა წიგნი რაღაცა
და გულ-მოდგინედ ჩასჩერებოდა.

იმას სახეზე, გატაცებულსა,
ხან სიხარული ეფინებოდა;
მაგრამ-კი ხშირად, და უფრო ხშირად
თვალები ცრემლით ენამებოდა!..

ხან, ჭაბუკურად გატაცებული,
ის ტანჯვის ოფელში იწურებოდა,
იბრძოდა თითქო და მჯილის ცემით
მკერდში ვიღაცას ემუჭრებოდა...

რაღაც იღუმალ სულის-კვეთებით
ხანაც საშინლად აღელდებოდა...
და წიგნის რამდენ გვერდს გადაშლიდა,
მით გული უფრო უწელულდებოდა!..

და რა იყო ის?—ზღაპარი იყო,
ჭორი, ჭორადვე გამოტანილი,
თუ წიგნი „შეფვარ-შემოფვარების“
და მათი ტრფობა ცად აღუვანილი?!..

არა! არც ერთი და არც მეორე!..
ის წიგნი იყო: „ამბავი ძველთა“,
მასში ეწერა ცხადურება კაცთა,
მშობელ ქვეენისთვის თავ-უზოკველთა.

ის წიგნი იყო, სადაც ნათლად სწნდა
 გამწარებული წარსული ჩვენი;
 ის სარკე იყო ბევრის შქებულა
 და თანაც ბევრის საზიზღრად შიენი!..

იქ ნათლად სჩანდა, ვინ სად რა იყო:
 ვინ ერთგულობდა, ვინ ორგულობდა,
 და განდიდების სენით ზურობილი,
 ვინ აუდასებო მონაქულობდა!..

იქ ცხადზე ცხადი იყო მიზეზი
 ჩვენის დაცემის, დაუძლეულების,
 როცა გარეგან საშიშროებას
 თან მოჰყვა შიგნითი შინაურების...

კაცთ სამუთუ აჩუკ განშორებული,
 იჭდა ჭაბუკი თვალ-ცრემლიანია,
 და დღეს ხარ-ეკლად ეჩვენებოდა
 სამშობლო ქვეყნის ვარდნი-იანია!...

მის ნორჩ სხეზე უმაღურების,
 სულაერ შიგნითის ბეჭედი სჩანდა,
 მაგრამ ვაი, რომ წულულსა და ხალველს
 ის ცრემლში ხალეს ხალვლითვე ჰბანდა!..

...ოცი იმანად —? ში. დ. თომაშვილი.

...ილიძე...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

აკაკის წერილი თ. ილია ჭავჭავაძესთან.

ბატონო „იგუდაის“ რედაქტორო,
თავადო ილია გრიგოლას ძეგ!

იმდენი იცოცხლეთ, რამდენი თქვენი შესახები წე-
რილი „კრებულის“ რედაქციას მოსვლოდეს და მო-
დიოდეს დღესეც, მაგრამ ჩვენ-კი არ გამოგვექონდეს
საქვეყნოდ!.. არ ვბეჭდავთ, რადგანაც ზოგი მათგანი
უმნიშვნელოა და ზოგიც ისე წვრილმანი, რომ იმათ
გამო თქვენისთანა კაცის უზრდელად შეხება და უკად-
რისად მოხსენება უმართებულობად მიგვაჩნია. თქვენი
რედაქცია-კი, თქვენო ბრწყინვალეებავ, ჟინჟლილითა და
კელაპტრებით ეძებს ამ გვარ რამეებს ჩემ შესახებ და
ჟინ-მორეულ კურძუალივით მწვეარ-მეძებრებით გამო-
დის სანადიროდ, რომ, შემოკვლეული და ნიშანში ამო-
ღებული მსხვერპლი, ყეფა-კიჟინით გამოიმინდვროს და,
თუ კურდღელი ვერა, კატა მაინც დაიჭიროს, თავი და
კუდი წააჭრას, გაატყავოს და კურდღლად შეაპაროს
მკითხველებს. ამ გვარი მაგალითები ბევრი ყოფილა,
როგორც სხვების, ისე ჩემ შესახებაც, მაგრამ დღემდე,
საზოგადო მოსაზრების გამო, ამიტანია მოთმინებით და
ხმა არ ამომიღია!.. დღესეც კიდევ ავიტანდი, რომ მარ-
ტო პირადად მე მეხებოდეს და არა საზოგადოსაც,
რომლის წაყრუება აღარ შეგვიძლია. გთხოვთ, რომ
სხვანაირად არ გაიგოთ ეს ჩემი ზემო-მოყვანილი სიტყვე-

ბი!.. მე ამითი იმას-კი არ მოგახსენებთ, თუ როგორ
ნაც მე თქვენ შესახებ არასა ვბეჭდავ ჩემს ჟურნალში,
ნულარც თქვენ დაბეჭდავთ ხოლმე ჩემ შესახებ თქვენს
გაზეთში-მეთქი!.. სრულიადაც არა!.. პირ-იქით დიდა-
თაც დამავალეხთ, თუ არ დამივიწყებთ და გამოაქვეყნებთ
ხოლმე, რადგანაც მე ჩემს სიცოცხლეში მისთანა არა
ჩამიდენია-რა, არც საზოგადოდ და არც კერძოდ, რომ
მისი გამოაშქარავება მერცხვინებოდეს!.. მაგრამ ამას-
კი ვითხოვ, რომ მხოლოდ ის იყოს ხოლმე გამოქვეყ-
ნებული, რაც ნამდვილად მე მომიქმედია და ჩამიდე-
ნია, და არა ის, რაც შურსა და ბოროტებას შეუთხზავს.
სწორედ ამგვართაგანნი არიან ის წერილები, რომელ-
თაც თქვენ იხსენიებთ, რომ „სხვა-და-სხვა ჟურნალ-გა-
ზეთებში დაიბეჭდა“. და ამგვარივეა ის სტატიაც,
უკანასკნელად რომ „მომამბის“ მე-VIII №-ში დაიბეჭდა
მაღალის სათაურით: „აკაკი წერეთელი და ქუთაისის
ბანკი“, და რომლიდანაც თქვენმა გაზეთმა „ივერიამ“
ობოლ-მარგალიტებად, სამინუშო ადგილები ამოჰკრიბა
მკითხველების მისახარებლად. ზოგჯერ მგზავრს სადმე
გზის პირად უეცრად ეცემა სიმყრალის სუნი და რომ
შეჩერდება, დაინახავს იქვე სადმე ახლოს დაგდებულს,
დიდი ხნის დამპალსა და აყროლებულ ლეშს; მეტი გზა
რომ აღარ არის, მგზავრი სცდილობს სიჩქარით მო-
შორდეს იმ ადგილს, მოაშოროს თვალისა და ცხვი-
რიც იმ საზიზღარ ლეშს და მერე არა თუ ილაპარა-
კოს იმ ბინძურობაზე, აღარც-კი გაიხსენოს!.. სწორედ
ამგვარივე გრძნობა აღძრა ჩემში, ცბიერებით წარმო-
შობილმა და ბოროტ-განზრახვით შეკაზმულმა, „მომამ-
ბის“ მე-VIII №-ში დასტამბულმა, და თქვენმა მოწო-
ნებულმა ზემოხსენებულმა სტატიამაც. როგორ დავიმ-

დაბლებდი ისე ან ჩემს კალამს და ან ჩემს გრძნობა-გონებას, რომ იმ სტატიის გამო შეთქვა რამე?! მაგრამ თქვენ-კი... საკუთრად თქვენ, იძულებული გამხადეთ, რომ ხმა ამოვიღო, მით უფრო, რომ თქვენვე ბრძანებთ: „თუ ეს მართალია და დავუჯერებთ კიტა აბაშიძესო;“ თქვენს ვითომ-და იღვწე: „თუ დავუჯერებთ“ ვინ უნდა გაგცესთ პასუხი, თუ არ მევე?—და კიდევაც მოგახსენებთ, რომ ის თქვენგან დასახელებული სტატია უსაფუძვლო ცილის წამება და ქორია!.. თქვენ რომ გულდასმითა და დაკვირვებით გადაგეკითხათ ის უცნაური წერილი, თვით იმ სტატიითვე, ჩემ სტატიასთან შეუმოწმებლადაც, ცხადად დაინახავდით, რომ ავტორს, თუმცა გადაუსხვაფერებია „კრებულის“ მე-VI №-ში დაბეჭდილი ჩემი წერილები, და ცდილა ამოწერის დროს აზრის გადამახინჯებას, მაგრამ მაინც კიდევ შეშლია ნახტომი და ლოლიკისათვის ფეხი ვერ მოუკიდვინებია. ეს ყოლიფერი დღესავით ცხადია, მაგრამ რაღაი-კი თქვენ არ მიგიქცევიათ ყურადღება, მე მიგიითითებთ, და ნურას უკაცრავად!

ამ რამოდენიმე წლის წინეთ, ტფილისში რომ, ესრედ წოდებული, ქავჭავაძისა და მაიაბლის პარტიობა იყო, მე სრულიად გარეშე ვიყავი იმ შეხლა-შემოხლისა: არა თუ ბანკის ხალაში, იქაც კი, სადაც მწერლებს ნება ჰქონდათ შესულიყონ, არ შევსულვარ და მხოლოდ ხან-და-ხან ლოქაში შევდიოდი სხვებთან ერთად, როგორც გარეშე მაყურებელი. არც ბანკის პარტიის კერძო კრებებზე და არც ოპოზიციისაზე არ დავსწრებივარ. ამის უარს ცალ-ცალკე ვერც ერთი მხარე ვერ იტყვის. მხოლოდ გარეშედ, სადმე გარედ, ან ოჯახში, როდესაც ჩამოვარდებოდა ხოლმე კერძო სა-

უბარი მაშინდელ „ბანკობანაობაზე“, მე არ ვემოწმებოდი ზოგიერთებს და არ ვიმეორებდი იმას, რასაც ისინი ამბობდნენ მაჩაბლისა და ოპოზიციის შესახებ!.. მე ჩემი საკუთარი აზრი და შეხედულობა მქონდა და ამის უფლება, თუმცა ყველას უნდა ჰქონოდა, მაგრამ მე-კი მაინც ზოგიერთებმა დიდ ცოდვად ჩამითვალეს და ის მომაწერეს, რაც არ ყოფილა: „მაჩაბელსა და ოპოზიციას აკაკი წერეთელი აბრეცებსო (თვითქოს მართლა ჩემი გასაბრეცებელი ყოფილიყოს ან ერთი და ან მეორე!..) და მით ქართლი და კახეთი ერთმანეთს გადაჰკიდაო“. მე ყოველთვის მრწამდა და მრწამს, რომ ჭეშმარიტება, ღრმადაც რომ დამარხოს უსამართლობამ, ოდესმე მაინც იჩენს თავს, და სიმართლე ისე არ დაიმალება, როგორც შუბი ხალთაში!.. ამას მხოლოდ დრო უნდა და მოთმინება, და მეც მაშინ ყურადღება არ მიმიქცევია იმ ხმებისათვის, რომ თავი გამემართლებია. მაგრამ დავიწყებით-კი, ის უსიამო შემთხვევა არ დამვიწყებია და წელსაც მიტომ არ მსურდა, ქუთათურ „ბანკობიაში“ ჩარევა და მონაწილეობის მიღება. და მართლაც, სანამ რამდენჯერმე მოციქულები არ მობრძანდნენ ჩემთან, მე ხმას არ ვიღებდი, თვით ბანკის დარბაზშიაც!.. ვიყავ ჩემთვის ჩუმი და ყურს ვუგდებდი სხვებს. ხოლო რაიცა შეეხება იმას, რომ ვითომც მე გარეშე ბანკისა „ჩუმ-ჩუმი და დევრებოდი აქეთ-იქით და ჩიკვაიძის სასარგებლოდ ვმოქმედობდი,“ ეს არ არის სიმართლე. მართალია, მეც გავიგონე რომ ჩიკვაიძე წვეულებაებს მართავსო, აგრეთვე ოპოზიცია სადილებს აკეთებსო, მაგალითად, „იაკორის“ რესტორანშიო და სხვ... მაგრამ მე პირადად არც ერთგან არა ვყოფილვარ და ჩემის თვალით არა მინახავს-რა. სანამ

საბანკო არჩევანები იყო, მე ჩიკვაიძისას არ გამივლია, არა მიტომ, რომ მე ვითომც მის ოჯახში შესვლას ვთაკილობდე და მისს სახლში სტუმარ-მასპინძლური ჰურის ქამა მერცხვინებოდეს, სრულიადაც არა!.. მე ვიცოდი, რომ ზოგიერთები, რომელნიც ძველ-კულს იქნევდენ და მხოლოდ მიტომ იყვენ ოპოზიციაში ჩამდგარი, რომ თავისი საპირადო საქმე როგორმე გამოეყარგებიათ, მეც ჯიბრში მიღვენ, რომ უკუღმართად აეხსნათ ჩემი ყოველი მოქმედება და აღარც მე მინდოდა მიზეზი რამ მიმეცა მათთვის. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც საქვეყნოდ გაიძახიან: „ჩიკვაიძის საარჩევნო სადილებზე დაიარებოდა აკაკიო“. და ზედაც ათასს რამეებს უმატებენ მოქორილს. მხოლოდ ზნეობით სიბინძურეს შუძლია სთქვას ის, რომ აკაკი მართლა დადიოდა ჩიკვაიძისას სადილებზეო და სხვანი!.. აბა, მიჩვენონ: ვის ოჯახში დავდიოდი ჩუმ-ჩუმად და ვსცდილობდი ჩამეგონებია ჩიკვაიძის მომხრეობა? ვინ არის ის კაცი, რომელსაც მე დავჰპირდი მარშლობას, ოღონდ ჩიკვაიძეს ნუ ეწინააღმდეგები-მეთქი? ან ვის ვურჩიე მე, რომ ჩიკვაიძეს ნუ აწყენიებ, თორემ კარიერას გაიფუქებ-მეთქი? მე ჩემს დღეში არც ჩემთვისა და არც სხვისთვის კარიერა არ მიძებნია და ამის შემოწამება, მხოლოდ იმას შუძლია, ვისაც თვით კარიერის გულისათვის ადამიანის უპირველესი გრძნობა გაუყიდა და დღესეც კიდევ გავლენიან პირთა ფეხთა-მლოკია, რომ ეგებ, ერთი ბიჯი კიდევ წინ წადგას ცხოვრებაში. ესეები ყველა შხამიანი ენის უთავ-ბოლოობაა!.. არჩევნების დროს მითქმა-მოთქმა, ცილის წამება და უსამართლო დევნა რალა გასაკვირველია, რომ დღესეც კიდევ იმავე ხელობას ადგიან, ჩემ შესახებ, ის ზნეობითი

„ნაცარქექიები!..“ აი სამინუშო მაგალითი: ბანკის
ჩვენები რომ გათავდა ქუთაისში, მე რამოდენიმე ხნის
შემდეგ დაებრუნდი საჩხერეში; იქ დამხვდა, ჩემს სახლ-
ში სტუმრად მოსული ერთი ჩემი ძვირფას ნათესავთა-
განი, რომლისათვისაც ჩემს მეზობლებსა და სახლი-კა-
ცებს პატივი ეცათ!.. და, რასაკვირელია, რომ მეც ვალ-
დებული ვიყავი სამაგიერო გადამეხადა და ისინიც მი-
მეწვია ჩემს ოჯახში. ეს შინაური საქმეა და რა არის
აქ ან წეს-რიგის, ან ზნეობისა და ან ბუნების საწინა-
აღმდეგო? ნუ თუ ყოველ კაცს უფლება არა აქვს, რომ
თავის სახლში პური სჭამოს და ვინც უნდა მიიწვიოს?
ასე ჰკითხეთ ახლა თქვენ მოწონებულ კორესპონდენ-
ტებს!.. საქვეყნო საქმედ გაუხდიათ ჩემი წვეულება და
აი როგორ გადასცემენ მკითხველებს: აკაკიმ თავისის
ქცევით და უკანასკნელის მოქმედებით, ვინც-კი პა-
ტიოსანი და რიგიანი იმერეთში, ყველა მოიმღურაო;
ჩავარდა საგონებელში, მაგრამ კალისტრატე ჩიკვაიძემ
ასწავლა ხერხიო: „წადიო—ურჩიო—ჩემსავით შენც
სადილი გამართე, ლხინი გადაიხადე, მოიწვიე მომღუ-
რაგები და შეგირიგდებიანო;“ ეს რჩევა დაუჯდა ქკუა-
ში აკაკის და კიდევაც აასრულაო. ასე ბძანებს სიმართ-
ლის მოყვარე, გულწრფელი კორესპონდენტი და მე-
რე ოხუნჯობს თვით იმ ჩემ სადილზედაც: „აკაკის თა-
ვის დღეში სტუმარი არ ჰყოლია და რომ ჩიკვაიძეს
არ ესწავლებია, არც ახლა ეყოლებოდაო“. „სუფრაზე
„მენიუ“ იღვა საქმელების“, „ნასადილევს ფოტოგრაფ-
მა სურათი გადაიღოა“ და სხვანი ამ გვარები. არ
ვიცი, სხვაგან როგორ არის, მაგრამ საჩხერეში-კი წე-
რეთლები უჩვეულო არც ოდესმე ყოფილან და არც
არიან პურ-ღვინის! იმათ ოჯახებში ლხინი, ერთმანეთ-

თან მისვლა-მოსვლა, ერთად სიამტკბილობით პურის
ქამა და შექცევა თვითქმის ყოველ-დღიური მოვლენაა.
და რად გაჰკვირებია, დალოცვილ კორესპონდენტს, ჩემ
შესახებაც ამ გვარი რამ?

კორესპონდენტი ისე ასწერს ჩემს სუფრას, რო-
გორც დამსწრე; მაშასადამე მე ის მიმიღია ჩემს ოჯახ-
ში პატივსაცემ სტუმრად და ის-კი შემოსულა, ვითარ-
ცა მეზვერე (ჯაშუში) და აქაც კიდევ ვერ უვარგნია:
მეზვერე ვალდებულია, რომ თავის სამარცხვინო ხელო-
ბა სიმართლით დაიჭიროს ხელში და ისა სთქვას, რა-
საც ნამდვილად ნახავს და არა ის, რასაც საკუთარი
ოცნება წარმოუდგენს!.. კორესპონდენტ-მეზვერეს-კი
ეს უკანასკნელი ჯაშუშობის მოვალეობაც ვერ დაუც-
ვია რიგიანად და იმას სწერს, რაც არ ყოფილა... მხო-
ლოდ ის-კი არის მართალი, რომ ნასადილევს ფოტოგ-
რაფმა ჩემი სახლი გადაიღო და, ვინც მოისურვა, სტუმ-
რებიც... მაგრამ თვით იმ ფოტოგრაფს შეუძლიან და-
ამოწმოს, რომ მე მისი მოსვლა არ მცოდნია და შემთხ-
ვევით იყო ჩემსა მოსული. დიდხანს არ ვაძლევდი ნე-
ბას, რომ იმ დღეს გადაეღო ჩემი სახლი და კარ-მილა-
მო, მაგრამ სხვებმა რომ მოინდომეს, ძალა დამატანეს
და მეც ვეღარ გავუტეხე მათ ხათრი. მაშინ ბევრს უკვირ-
და ჩემი ჯიუტობა, მაგრამ არ გამიმხელია მიზეზი და
ახლა-კი ვიტყვი: მე ვიცი გამოცდილებით, თუ რა სი-
ბრთხილე მიმართებს ყოველ ბიჯის გადადგმაზე, რომ
ჩემზე შემოსეულმა მწვეარ-მეძებრებმა ყფა არ დამიწ-
ყონ!.. გამიგონია და ვიცი, რომ ჩვენი სახელოვანი
თავ. იღია ჰავჰავაძე სხვათა შორის ყოველ-წლობით,
ოც მკათათვეს იხდის დღესასწაულს!.. ყოველთვის მი-
დიან ხოლმე ფოტოგრაფები, რომ მისის სტუმრებია-

ნათ გადაიღონ... ეს რომ ვიცოდი მე, ვიფიქრებ: მეც, თუ ახლა ფოტოგრაფს დავრთე ნება, ის მყეფარი დასი, რომელიც, აგერ ორმოცი წელიწადია, შორიდან მიღრენს და საკბენად არა მზოგავს, ამ უბრალო შემთხვევას დაიხვევს ხელზე და ღრეკით გაავრცელებს ხმას ხალხში, რომ მეც ვითომ ილიას მიბაძვით მიმეყვანოს იმ დღეს ფოტოგრაფი!.. ეს მეუკადრისებოდა მე და მიტომაც არ მინდოდა ნება-რთვის მიცემა. მადლობა ღმერთს! ეს აღარ უთქვამს, მოწონებულ კორესპონდენტს, მაგრამ სხვა უფრო საზიზღარი რამ-კი წამოროშა: „აკაკიმ ფოტოგრაფი მიტომ მიიყვანა, რომ ჯიბით ატაროს მათი სურათი და ქვეყანა დაარწმუნოს ხოლმე, რომ ესენი ყველა ჩემი მეგობრები არიანო“. საკვირველია ქეშმარიტად!—ეს ვაუბატონები ამ ორმოცი წლის განმავლობაში სულ იმას ამტკიცებდენ, სხვათა შორის, რომ აკაკიმ მეგობრობა არ იცის და არც მეგობრები სწამსო და ახლა-კი ბრძანებენ: „ჯიბით ატარებსო“. ჯიბით და კუქით რომ მეტარებია მეგობრები, მაშინ თვით მოწონებული კორესპონდენტი და მისი მსგავსები ჩემი შემომყეფარი და მკბენარები კი აღარ იქნებოდენ, პირ-აქედ, ისე დამიწყებდენ მეც ფეხთა-ლოკვას, როგორც დღეს სხვებს ულოკვენ, მაგრამ ღმერთმა მაშოროს მათი სიახლოვე!.. მე ჩემი მეგობრები ყოველთვის გულით მიტარებია და ვატარებ კიდევ სიკვდილამდე!.. პურ-ღვინითა და მოწყალებით მოპოებული მეგობრები ღმერთმა თვალითაც ნუ დანანახვოს! ყველა ის, ვინც ჩემი აზრისა და გულის-თქმის თანამოზიარეა ჩვენი ქვეყნის შესახებ, მეგობრებად მიმაჩნია, გაურჩევლად გვარ-ტომობისა, სქესისა და წოდებისა, გინდ თვალითაც არ მენახოს. და ამასთანავე დარწმუნებული

ვარ ჩემ შესახებაც, რომ ვინც-კი მიცნობს, ყოველი სი-
მართლის მოყვარე და რიგიანი ქართველი და ან გა-
მიცნობს, ჩემი მტერი არაოდეს არ იქნება!.. ვგებ ეს
ოცნებაც იყოს, მაგრამ ასე-კი მყავს ჩემი თავი დაჯე-
რებული და კმაყოფილიცა ვარ!.. ესეები, ალბად, არ
სცოდნია ჯიბის-კორესპონდენტს და ჩემი გალანძღვის
სურვილს ისე გაუტაცნია, რომ თავის თავი და თავისი
წრის მეგობრებაც-კი გაულანძღავს: მისის სიტყვებიდგა-
ნა სწანს, რომ მე მიმიწვევია ჩიკვაძის რჩევით ჩემი
მომდურავი პირები, ესე იგი, ოპოზიციის მომხრე და
თანამგრძნობნი და ისინიც მოსულან ჩემთან შესა-
რიგებლად, ოღონდ ერთი სადილი-კი ვსქამოთო?!—
ეტყობა, კორესპონდენტი კარგი აზრის ყოფილა თა-
ვისიანებზე, თუ ისინი მართლა ერთის სადილის გული-
სათვის ივიწყებენ საზოგადო სამდღურავს და მირბიან
შესარიგებლად იმასთან, ვინც ქვეყნის მტრად და ორ-
გულად მიაჩნიათ?!..— რაღა კაცები ყოფილან?! მე კი
სწორე უნდა მოგახსენოთ, რომ ვინც მყვანდენ მო-
წვეულნი, მაგისტანები არ ყოფილან და კორესპონ-
დენტის ცილის-წამება მათ არ ეხება. დიახ. არ ეხება!—
მაგრამ ზოგიერთ კორესპონდენტების ხელობა, რომ-
მელთა პატიოსნებას ქვანიც-კი ღალადებენ, სხვა რა
არის თუ არ ცილის-წამება? სამართალი-კი მოითხოვს,
რომ, არა თუ მარტო ჩემ შესახებ, ვის შესახებაც უნ-
და იყოს, ჩვენებურ მითქმა-მოთქმას: „ამან ეს სთქვაო“,
„იმან ის სთქვაო“, „ასე ამბობენო“, „გავიგონეთო“
და სხვანი, როგორც უტყუარ საბუთს, მართებული
ხელს არავინ ჩასქიდებს!.. და სამწუხაროა, რომ ჩვენი
ზოგიერთი ჟურნალ-გაზეთები, ბევრს არას დასდევენ
და ბანს აძლევენ მატყუარა კორესპონდენტებს!.. აქაც

კიდევ „კაცია და გუნებაო!“ და თქვენს გაზეთსაც, თქვენო ბრწყინვალეზავ, უფლება ჰქონდა დაეჯერებია „მოამბეში“ გატარებული რამეები... მაგრამ ის კი მაკვირვებს, რომ ეგ თქვენი მოწონებული „მოამბის“ სტატია, არ შეგიმოწმებიათ იმ ჩემს სტატიასთან, რომელიც „კრებულის“ მე-VI №-ში იყო დაბეჭდილი!.. გულწრფელად დაგიჯერებიათ ყოველი მისი სიტყვა და თაღლითი კი ნამდვილ მარგალიტად მიგიღიათ!.. ცოტა შრომა რომ მიგეღოთ და ის ორი სტატია ერთმანერთისათვის შეგედარებიათ, მაშინ თქვენი პატივცემული გაზეთი „ივერია“ იმას აღარ გაიმეორებდა, რაც „მოამბის“ კორესპონდენტსა და პუბლიცისტს უკადრებია! ეჰ, რაღა გაეწყობა, იძულებული ვარ ახლა მე მიგიითითოთ იმ „მოამბის“ სტატიაზე და დაგანახვოთ ავტორის კაი-კაცობა. მოვჰყვები ისევ თავიდან! და ვიმეორებ, რომ რასაც კი ჩემ შესახებ ამბობს და ამტკიცებს „მოამბეში“ დაბეჭდილ სტატიის ავტორი, ყოლიფერი მისივე ოცნების ნაწარმოები ოცობოდიანა!..

ბანკის გარეშე რომ არაფერი მონაწილეობა მიმიღია, ეს ხომ ყველამ იცის და რაც შეეხება თვით ბანკის დარბაზში მოქმედებას, ესეც კიდევ ცხადია და წერილობითაც დამოწმებული: ყველა ხედავდა და იცის, რომ მე ბანკის კრებებზე ჩუმი ვიჯექი ჩემთვის, ხმას არ ვიღებდი და მხოლოდ ორჯელ-კი, როცა საჭიროდ დავინახე, ვილაპარაკე ბანკის საწინააღმდეგოდ და შევნიშნე მხოლოდ ის, რაც არ მომწონდა; ვილაპარაკე აუღელვებლად, წყნარად, დაბალის ხმით და უმუშტკრივოდ. ეს კორესპონდენტმაც კარგად იცის, მაგრამ ორივე შემთხვევას მაინც ბრალად მდებს: „ჩუმი იყო მიტომ, რომ ხელი დაეფარებია ბანკისა და ჩიკვაძისა-

თვისაო, და ორჯელ ილაპარაკა, მტომ რომ მათვე მოსარჩლებოდაო.“ სწორედ ის მემართება, რაც გერს ბოროტ დედინაცვლის ხელში: გაჩუმდებოდა—მუნჯიაო და ილაპარაკებდა—უბედიაო!.. როდესაც აღარ მომეშვენ: „შენც სთქვი რამეო! ჩუმად რათა ხარ და ჩვეულებრივად, აღრინდულად გულ-მხურვალედ არ ირჯებიო? მე ავუხსენი მათ ჩემი სიუმისა და სიწყნარის მიზეზი: „წინეთ მეტის ატანა შემეძლო, ახალგაზდა ვიყავი; ღდეს კი მოხუცი ვარ და ავადმყოფი! და რომ კიდევ მსურდეს თქვენი მიბაძვა—არ შემეძლია!.. აბა დამიბრუნეთ ახალგაზდობა, ძალ-ლონე და სიმართლე, და თუ მეც თქვენსავით არ დავტრიალდე?!.. მაგრამ ეს მოუხერხებელია. მე კი, განა, არ მინდა, რომ თქვენსავით ახალგაზდა ვიყო? ბატონ ჩიკვაიძის სიცოცხლით სავსე მოძრაობას რომ ვხედავ, გული მწყდება და აგრევე ბ-ნ თავდგირიძის გულ-წრფელი მღელვარება მესარბება“-მეთქი. ამ გულ-წრფელ აღსარების შემდეგაც კიდევ აი რას გაიძახიან: „თვისი სიჩუმე კრებაზე ავადმყოფობით აგვიხსნა, თავის, ვითომ-და, გულ-გრილობას გულის ფრიალი დაუღვა მიზეზადო“ და სხვანი. „ეს ექიმმა ხუნდაძემაც შენიშნა და მიტომაც ურჩია: თუ ავადა ხარ, რატომ არ წახვალ აქედან? და თუ კარგადა ხარ, რატომ არას ეტყვი ამ კრებას? ხმა ამოიღე, ჩუმად ნუ ხარო!—ეს სიტყვები მეტად მწვავე ირონია იყო და აკაკი ვერ მიხვდაო!..“ მართალია, ხუნდაძე მოვიდა ჩემთან და მირჩია: „ვაი თუ ამ ხმაურობამ, ამ აღელვებამ ცუდათ იმოქმედოს თქვენზე და სჯობს შინ წაბძანდეთო.“ მეც ეს მეგობრულ რჩევად მივიღე და მაღლი გადავუხადე... მერე კი, როცა აირია მონასტერი და ასტყდა არა დარბაისლური ვაი-უშ-

ველებელი, თვით ექიმი ხუნდაძეც ისე გაიტაცა სხვე-
ბის მაგალითმა, რომ მოვიდა და მთხოვა, მეთქვა რამე
კრების დასაწყინარებლად. ეს შემთხვევა მე თქვენ სა-
მინუშოდ მოვიტანე და ვსთქვი: „ბატონებო, სადაც
ამისთანა ხმაურობა, არევ-დარევა, ვნებათა ღელვაა და
სხვანი, სწორე მსჯელობა მოუხერხებელია“-მეთქი. ამით
მე ბატონი ხუნდაძე არც გამიკიცხავს და არც მის გულ-
წრფელობაზე იქვი რამ შემიტანია, მაგრამ თვითონ
ავტორი-კი თაღლით-სტატიისა ვერ უწევს კარგ მოყვ-
რობას მის ამხანაგს: ხუნდაძე ახალგაზდა კაცია, პირვე-
ლად გამოვიდა საზოგადო ასპარეზზე, ხედავს, რომ იქ
მოხუცი მაზე უფრო ცნობილი, უფრო გამოცდილი და
გავლენიანი, ზის ჩუმაღ თავისთვის და ხმას არ იღებს,
უგდებს ყურს სხვებს, ეს არ მოსწონს ექიმ ხუნდაძეს,
მიდის მასთან და ეუბნება: „ავად ბძანდებით, ვაი თუ
გაწყინოსთ ამ ხმაურობამ და წაბძანდითო.“ ცოტა ხნის
შემდეგ ისევ მიდის და სულ სხვას ეუბნება: „ხმა გა-
მოიღეთ, სთქვით რამეო!..“ თუ სუყოველივე ეს „ირო-
ნია“ ყოფილა, არ ამტკიცებს ხუნდაძის რიგიანობასა
და მართებულობას: რა უფლება აქვს, რომ მივიდეს
კაცთან, რომელიც თავისთვის ჩუმაღ არის და უთხრას:
„წადი აქედან, ავად ხარო.“ ეს ხომ უზრდველობა და
სიბრყვე არის? მერე მეორედ მივიდეს კიდევ და უთხ-
რას: „რატომ ხმას არ იღებო?“ თუ ავად არ იყო, რად
ატყუებდა ბატონი ექიმი? და თუ იყო, რაღად
ურჩევდა ილაპარაკე და აღელვდიო? აქ ორივე შემთხვე-
ვაში ცუდათ არის მოხსენებული მისის მეგობრისაგან
ახალგაზდა ექიმი ხუნდაძე: როგორც კაცი და როგორც
ექიმი!.. როგორც კაცი—უზრდველ-თავხედათ და რო-
გორც ექიმი—უმეცრად, რადგანაც უბრალო რა-

მეც არ სცოდნია: განა არ არის მისთანა ავადმყოფი, რომ ექიმებმა ზომიერი მოძრაობა და ჩუმი ყოფა კიდევ ურჩიონ, მაგრამ იმავე დროსვე ლაპარაკი და მღელვარება კი აუკრძალონ? არა მგონია, რომ ახალგაზდა ხუნდაძეს ეთქვას სტატიის ავტორისათვის, რომ მე რაცა ვსთქვი, სულ „ირონია“ იყო?... ეს, როგორც ეტყობა, თვით ავტორის ქკუის ირონიაა და აბა ამაზეა ნათქვამი: „უგნური მოყვარე მტერზედაც უარესიაო!“ აი ეს ერთი მინუში კულდაბზიკა პუბლიცისტის ლოდიკისა!... ახლა კიდევ მეორე: როცა კრებაში წაიკითხეს «კრებულში» დაბეჭდილი ჩემი სტატია ბანკის შესახებ, მეც იქ დროს იქ ვიყავი და არა მითქვამსრა. ეს დიდ ცოდვათ ჩაუთვლიათ ჩემთვის და აი როგორ ხსნიან ამ გარემოებას: როდესაც წავიკითხეთ „კრებულის“ მე-XII № ში დასტამბული ქუთაისის ბანკის გამგეთა შესახებ აკაკის დაწერილი სტატია, სადაც მათე საზიზღარი მოქმედება იყო დახატული, იმ დროსაც კი ავტორი იმ სტატიისა, ესე იგი აკაკი, ჩუმიდ იყო და ხმას არ იღებდაო!... ეს, დიახ, მართალია, მაგრამ მერე რაო? მამტყუნებენ თუ მამართლებენ? თუ დავსწერე საწინააღმდეგო სტატია, მაშ ალარ ვყოფილვარ ბანკის ხელის დამფარებელი? თუ სხვებმა ის ჩემი სტატია კრებაში წაიკითხეს და მე ჩუმიდ ვიყავი, სჩანს თანახმა ვყოფილვარ? მე რომ იმ დროს წამომმვდგარიყავ და მეთქვა: „არა ბატონებო, ოპოზიცია სტყუის, ეგ ჩემი წერილი არ არის!“ ან და: „მაშინ დავსწერე, მაგრამ ახლა აღარ ვარ მაგ აზრის-თქო!...“ მაშინ ყველას უფლება ექნებოდა ეფიქრა: მიუდგა და ხელს აფარებსო! მაგრამ „თანახმა იყო, წინააღმდეგი არა უთქვამსრა და ამით უნდოდა გაემართლებიაო?—ეს სადაური

ლოდიკაა? ეს ხომ მართლა და ჩიკვაიძის შენიშვნისაა არ იყო: „მიზეზიან დედაკაცისაგან მუავე კიტრის ამოჩემებაა?“ ამ გვარ რამეების ამოყენება, სწორედ რომ ან უგუნურებაა და ან მკითხველების არად ჩაგდება: მაინც ხომ ვერ მიმიხვდებიან, თავის თავად ვერას გააზრდვენ და სიტყვას დამიჯერებენო!.. ორივე შემთხვევაში დიდი ნიშანია მოსაწონ-პუბლიცისტობის!.. ახლა კიდევ სხვა: „აკაკი წერეთელმა თავის თავზე და თავის პენსიაზე ილაპარაკა.— მოწყალეობას თხოვილობდაო!“ რომ ბრძანებენ, არა რცხვენიათ? პირველად თვითონ ოპოზიციამ არ ჩაჰკიდა ხელი ჩემ პენსიას, რომ ბანკისთვის გამამტყუნებელი საბუთი წარედგინათ? და მე რომ ხმა არ ამომედლო, აქაც კიდევ იმას იტყოდენ: მიტომ არ ამოიღო ხმა, რომ მათი გამტყუნება არ უნდოდაო!.. მაგრამ რომ ავდექი და დავამოწმე სიტყვითაც მათი ნათქვამი, მაინც კიდევ გამტყუნებენ: «თავის თავზე და პენსიაზე ილაპარაკაო!..» ესეც «მუავე კიტრის» ლოდიკა არ არის? აბა რა არის?..

საზოგადოდ, როცა კაცს ვისიმე ან რისიმე მხილება უნდა, უტყუარი და ნამდვილი საბუთი უნდა წარადგინოს და არა ნაოცნებარი და მიკიბულ-მოკიბული!.. მეც მის დასამტკიცებლად, რომ ბანკის გამგეობა ზოგჯერ სამართლიანად ვერ იქცევა და თვით-მნებელობას ეძალდება, წარვადგინე ის უტყუარი საბუთი, რომელიც ხელში მეჭირა: „ჩემი პენსიის თავ-გადასავალი“.. იმ საბუთზე გამგეობას არა უთქვამს-რა!.. ხმა აღარ დამოუღია, რადგანაც ის საბუთი სიმარლე იყო. და მეც რომ სხვებსავით ნამეტანი მომენდომებია და ვცდილიყავ, მის დამტკიცებას, რომ ბანკის გამგეობის და მმართველობის ნაკლულფევანება შეცდომა და დაუღვერობა კი

არ არის, პირდაპირ ბორცვ-განზრახულობა და მოლატობა-მეთქი, მაშინ, უეჭველია, ნიპასუხებდენ და მეც ისე დამაბქობდენ, როგორც ზოგიერთებს!.. მაგრამ მე მხოლოდ ისა ვსთქვი, რაც მართალი და საჭირო იყო, და ტყუილი ცილის-შეწამება არ ვისურვე. ეს კარგად უნდა ესმოდესთ კულაბშიკა რაინდებსაც და მიტომაც, სხვა რამ ველარა მოუხერხებიანთ-რა, და იცინებიან: თავის პენსიაზე ილაპარაკა და მოწყალებას თხოვილობდაო. საქმე ის კი არ არის, ჩემს პენსიაზე ვილაპარაკე, თუ სხვა რამეზე, საქმე საბუთია და რომ ჩემი საბუთი სათუძვლიანი იყო, ამას ვერც ჩემი მოწინააღმდეგენი დაჰფიცვენ, რამდენიც უნდა იხვანცარიკონ და ბანზე ისროლონ სიტყვები!.. მაგრამ, რადგანაც მე ჩემი საბუთი მეჭირა ხელში, საკუთარი და არა მათგან მოწოდებული, უჯერო და უხერხული, რასაკვირველია, ოპოზიციის მტრობას შემწამებდენ და ბანკის მოყვრობას!.. ეგონათ, თუ ამით შემაშინებდენ, ზოგიერთებსავით და თავის ნება-სურვილზე გაბატარებდენ... „ვაი ბუქუას!.. და ჟი მათ ქუას!“ აქამდი კიდევ ვერ დაუჯერებიათ გული, რომ საზოგადო საქმის შესახებ სხვისი აზრითა და ბრძანებით მე არას ჩავიდენ!.. ბანკიცა და ოპოზიციაც ჩემ თვალში თანასწორად გასარჩევი და გასამართლებელი იყო: დასაწუნს ორივეს დავუწუნებდი და მოსაწონს ორივეს მოვუწონებდი და კიდევ ასე მოვიქეცი. მე ზოგიერთებსავით, საპირადო არა მქონია-რა, რომ ან იქით და ან აქეთ სასწორი გადამეხარა!.. მაგრამ ამ გულწრფელობას განა გაიკებს „ასკიკუკუს“ მოთამაშე პუბლიცისტი?!.. ის სხვებსაც თავის ადლით ზომავს!.. დიბეზიბეზი ინიციატივა, დიბეზიბეზი ინიციატივა, როცა დამიყენეს; ბანკი მოგწონს თუ არაო? მე

მოვახსენე: „როდის იყო, რომ მე ბანკი მომწონდა მეთქი?... ეს ბანკი არც აღრე მომწონებია და არც დღეს მომწონს. ამას წერიტაც ვამტკიცებ და სიტყვითაც აღვიარებ-მეთქი!..“ აი ეს როგორ ესმით და რასა ბრძანებენ: „აკაკიმ ისა სთქვა, რომ, მართალია, დღეს არ მომწონს ეს ბანკი და მისი მმართველები, მაგრამ არც აღრე მომწონდაო და მაშ მარტო ჩიკვაიძეს რაღას ერჩითო!“ კარგად არ გაუგიათ დალოცვილებს?!.. მე ვსთქვი: „ბატონ ჩიკვაიძის სიცოცხლით სავსე მოძრაობას რომ ვუყურებ, გული მწყდება და აგრევე თავდგირიძის პატიოსნური მღელვარება მეხარბება-მეთქი.“ ვინ იყო თავდგირიძე?—მეტად მხურვალე და აღელვებული ოპოზიციის წევრი, მოპირდაპირე ბანკისა და ჩიკვაიძის. და ამისთანა კაცზე ვსთქვი, რომ მისი გულწრფელობა და პატიოსნური მღელვარება მეხარბება-თქო და ჩიკვაიძის ენერჯიაზე კი გული მწყდება-თქო. ეს როგორ უნდა გაიგოს, ვისაც კი შეუძლია გაგება?—ნუ თუ მართლა ეს სიტყვები ჩიკვაიძის საქებრად და ოპოზიციის საგინებლად არის ნათქვამი? ეტყობა, ეს კარგად ესმის კორესპონდენტსაც და მის კალმის უკუღმართობას მიტომ აღარ დაუწერია ის რაც იყო: ბოლო მოუკვეცია, ის რაც თავდგირიძეს შეეხებოდა და რაც თავდგირიძეზე ვსთქვი, ჩიკვაიძისათვის მიუწერია: „ჩიკვაიძის მოქმედება სახარბიელოაო,“ ვითომ მე მეთქვას. ამნაირ საქციელს რა უნდა უწოდოს კაცმა, აღარ ვიცი! მე ვსთქვი: „მაშინ, როდესაც სხვები განზე უდგებოდნ და მალლიდან დაჰყურებდნ დაბალ-ხალხს, ჩიკვაიძე ჩადგა შიგ და თვისის თავმდაბლობით, ავკარგში თანამოზიარობით, საქმეში დახმარებით, პურღვინითა და ბევრ-გვარ პატივის ცემით მოიგო სოფლენ-

ლების გული და ეს კარგი საქმეა მეთქი“. ისინი ამბობენ: „მართალია, მაგრამ ჩიკვაიძე ხალხის გულსა და ნდობას ბოროტად ხმარობსო“. ამაზედ კიდევ მე პასუხს ვაძლევ: „თქვენც გაიგეთ ხალხის გული და თუ ჩიკვაიძე უკუღმართად და ბოროტად ხმარობს, თქვენ კეთილად და საწაღმართოდ მოიხმარეთ-მეთქი!“ ეს რჩევა ურიგო არა მგონია!.. ერთი და იგივე იარაღი კარგადაც არის მოსახმარებელი და ავადაც. ეს არ უნდათ გაიგონ იმათ და გაიძახიან: „აკაკი გარყვნილებასა და სადაგლობას გვირჩევს და გადასულ თათქარიძეების დროს შესტრფისო“. ერთი სიტყვით ასე ასხვაფერებენ და ამახინჯებენ ჩემს ნათქვამსაც და ნაწერსაც, იმ განზრახვით, რომ მის შემოწმებას ბევრი არავინ გამოუდგება და ცარიელ სიტყვას დაგვიჯერებენო. ამგვარადვე გამამახინჯებულთა ჩემი სიტყვა განსვენებულ გაბრიელ ეპისკოპოსის შესახებ, პატრი ფილიპეს შესახებ და სხვანი... ამდენ ცილის წამებასაც რომ აღარ ჯერდება „მოამბის“ პუბლიცისტი, ოხუნჯობისათვისაც კი მიუყვია ხელი: აქა-და ბატონმა ილია ჭავჭავაძემ იცისო ერთისა და იმავე ფრაზის რამოდენჯერმე განმეორება, იმას მიჰბაძავს და ერთსა და იმავე სიტყვას რამდენჯერმე იმეორებს დაცინვით: „აკაკი წერეთელმა სთქვა, ბანკი წვრილმან რამედ მიმაჩნია და ვისაც დიდი ჰგონია, ზედაც ის დააკედესო!“ იმ დალოცვილს დავიწყებია, რომ ოხუნჯობასაც თავის კანონები აქვს და უნაგირი ყველას თანასწორად არ დაშვენდება!.. ნეტავ რა არის აქ საოხუნჯო, რომ მე ბანკი არ მიმაჩნია. დიდ საქვეყნო საქმედ?— შედარებით სხვა საქმეებთან, ბანკი დიახ პატარა საქმეა!.. ნუ თუ მართლა დღეს ქართველებს სხვა აღარა გვაქვს-რა საზრუნველი და უნდა მართო ბანკს

გადავწყვეთ?.. განა არ იცის ეს მოქაზრაკე ავტორი
მაგრამ ჰგონია, რომ დასახელებას ვერ გავბედავ და თუ
გავბედე ვინანებ!.. შემცდარია!.. ათასი რამეებია ბანკზე
უფრო დიდი!... ბევრნი არიან ჩვენში, რომელნიც ხან
კრებებზე კორ-მეტყველებენ და ხან ყურ-მოკრილ მო-
ნად დაძვრებიან სხვა-და-სხვა რედაქციებში, რომ რეკლამები
სწერონ!.. ან და უკუღმართი კალმის შემწეობით
საპირადო საქმეები გაისალაშინონ ხოლმე. და ვისიც
მოტყუება არ შეუძლიათ, ვინც იმათ კარგად იცნობს,
იმათი ცილის-წამებად მტრობა რჯულად აიხადონ! —
კარგი ხერხი! ამ გვარის ხე ხიფვე არის დაწერილი ის
ტატია, რომელიც „მოამბის“ მე-VIII №-ში არის და-
ბეჭდილი და დიდის სათაურითაც გაიხაზი: „აკაკი წე-
რეთელი და ქუთაისის ბანკი“. რადგანაც ამ სტატიის
ყოველი მუხლის ამოწერა შორს წაგვიყვანდა, ჩვენ
მივანდობთ მკითხველის სინიდისს, რომ იმან შეამოწ-
მოს, ჩვენი „კრებულის“ მე-VI №-ში დაბეჭდილი „ბან-
კობიას“ გამო სტატია და შეამოწმოს იმ სტატიასთან,
რომელიც „მოამბის“ მე-VIII №-ში არის დაბეჭდილი
და თვითონ დასდვას მსჯავრი... მეტს აღარას ვიტყვით!
მით უფრო რომ კერპობა ძნელი შესაგონებელია და
რაც უნდა ვსთქვათ, ისინი მაინც თავისას არ მოიშ-
ლინ!.. გამოცდილებამ დამანახვა, რომ მათთან არა
გავა-რა!.. როდესაც პირში წაუდგები და დაიქერ ცი-
ლის-წამებაში, ისინი მაშინ მით მართლულობენ თავს,
რომ სხვისაგან გავიგონეთო. იმ სხვასთანაც რომ მი-
იყვან, ისიც კიდევ სხვას ასახელებს და ამ გვარად
სცდილობენ ყოველთვის თავის დაძვრენას!.. როდესაც
სიტყვას მოუჭრი და გაამტყუნებ, თუ არ იცინი, „ჯავ-
რობსო — ამბობენ — და არ გვინდა ვაწყენიოთ, თორემ

სათქმელი როგორ არ გვექონდაო“. თუ იცინი — „ოხუნ-
ჯობსო და რა საკადრისიაო“; ნაწერსაც კი როცა ასხვა-
ფერებენ და მის საბუთსაც წარუდგენ, „ეს მართალია
სწორედ აგრეა დაწერილიო — ამბობენ — მაგრამ გულ-
ში სულ სხვა უნდოდაო“. ამ გვარი რამეები, ვინ მო-
სთვლის რამდენჯერ გამიგონია და ყოველთვის სვიმონა
აბუშვერიძე მომგონებია ხოლმე: ერთი გლახა იყო
ჩვენში სვიმონა აბუშვერიძე, მოწყალეებას თხოვილობ-
და რე როდესაც მისცემდენ, მოჰყვებოდა ხოლმე ღრიალს:
„მიშველეთ გამლახესო!“ და რომ ჰკითხავდენ: ვინ გა-
გლახა? კი არ გაულახავხართ, არ აგერ მოწყალეება მო-
უტიათო; ის მაინც მოჰყვებოდა ხოლმე ფიცს: „მოწყა-
ლეება კი მომცა, მაგრამ შევატყვე, რომ გულში ჩემი
გალახვის სურვილი ეღვაო!“ ჩემი მოწინააღმდეგეების
აბუშვერიძობაც ცხადია და მე რაღა მეთქმის?.. რაცა
ესტქვი, საბუთად ისიც კმარა და ახლა გადავალ სხვა-
ზე... ესტქვათ, რომ, რაც ჩემზე დაუწერიათ, ყოლი-
ფერი მართალია!.. მე სიბერემა და ავადმყოფობამ ხე-
ლი დამრია, ჩემ გრძნობა-გონებაზე აღარა ვარ და დღეი-
დან ქვეყნის სასარგებლოს ველარას მოვახერხებ!.. მე-
რე-და, თუ მართლა მისთანა კაცი ვარ მე, როგორც
ისინი ამბობენ: დიდი ნიჭიერი პოეტი, «ცნობილი
მოღვაწე», «გავლენიანი», «ვენი ქვეყნის ნაღვაწ-ნა-
მსახური» და სხვანი? ნუ თუ ეს ყოველმა ვენმა ხალხმა
უნდა დაივიწყოს და სფლავის კარე ამდენ მღვენოს,
მხოლოდ მიტომ, რომ იკვამიძე არ ას ირა და წინა-
აღმდეგობა არ გაუქიაო? ამ მკორე რამესათვია, რომ
კიდევ მართალი იყოს, ასეთი უმადურობა უნდა გა-
მოიჩინოს საზოგადოებამ, რომ ორმოცი წლის ნამსახუ-
რი აღარ მოუხსენოს კაცს? კი, მართალია, არის ხოლ-

მე მისთანა დანაშაულობა, რომელიც დამნაშავეს არ ეპატივება, გინდ მანამდე მოციქულებრივი და მოწამებრივი ღვაწლიც მიუძღოდეს ქვეყნის წინაშე!.. მაგალითად: „იუდას გამცემლობა“, „კაენის მკვლელობა“ და სხვანი. ესთქვათ, რომ მეც ამ გვარი რამ ჩავიდინე ამ ბოლოს დროს, მითი რომ ჩიკვაიძის შესახებ მხოლოდ ისა ესთქვი, რასაც ვფიქრობდი და ის არ ვიძმორე, რასაც სხვები მაიძულებდენ!.. ის სხვები, რომელნიც, როგორც კაცი და როგორც საზოგადო მოღვაწე, ჩიკვაიძეხედაც ბევრად დაბლა დგანან!.. ესთქვათ, ეს სწორედ ასეა და უნდა მეც გადამხდეს აუცილებელი სასტიკი სასჯელი!.. მაგრამ სასჯელსაც კი თვისი წეს-რიგი და კანონი არა აქვს? განათლებულ ვეროპაში, სადაც კაცის მკვლელს სიკვდილითვე სჯიან, მაშინაც კი, როდესაც დამნაშავე თხემის ადგილზე მიჰყავთ, ნება არავის აქვს, რომ სასიკვდილოდ გამზადებულს, პირადი შეურაცხება მიაყენოს და მისი შინაური, კერძო რამეები უპატიურად და უწმინდურად მოიხსენიოს!.. ამას არც კანონი და არც ხალხის სინილისი არავის შეარჩენს!.. არ აპატივებს!... სადაც მძიმე დამნაშავეს ფეხებში ბორკილს უყრიან და სამუდამოდ მადნებში სამუშაოდ აგზავნიან, დამნაშავის პირადობას ვერავინ ეხება და კანონს გარეშე სხვა ვერავინ შეურაცხყოფს და აქ კი, ჩვენში, ოდესმე ღმობიერებითა და ზრდილობით განთქმულ საქართველოში, ჩემ შესახებ ყოველგვარი წესი კანონისა და ქვეყნის ჩვეულებისა დაურღვევიათ იმ თქვენ მოწონებულ კორესპონდენტებს და თქვენი გაზეთიც სხვათა შორის ბანს აძლევს. პირადი ლანძღვით, აწმყოში რომ ველარ უჯერებიათ გული, მომავლისათვისაც კანონს მიდებენ, თუ როგორ უნდა

მოვიქცე!.. აი რას ბრძანებს თქვენი მოწონებული კორესპონდენტი: „რამდენადაც დიდის პოეტურის ნიქით არის დაჯილდოებული, იმდენად მცირე მოქალაქობრივი გრძნობითა და ნიქით დაუსაჩუქრებია აკაკი წერეთელი განგებას!..“ „ცხოვრება თავისის პროზით მეტად სვრის, ამახინჯებს თავად აკაკი წერეთლის პოეტურ სულსო“, „ეს ყველამ იცის და ყოველი პოეტის თაყვანის-მცემელი ურჩევს მას, რომ მოქალაქობრივ მოღვაწეობას თავი დაანებოსო“ და სხვანი...
ამისთანა აზრის გამომთქმელი, განმასხარა უნდა იყოს და ან პირდაპირ საგიჟეთიდან გამოპარული, თორემ ვისა აქვს ნება, გინდ გენიოსიც იყოს, რომ „ყველას“ მაგიერად ესა სთქვას და ზედაც დაამატოს, რომ „ამასვე ურჩევენ აკაკის მისი მეგობრები და თაყვანისმცემლებიო!“ არ შეიძლება გამოაცხადოს და გვიჩვენოს ის ვეჟილობა, რომელიც „ყველას“, ესე იგი მთელ საქართველოს მიუცია მისთვის, რომ აკაკი შეურაცხავ ჩვენ მაგიერადაცაო! და აკაკის თაყვანის-მცემლებსაც იმ ვეჟილობაზე ბეჭედი დაუსვამთ? ეს ვეჟილობა დღეს უთუოდ ხელში ეჭირებათ რედაქტორებს, თორემ როგორ იკადრებდნენ ისე გაურჩევლად ყალბ-ვეჟილობის მიღებას და ყალბი-ვეჟილის მეგანგაშეობას?..
განა არ იციან, რომ რაოდენობას დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ გვარ შემთხვევაში და ერთს ყველას მაგიერად არ შეუძლია იმეტიჩროს? საქართველოში ხომ სამ მილიონამდეა ხალხი და მათ მაგიერად საყოველთაოდ ვინც ლაპარაკობს, საბუთიც უნდა ხელში ეჭიროს!.. როგორცა სჩანს, თქვენ მოწონებულ—პუბლიცისტს მთელ საქართველოდ მარტო თავის თავი მიაჩნია და ის პატარა წრე, სადაც ის გარეულია!.. ის პატარა წრე,

ქართული
ლიბრარი

რომელიც ისე გამოჩნდება მთელ საქართველოში, როგორც ერთი წვეთი მდინარეში!.. სსსსცინოა და სამწუხაროა, რომ ეს ჯერ გაუჩინებიათ ბოგოერთ რედაქტორებსაც!.. მაგრამ ამოხედაც უფრო საწყენი კიდევ ის არის, რომ ცნებ გამოჩნდა ბოგოერის ხეობაში კარგსპონდენტი, სხვებსაც აღარ მხოგავს და მთელი იმერეთის ინტელიგენციას შეურაცხებას აყენებს, აი რასა სწერს საქვეყნოდ, საშვილიშვილოდ „მოამბეში“, და რაც სიამოვნებით გადაუბეჭდია „მეფრთა“-საც: „უნივერსიტეტში იმერეთის ახალგაზდობა უფრო მძეტია რიტხვით და უნდა სიმართლეს სთქვას კაცში, ცუკეთესიც არის მთვისებით; ქართლ-ვახეთის ახალგაზდობა რიტხვითაც მცირეა ხოლმე და სხვისებითაც ახვლები; მაგრამ დაიხებთ ენლო ცხოვრებაში ორივე ახალგაზდა — იმერელი ჰუმჯობესი და ქართლელი უარესი. ეს მფორე ყოველთვის მაღლან სდგას საზოგადოებაში და ცხოვრებაში თავისის ინტელიგენტობით. იმერელი ახალგაზდობა მაღლი ცილებს უნივერსიტეტში შემენილს ქერქს, ეს სული ძირს ეწევს და სხვანის. მხოლოდ ორიოდ ენტელიგენტიც არის ამდენ აუბრებელ ახალგაზდობაში სახსენებელი, ესე იგი მე და ორი ჩემი მახანაგი, და დანარჩენები კი დმერთმა შეინახოს! ამინ და აკირთელისონო!.. ვკ! ვკ! ვკ! მნა ექმმართო აზრობა!.. თურმე იმერეთი ისეთი რამე ცოცხლია, რომ სუკეთეს ახალგაზდებსაც კი, რომ მელთაც მაღალი განათლება მიუღიათ, ჰრყენის, ზნურბა რივ და ცონებრივ ქერქს აცლის, თორემ სხვები რაღას სახსენებელი და მადამიანებში გასარევი არიან?!.. უჯან ბუბლიცისტო! უთქვამს და გადაუქრია!.. მაგრამ ეინ ვერ შეიტყობს, გარომ ეს დიბლომატური სილაღვა და ავტორი სწერს მხოლოდ იმ ვანზრახვით, რომ ეგებ ამ

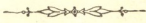

ოსტატობით ქართლ-კახელ ახალგაზდობის გული მოვიგოო... მაგრამ ჩვენ არა გვგონია, რომ ეს ამბავი, ვითომც იმერეთი ისე დაწყევლილი იყოს, რომ აქ რიგიანობა მოუხერხებელი იყოს, ქართლ-კახეთის ინტელიჯენციას სასიამოვნოდ დაურჩეს, და არ შესწუხდეს, როგორც ქართველი, რადგანაც მაშინ უდიდესი ნაწილი ჩვენი ქვეყნისა წყალ-წაღებულად უნდა ჩასთვალოს!..

ამას ვინ არ შეატყობს? მაგრამ „ივერიას“ კი მაინც საიჭვოდა აქვს ეს ამბავი და ბრძანებს: „თუ მართალია და დაეჯერება კიტა აბაშიძესო!“ და ისეთი კილოთი კი ბრძანებს ამ „თუ მართალიას“, რომ თანვე აგულისხმოს მკითხველს: „ღმერთთან სწორი სჯობს, აქ მაინცა და მაინც დაუჯერებელი არა არის-რაო“. და მე კიდევაც მჯერაო“. ამ გვარად მთელი იმერეთის დახასიათება მაკვირებს და ვერც დავიჯერებ, რომ ეს სტატია, სადაც ამდენი უმართებულობაა, თქვენ წაკითხული გჭქონდეთ დაბეჭდვამდე და თქვენის ნებართვით ყოფილიყოს „ივერიაში“ გადაბეჭდილი? ყოველ შემთხვევაში ვუცდით თქვენს პასუხს, თქვენო ბრწყინვალეზავ, ბატონო რედაქტორო.

თქვენი მოწიფილი

აკაკი.

შავი ჰვის სამეფო.

I

ერთი დაჰკივლა საცუდავად და პაწია მატარებელი ქშინვითა და კვნესით შეუდგა ყვირილას ხეობას. გზა შიდიოდა აღმართით, ირგვლივ მოჩანდა შავი ტალახი, მაღალი კლდეები და ქუჩუა ტყიანი მთები. შავად გამურული მწვირიანი მატარებელი სულ კვიწიალ-კვიწიალით მიქანაობდა აღმოსავლეთით და თითქო აჯავრებდა გულ-ბრაზა ყვირილას, რომელიც მორბოდა წითლად წყრომით და ღრიალით...

აზვირთებული, აქოჩრილი ყვირილა მრისხანედ მოახეთქებდა ქვებზედ თევზებს, ამ უნუგეშო არსებათ და ამ მღვრია წყალში მარდათ იჭერდენ მათ ასი წლის მოხუცნიც-კი. ახლა-კი მივხვდი ხალხის ანდაზას, ახლა-კი ვსცან, რომ ზოგიერთი იმერელი და ქართლ-კახელიც-კი, ქალი თუ კაცი დახელოვნებული ყოფილა მღვრია წყალში თევზის ჭერას. ახლა-კი გამახსენდა ჩვენი ამ ღროის გმირნი მებადურნი, გამახსენდა თფილელ-ქუთათური მარადის მღვრია ყვირილა, ე. ი. ჩვენი დამღუბველი ბანკობია და მათში ლოქოს, გელაქურის, ზუთხის და ქანარის მარდი ჭერა...

გზა დაიგრიხა ვიწრო ხეობაში, პაწია მანქანა იწვე-
 და წინ ქშინვით და წივილ-კივილით, მთა-გორებზედ
 მოანდენ მოწითლო მწირი მიწები, ქაჩალი ტყეები,
 დაკვიტრული სიმიდები, გადამხმარი ვენახები, კლდეები,
 გვირაბები და დანგრეული ციხეები. ზეით-კი ამ ბუნე-
 ბის კედლებს დაჰლიმოდა ფირუხა ცა და ყურს უგდებ-
 და თითქო ქვეშ ყვირილას ყვირილს და გულ-ბრაზო-
 ბას, რომელიც ამ დროს შეღებილიყო შავად და გამხ-
 დარიყო უფრო საშიშარი. ოცი თუ მეტი დამრწვლი
 ცხენები აქა-იქ ეყარენ მდინარის პირას და შხამავდენ
 წყალსა და ჰაერს. სტეფენსონის მანქანამ დაჰკივლა კი-
 დევ უკანასკნელად და გაგვჩერა პაწია სადგურთან.
 ჩვენს წინ დაიხატა ახალი საოცარი სურათი. ხეობა
 გაშლილა ოდნავ, მთა-გორები ჩამოზიდულან ილინც-
 რად, დაუდგავთ დუქნები და სახლები, გაუყვანიათ
 წვირიანი ქუჩები, დაუდგავთ ყველგან საწონი, კონტო-
 რები და მადნის გორები, მოისმის საშინელი ჩოჩქოლი
 და ხმაურობა, ყველაფერს ჩაუცვავს ირგვლივ შავ-ბნე-
 ლი სუდარა; თვით ხალხი, თვით ცხენები და ხარები,
 თვით უზარ-მაზარი თეთრი კირნარი კლდეებიც-კი შე-
 ღებილან შავი მტვერით. ირგვლივ სიმყრალე, ირგვ-
 ლივ სიშავე, ირგვლივ სიბნელე... ეს გახლავთ შავი-
 ქვის სამეფო, ეს გახლავთ ჭიათურა!..

იყო დრო, როცა სიზმრადაც არვის ახსოვდა შავი
 ქვა, იყო დრო, როცა მხოლოდ ყორედ ავლებდენ მას
 და გულ-მოსულობის დროს ეძახდენ ერთმანეთს: „ვაი
 შენ და შავი-ქვაო!“ ახლა კი შეცვლილან დრონი; რაც
 წინად მიაჩნდათ წყევლად, იგი დღეს გამხდარა სიმდიდ-

რედ და ბედნიერებად; რასაც გუშინ ჰყრიდენ ღრეებში, მას დღეს დაეძებენ გამწარებული, ხვრეტენ კლდეებს, გლეჯენ მიწას, იღვრებიან ოფლში, ეზიდებიან მილიონ ფუთობით ევროპა-რუსეთში და ივსებენ ჯიბეს.. შავი ქვის ნაცვლად ყვითელი ოქროებით. სადაც გუშინ ჰკიოდენ ტურები, ღმუოდენ მგლები, ძვრებოდენ გვირაბებში ხალხი, ეგონათ ეს საშიშარი მიდამო ქაჯებით და მღევებით დასახლებული, იქ დღეს გაუყვანიათ გზები, აუშენებიათ სახლები, დაუდგავეთ მადნის გორები და დაცქრიალოვს პაწია მატარებელი, რომელიც მიეზიდება ყოველ წლოვით ოცსა და ოცდა-ათს მილიონ ფუტს მარგანეცს. ნეტა, ვინ შეაყვარა ხალხს ეს შავი-ქვა?! ვინ აუხილა მათ თვალები?! ვინ მოხიბლა ამ ღრეებში ბეჩავი მუშა და მაუნაგი მრეწველი, ვინ გაუჩინა ჩვენს ღარიბ გლეხებს სამუშაო და ლუკმა პური?! ეს გახლდათ „იავ-ნანას“, „ნადირობის“ და „თორნიკეს“ ავტორი, ჩვენი საყვარელი აკაკი. პოეტის ზენაარმა ოცნებამ იოცა შავი-ქვის ბზინვარება, მას წარმოუდგა იგი სასარგებლო მადნებად, წარმოუდგა ნათლად მომავალი სიმდიდრე და ბედნიერება; დასდო დროებით ჩანგური მგოსანმა, დაითხოვა დროებით მუზა, წავიდა, აჩვენა მადნის მინუშები რუსეთს და ევროპიელთ, მოიწვია მცოდნე პირები და ამ მეცადინეობას მოჰყვა შედეგად ხელოვნური გვირაბები, მუღმივი მუშაობა, გორად დადგმული მადნები და მილიონები; მას მოჰყვა შედეგად რკინის გზები და ევროპაში ცნობილი ქიათურა.

ახლა მიბრძანეთ, რითი დააჯილდოვეს ნეტა ჩვენი მგოსანი?! ვინ უთხრა ნეტა მადლობა?! ბრბომ, ხალხმა, მუშამ, ან მადნებით გამდიდრებულმა მრეწველმა?! არა-

ვინ... ხალხმა თუმცა უწყის, ვინც იყო ამ საქმის მკვლევარი, ჩვენმა პატივცემულმა ქიათურის მწარმოებლებმა-კი არამც თუ პენსია დაუნიშნეს სამადლობელად, რისიც ღირსი იყო ჩვენი აკაკი, არამედ ორ-ორი მანეთიც-კი დაიშურეს, რომ გამოეღოთ, მოეწვიათ ის პირი, ვის მეოხებითაც ისინი ბოჭვენ მილიონებს, და დაელიათ მისი უბრალო სადღეგრძელო... ჩვენი ქებული პრესა და ზოგიერთა მოღვაწენი სულ იმის ცდაში არიან, რომ მოხდონ მას ყოველ გვარი ცილი და უმიზეზოდ გაჰკიცხონ იგი.

მაგრამ ესაა ხშირად ხვედრი ქეშმარიტ მგოსნისა! დეე, თანამედროვე საზოგადოება ჰკიცხავდეს და გმობდეს მირონ-ცხებულთ, გულ-ახლილ, გამბედავ მოღვაწეთ! იცოდეს-კი ყველამ, რომ

„ვითა ბუღბუღი სტეკენს მრავალ გვარად
და შირს გაისმის მისი გალობა,
ისე უმღერებს ჩანგ-მომართვითა
ამგვარსა კაცებს ჩამომავლობა!..“

III

სადგურზე ვნახე რამდენიმე ჩემი ნაცნობ-მეგობარნი, რომელთაც მიმიწვიეს პარიზის სასტუმროში, იგიერთად-ერთია მთელს ქიათურაში და ვერ დაიქადებს თავის სისუფთავით, თუმცა შიგ ყველაფერში პარიზული სიძვირეა. მაგრამ ღმერთმა ნუ გაგათევოსთ იქ ღამე, მკითხველო!.. ჩაწვები თუ არა ლოგინში, ყოველ მხრივ მოიტანს თქვენზედ იერიშს ბალდინჯოს მესისხლე ლაშკარი და რწყილების გულადი რაზმი; მაშინ უნდა ნახოთ თქვენი ხტუნვა და უსტვირ-უქამანჩო დავლური!

შაგრამ ეს ხომ არაა მაგალითი! მთელი ქიათურა წარმოადგენს ერთს წარმოუთქმელს სიბინძურეს და სიძვირეს. ჩვენ გვაოცებს მხოლოდ ადგილობრივ ადმინისტრაციის და მწარმოებელთა სხდომის კომიტეტის ამ გვარი გულგრილობა და თვალეზედ ხელის მიფარება.

სასტუმროს დერეფნიდან იშლება ვრცელი სურათი მთელს ქიათურაზედ. იქ ზეით მთაზედ მოჩანს დატვირთულ ცხენების, ვირების და ხარ-კამეზიან ურმების ამაველ-ჩამაველი შეუწყვეტელი ძეწკვი; ყველას მიჰყვება თავ-თავის ჩაღანდარი ერთი კიჭინით და კუღზედ ხელის კიდებით, რომ არ გადუარდეს კლდეზედ თავის ცხენები და მით არ მოესპოს თავიანთი იმედი და მარენელი. დაბლა წონის შემდეგ დაგროვილ მადნის გორებზედ აღიან ქშინვით დაქანცული პირუტყვები, სადაც კლიან შავი-ქვით დატვირთულ ურმებს და გოდრებს...

IV

ჩვენი ცხენები შეუღგენ მღვიმევის აღმართს. გზა იყო ვიწრო და ქვიანი; ზედ ეყარა მუხლამდე მარგანეცის მტვერი, უცდიდა ქარს, რომ შეეღება შავად ყველაფერი. გზაში გვხვდებოდნენ გაუწყვეტლივ მადნით დატვირთული ჩოჩიალა ურმები, გოდრიანი ცხენები და ტომარხვირჯინიანი ვირები. ეს საბრალო პირუტყვები ეზიდებოდნენ ქშენით მძიმე ტვირთს. ძარ-გოდრებოდან კი სცვიოდა შავი-ქვა, ინსხვრეოდა და ხდებოდა შავ-მტვერად.

მკითხველო, მინახავს საშინელი გზები, ფეხით თუ ცხენით მივლია რაქა-ლენჩუმის ხრეწილებზე, ავსულვარ და ჩამოვსულვარ ფეხით საშინელი ტალახების დროს ბახმაროს მთაზედ, რომლის გზა წარმოადგენს ნამდვილ ჯოჯოხეთის თან-თანას, მაგრამ არსად არ მიგრძენია ის საშიშროება, რაც ქიათურას მადნების დაკიდებულ გზებზედ. ეს საოცრად დაკიდებული ვიწრო გზები მიყვებიან გარედან ფერდებს, ჩამოუთლიათ თითქო მთების გარეთა ზურგზე, ასე რომ ერთი მხარე რომ ებჯინება ციცაბო მთასა და კლდეებს, მეორე კი გადაჰყურებს ღრმა ჩაბნელებულ ხრამებს და ხევებს, სადაც მიშხუიან ღელეები და მდინარენი. ამ მხრივ არც ერთ გზაზედ არავითარი კედელი, არავითარი შემაკავებელი რამ არ არის. ასე რომ, საკმარისია, ოდნავ წაუსდეს ფეხი ან კაცს ან ცხოველს, რომ თავის ტვირთით თავ-და-ყირა გადავარდეს და ჩაინსხვრეს ხრამში და კლდეებში. ამ საბრალლო არსებათ ვერ იხსნის მაშინ დაღუპვისაგან ვერავითარი ზენაარი ძალა. ამ გვარი საშინელი მარცხი კი სამწუხაროდ, ხშირია ამ გზებზედ, რომელნიც ფრიად ვიწრო და მუდამ სავსე არიან მოსიარულე დატვირთულ პირუტყვებით და ადამიანით. მეტადრე საშიშია აქ ღამე მგზავრობა.

ჩემ თვალ-წინ გადავარდა კიდევ ერთი დატვირთული ცხენი და ეს სურათი იყო რაღაც საშინელი. შველის დროს გადუცდა ფეხი კიდევ მიმავალს საბრალლო პირუტყვს, და მოწყდა იგი უეცრივ მიწას, შეტრიალდა ჰაერში თავის ტვირთით და ერთი წუთის შემდეგ წითელი სისხლით შეიღება ქვები და ღელე. დაგლეჯილ-დანსხვრეული პირუტყვი წარმოადგენდა საზარელსანახაობას.

ამ დროს გაისმა ჩემს გვერდით საშინელი ღრიალი. ეს იყო ცხენის პატრონი, რომელიც იშენდა თავში ხელებს და უსაზღვრო მწუხარებით მოსთქვამდა თავის იმედს, თავის ცოლ-შვილის მარჩენელს, თავის ცხენს. არა ვგონებ, ცოლის ან შვილის სიკვდილი ისე გაამწარებდა კაცს, როგორც ამ პირუტყვის დაკარგვა. საბრალო გლეხი! ამით სქამდა იგი ლუკმას, ამით არჩენდა ოჯახს, ამით იხდიდა შიმშივს გადასახადებს, ამით მსახურებდა მტერსა და მოყვარეს, ახლა... ერთმა უხეირო ნაბიჯმა, ერთმა წაფორხილებამ გადუგდო კლდეზედ ცხენი და მშვიდობით ბედნიერებავ! დაბნელდა მისი იმედის ვარსკვლავი-გალატაკა და დაეცა სულით ერთი მშრომელი კაცი, გაექვრო მის ოჯახს კერა და მოცხო ქაღი და ლობიო...

მოაქვთ ქიათურაში მადნებიდან შავი ქვა ამ საბრალო ხალხს, მოეზიდებიან დიდის ტანჯვითა და ვაგებით, ცდებიან ათას საბრხეს, მოდიან სასწორზედ, კაცსა და პირუტყვს სდისთ ოფლი ღვარ-ღვარად და ღვთისნიერი მწონავები ჰპარვენ ამ საბრალოთ ყოველ ათს ფუთზედ ორსა და სამ ფუთს, ერთი ფუთი ან ფუთ-ნახევარი ხომ აშკარად მიაქვთ პატრონის სასარგებლოდ; ეს იციან თვით ჩალანდრებმა, მაგრამ რა ჰქნან, როცა ძალა აღმართს ხნავს!...

V

როგორც იყო ჩვენმა ცხენებმა აიარეს ვირიკენქა და ნასაკირევის მადნები და ჩვენ წინ გარდიშალავრცელი აზილფული ფლატო დაგლეჯილ-დაღარული ღელებით და მდინარეებით. თვალები საბურად შეაჩერდნენ ამ ფლატოზედ გადაქიმულ სოფლებს, კრამიტის შენობებს

ტყეებს, მინდვრებს, ყანებს, ხოდაბუნებს, სათიბებს და ჩვენ წინ გარღიშალა სოფ. მღვიმევი, მის გვერდით ჩრდილოეთით წირქვალი, ზოდი და დარკვეთი, დასავლეთით თაბაგრები, რგანი და ზედა-რგანი, აღმოსავლეთით პასიეთი და ითხვისი, სამხრეთით კი მღვიმევის პირ-და-პირ იმზირვია შუქრუთი და პერევისა; იქით შორს აღმოსავლეთით კი მოსჩანს ვრცელი ვაკე შენობებით და ხოდაბუნებით, ესა დაბა საჩხერე. საერთოდ კი ამ ვრცელ ფლატოს, ვაკეებს და გორაკებს ჰქვია საწერეთლო, ეს ვრცელი ადგილები გლეხებით და აზნაურებით ეკუთნოდნენ თავად წერეთლებს, დღესაც კი... მაგრამ ამაზედ მერე. ეს ვრცელი აზილფული ალაგები წარმოადგენდნენ ფრიად საამურ პეისაჟს და უნებლიედ ჰხიბლავდნენ მზერას.

ეს მჭიდროდ დასახლებული სოფლები რამდენად მწირია თავის ნიადაგით, იმდენად მდიდარია თავის მადნებით. მათი გული სავსეა იმ ძვირფასი ლითონით, რასაც ეძახიან შავ-ქვას (მარგანეცს). ამ მხრივ მეტადრე განთქმულია მღვიმევი, შუქრუთი, ითხვისი და პერევისა, მათ მოჰყვება რგანი, ზედა-რგანი, თაბაგრები და წირქვალი, და ბოლოს კი დარკვეთი, პასიეთი, რომელთა მადნები ფრიად თხელია და მდაბალი ლირსების.

ამ სოფლების გულში წევს იმოდენა მადანი, რომ აღვილად გაალაღებს მთელს ევროპას რამდენიმე ასი და იქნებ ათასი წლის განმავლობაში. როგორც სივრცით, ეგრეთვე მდებარეობით და მაღალი ლირსებით, რამდენადაც ვიცით, მთელს ქვეყანაზედ იერც ერთი შავი-ქვის მადანი ვერ შეედრება ქიათურის მარგანეცს. ხოლო სამწუხარო ისაა, რომ ამ ბუნების სიმდიდრეს ნაღებს და კარაქს აცლიან უცხოელები, რკინის გზა და ფულიანები,

მადნის პატრონებს და მუშებს კი რჩებათ მხოლოდ უკეთესი მური წაქი. რამდენადაც შევნიშე ზემო-აქმულ სოფლების მადნებში მარგანეცის პლასტები ანუ შრეები მეტწილად მიჰყვება მიწაში ორიზონტალურად და ფრიად იშვიათად აღმაცერად. შრეების რიცხვი ყველგან ერთი და იგივე არაა: ზოგან ექვსია, ზოგან ხუთი, ზოგან ოთხი და ზოგან მხოლოდ სამი ან ორი. პლასტის სისქეც სხვა დასხვაა — 7 გოჯიდან ერთ გოჯამდე. ხოლო საზოგადოდ შენიშნულია, რომ რამდენად უფრო ღრმად მიდის მიწაში მადანი და რამდენად უფრო ბევრი მიწა (მთა) აწევს თავზედ, იმდენად მადანი უკეთესი ღირსებისაა. მასთან პლასტებიც სქელდებიან, თუმც მათი რიცხვი იგივე რჩება, რაც თავში იყო. თავში ხშირად ჰპოვებთ მჩატეს, დამწვარ მადანს, შაგნით კი აღქონდება მშკენიერი ხახხასა, მძიმე შავი ქვა, პიროლუზიტი ანუ ბიოქსიდი (bioxyde Mn O^2) სამწუხაროდ აქ ხელთ არ მაქვს ჩვენი მარგანეცის ანალიზები, რომ ისინი გავაცნო მკითხველს; ვიტყვი მხოლოდ, რომ მე მივიღე ევროპაში მღვიმევის შავი-ქვის ორი-სამი მინუში, რომლებსაც მე თვით გავუკეთე ანალიზი პარიზსა და მონპელიეში, ამ ანალიზებით აღმოჩნდა:

- წმინდა ბიოქსიდი . . . 87-დან—92⁰/₀-დე (რაიცა უდრის 5⁰/₀—57⁰/₀ წმინ. ლით. მარგან.
- კაჟი . . . 3,63⁰/₀—5,40⁰/₀-დე
- ფოსფორი . . . 0 12⁰/₀—0,21⁰/₀-დე
- რკინა . . . 3,50⁰/₀—5⁰/₀-დე.

ეს ციფრები შეამოწმა და შემდეგ სცნო მართლად მონპელიეს ენოლოგიის სადგურის სუ-დირექტორმა და ცნობილმა ქიმიკოსმა ბ. შაბერმა. ამ მინუშთა ანალიზებმა აშკარად დამიმტკიცეს, რომ ჩვენი შავი-ქვა უუმდიდრესი მადანია მთელს ქვეყანაზედ, და მასთან როგორც

მარკანეკის ბიოქსიდი (და არა მანგანიტი და სხვა, როგორც წარმოადგენს უქეტესად სხვა მადნები და მეტადრე ესპანის მარკანეცი) ბევრად ადვილი სამუშაოა ქარხნებში და ადვილად გარდასაქმნელი წმინდა ლითონად ფერო-მანგანატების და სხვა რამეების საკეთებლად.

შეიძლება მართლაც იკითხოს ბევრმა, თუ რად უნდათ ეს შავი-ქვა და რად ეზიდებიან ამდენს ევროპაში? ამ მადანს ყურსვენ ქარხნებში და ურევენ უმეტესად რკინას, რითაც აკეთებენ მეტად მაგარს და გამძლე ლითონს (ფოლადს). რომელიც არ ფუჭდება წყალში და არ უანგდება ჰაერზედ; ამ რიგად მისგან აკეთებენ ჯაფ-შანოვან გემებს, ბორბლებს, რელსებს და სხვა მრავალ მანქანებს და იარაღებს. ხმარობენ ეგრეთვე სახარინის საკეთებლად, საღებავებისათვის, ეგრეთვე ჭიქეულობის გასათეთრებლად და კერძოდ პერ-მანგანატ-დებოტასისათვის, რომელიც იყიდება აფთიაქებში. ხმარობენ ხლორისათვის, აქვს კიდევ მრავალ-გვარი დანიშნულება და სხვა-და-სხვა.

ახლა გავიგოთ მოკლედ მარკანეცის ვითარება. გეოლოგიურად ჩვენის აზრით იგი უნდა ეკუთნოდეს იურიის და ქვა-ნახშირის ფორმაციას, ე. ი. იმ დროს, როცა წარმოსდგა რკინის მადანი. ჯერ სჯულ წინად რომის იმპერიის დროს მარკანეცს ხმარობდენ შუშეულის სათეთრებლად, ამიტომ უწოდეს მარკანეცის ბიოქსიდს პიროლუზიტი (ბერძნული ორი სიტყვისაგინ: ცეცხლი და ვრცხხავ ანუ უკეთ შუშეულის სარეცხი,) იგი უკარგავს შუშეულს მწვანე ფერს, პირველად ქიმიურად შეისწავლა მარკანეცი მეცნიერმა შეელემ 1774 წელს. ქვეყანაზედ იბოვება სხვა და სხვა გვარი მარკანეცის მადნები. მაგ. პიროლუზიტი, ბრაუნიტი, მანგანიტი, გაუსმა-

ნიტი, პსილომელაანი, როდონიტი, გაუეტონი, მარგანეცის შპატი და სხვა. თვით მარგანეცი თავის ფერით ძლიერ წააგავს რკინას, ხოლო დაცემს მოწითალო ფერი, მეტად მაგარია, სჭრის ფოლადს, შეშას და არ იზიდება ანდამანტით. მარგანეცს ურევენ რკინაში და აკეთებენ ფერო-მანგანებს, მარგანეცის ფოლადს ზე თეთრ თუჯს ანუ სარკოვან თუჯს. ეგრეთვე მას ურევენ სპილენძში და აკეთებენ ეგრედ წოდებულ მარგანეცის ბრინჯაოს. მარგანეცის მადანი იპოვება ამერიკაში (ჩილში), ინდოეთში, საფრანგეთში, ესპანიაში, გერმანიაში და რუსეთში, მაგ. ურალში და ეკატერინოსლავის გუბერნიაში, სადაც აღმოაჩინეს 1885 წელს და რომლის მადანში მხოლოდ 20-0/0 მარგანეცია. იღებენ ყოველწლობით 60-65,000 ტონს (ერთი ტონი 62 ფუთია). მარგანეცის მოთხოვნილება იზრდება საოცარის სისწრაფით; მაგ. 1885 წელს გამოუღიათ და მოუხმარებიათ 142, 768 ტონი შავი-ქვა (მარგანეცის მადანი), 1890 წელს—422, 645 ტონი. 1893 წელს 440 129 და 1899 წელს კი 700,000 მეტი ტონი, ანუ 42 მილიონი ფუთი. აქედან 30 მილიონი ფუთი მარტო ჭიათურის შავი-ქვაა. როგორც მითხრეს მომავალ წლისათვის მარტო ჭიათურაში შეუკვეთეს და დაიბევეს 50 მილიონი ფუთი. ამ ჟამად მარტო ჭიათურაში მზადდება ყოველ-წლობით 20—40 მილიონი ფუთი მადანი, მაშინ როდესაც სხვა ქვეყნებში, ყველა ერთად რომ შევაერთოდ, მხოლოდ 12,13 მილიონი ფუთი.

დღეს საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სივრცით და სიმდიდრით მთელს ქვეყანაზედ ყველაზედ უფრო შესანიშნავი შავი-ქვის მადნებია ჭიათურას ირველივ მდებარე სოფლების მადნები. გეოლოგების ანგარიშით ამ

მადნების სივრცე აღემატება 126 კვადრატულ ვერსს და წარმოადგენს თითქმის ჰორიზონტალურ ზოლებს ანუ შრეებს, სისქით 0,7 1,2 საყენამდე; რომ მივიღოთ მხედველობაში მარტო 0,3 საყენი მაინც 126 კვ. ვერსზედ იზამს 15 მილიარდს, ე. ი. 15.000 მილიონ ფუთ მადანს; ასე რომ ყოველ წლობით რომ 30 მილიონი ფუთი გამოიღონ, მაინც იკმარებს 500 წელიწადს. პასტის საშუალო სისქე რომ ავიღოთ 0,6 საყენი, მაშინ იზამს 30 მილიარდ ფუთს, რაიცა შეადგენს 1000 წლის მასალას. ეს ქიათურის მადნები წარმოადგენენ პიროლუზიტს (MnO^2) და მანგანიტს ($Mn^2O^2(OH)^2$), რომელთა ლითონის სიმდიდრე ადის 50-80-დე. მასში ფოსფორი კი მხოლოდ 0,16 ან 0,17%-მდეა საშუალოდ. არის ეგრეთვე შავი ქვის მადნები თფილისის, ერევნის და ელიზავეტპოლის გუბერნიებში, ეგრეთვე ართვინის და ბათუმის ახლო, ხოლო ისინი შედარებით მდარე ღირსებისაა. ამიტომ ჯერ იმათ არ მუშაობენ.*)

შავი ქვის მადნები, როგორც ვთქვით, საქართველოს გარდა იმყოფება საკმაოდ ამერიკაში (ჩილში), ინდოეთში და ევროპაში, მაგ. ესპანიაში, საფრანგეთში, რუსეთში და გერმანიაში. ხოლო ჩვენი მადნები გაცილებით ყველას მჯობია და მეტი ფასიც აქვს მსოფლიო ბაზარზედ. ჩვენი მადნების ერთი დიდი ღირსება კიდევ ის არის, რომ ადვილი სამუშაოა, და ჩამოტანაც ძლიერ ადვილი იქნება, რომ გზები ვარგოდეს; მასთან რკ. გზის სიდგურზედ

*) როგორც ამბობენ ეხლა აღმოჩენილა სამეგრელოში სოფ. გორდში მშვენიერი მარგანეცი, მხოლოდ ერთ-პლასტიანი. რამდენად ხელსაყრელი იქნება მისი წარმოება,—ამის თქმა ამ ქამად ძნელია.

ახლოსაა, შორავს მხოლოდ 2-დან 4—5 ვერსამდე; თან ხევებზე ყველგან გაკეთდება ვიწრო რკინის გზა, რის კონვენციაც უკვე აღებული ჰქონია თ. გ. წერეთელს დიმიტია, მალე გავიგონებთ იმ ხევებში მატარებლის კივილს. ეგრეთვე ბევრს მადნებს აღვიღალ გაუკეთდებოდა ღარები და ფასელები, რითაც შავი-ქვის ჩამოხიდვა დაჯდება და $1/10$ -დან 1 კაპეკამდე ფუთი. ეს უკვე შეუგნიათ ევროპიელ მწარმოებელთ, ბ. პანასიეს და ემერიკს და აპირობენ გამართონ შავი-ქვის ჩამოსაყარი ღარები. ზემო ჩამოთვლილ სოფლებში მადანის ფასი სხვა და სხვაა; ყველაზედ უფრო ძვირია მღვიმევსა და შუქრუთში, ყველაზედ უფრო იაფი კი დარკვეთსა და პასიეთში. საზოგადოთ ქცევა მადნის ფასი (მიწის ზეითა პირი პატრონისა) აღის 300-400 მანეთიდან 2000 მანეთამდე და მეტზედაც კი ზოგიერთ შემთხვევაში. ერთ ქცევაში შეიძლება გამოიღონ 300 ათასიდან 600 ათას ფუთამდე მადანი. რომ მივცეთ ბაჟი ფუთზედ 1 კაპ. იზამს 300-დან 600 თუმნამდე ერთი ქცევის იჯარას. ერთი საყენი ქვაკეთდება პლასტის მიხედვით 4-დან 12 ადღზედ. ერთ კუბ საჯუნში კი-2000 ფუთამდეა. მარგანეცი (მადანი). ამ ქვამდ კეთდება რკ. გზის ტოტი ქიათურიდან ითხვისამდე, 4-5 ვერსის სიგრძეზედ, რომელიც მალე დამთავრდება, ხოლო არ ვიცით გადაეხდევნებათ ამ მანძილზედაც მწარმოებელთ საზიდავად ფულები, თუ დასჯერდებიან იმ 7 კაპეკს, რაიცა ხდებათ ფუთზედ ქიათურიდან შორაპნამდე, ე. ი. მხოლოდ 35 ვერსზედ, მაშინ როდესაც შორაპნიდან ფოთამდე, ე. ი. 122 ვერსზედ ხდებათ მხოლოდ $2\frac{1}{2}$ კაპ. ქიათურის ტოტის გაყვანაზედ მთავრობას დაეხარჯა მხოლოდ 400.000 მანეთი, რომელიც ერთ წელიწადში გაანაღდა; ახლა კი იმ

გზაზედ გადააქვთ 20 დან 30 მილიონ ფუთამდე ყოველ-
წლობით, რაიცა 7 კაპ. გადახდით (წინად კი 10 კაპ.
იყო გარდასახადი) ყოველ-წლობით იზამს საშუალოდ
მილიონ ნახევარზედ მეტს მანეთს, ვგონებ მთელს ქვე-
ყანაზედ არაა მაგალითი, რომ რომელიმე რკინის გზის
ლიანდაგს შედარებით შამოჰქონდეს ამოდენა შემოსავალი!
ამგვარი სასწაულები მოხდება მხოლოდ დალოცვილს
საქართველოში...

VI

ახლა ვიკითხოთ, ნეტა რას წარმოადგენს ის ხევის
ორპირად მწკრივად ჩარიგებული მაღაროები. რომელ-
თაც შავად დაულრენიათ პირი? ეს გახლავთ ის ხელო-
ვნური გვირაბები (შტოლნებიანი ტუნელები), საიდგანაც
იღებენ შავ-ქვას. იყო დრო, როცა ჩვენი წინაპრები
(ტროგლოდიტები) აკეთებდენ კლდეებში გვირაბებს და
მათში ემაღვოდენ ნადირს, მტრებს და წვიმა-სიცივეს.
ამ გვარი გვირაბები ახლაც მრავლად მოსჩანს ყვირილას
ხეობაზედ (ქიათურიდამ საჩხერემდე.) გავიდენ საუკუნენი
და ათასი წელნი, კაცმა მიატოვა მაღაროები და ზეით
მიწის ზურგზე წამოასკუბა ლამაზი სახლები. მაგრამ ახლა,
ხედავთ! კვლავ შესდგომიან გვირაბების თხრას და ამრავ-
ლებენ მათ რიცხვს საოცარის სისწრაფით. ნეტა რისთ-
ვის უნდათ ისინი! მათგან იღებენ ძვირფას ლითონს,
მადანს, რომელსაც ახურდავებენ ოქროებზედ, მაგრამ
ცხრა მეათედი ამ ოქროებისა ჩადის იმ კაცთა ჯიბაში,
რომელნიც სრულიად არ იწუხებენ თავს მადნის მუშა-
ობით, ატარებენ დროებას კლუბ-თეატრებში და ნებივ-
რობენ შუადღემდე ლბილ ლოგინებში, და ერთი მეა-

თელი მხოლოდ ცვივა იმ მრავალთა მქლე ქისაში, რომელნიც დღე და ღამ მუშაობენ შავ-ქვაში, ეზიდებიან ოხვრით და ვიშათ მადანს და წყდებიან ტუნელში მიწის და ქვის ჩამოყრით, ან ვარდებიან კლდეებზედ.

—ახლა შევიხედოთ ტუნელში, შევიდეთ შიგ, ბნელა და საშიშრებაა. პაწია ლამპარი ძლივს ბეუტავს ჩვენს წინ, იქ შორს მოისმის ჩაკუნთი. ჰგავს იქ ხალხია, მუშაობენ, მოისმის ხმაურობა ეგრეთვე გვერდებიდან. სიგრძისად ტუნელის ცა და გვერდები შემაგრებულია მუხის ხეებით, რომ არ ჩამოინგრეს, არ დაიქცეს მალარო და არ დაიღუპოს ხალხი. ჩვენ ვიწვევთ უფრო წინ-წინ. ირგვლივ კვლავ ბნელა საოცრად, აგერ გაგვიარეს სიფრთხილით ორბა გამურულმა არსებამ, მიაგორიალებენ ხელის პაწია ურძით შავ-ქვას; აგერ გაგვიარა კიდევ ერთმა. ხმაურობა თან და თან მატულობს, ჰაერი გრილი, მძიმე და ნესტიანია; აი გმოჩნდა სიბნელეში პაწაწინა მბეუტავი ნათელი; როგორცაა მივალწიეთ ბოლომდე. აქ სდგას უბრად ორი-სამი გამურული არსება და ურტყმენ წალკატებს შავ კლდეს. წვირილ-წვირილად იმტვრევა შავი-ქვა და სცვივა ძირს; საბრალო მუშები კი აგრძობენ სიბნელეში ავტომატიურად თავიანთ ერთ-ფეროვანს არა საამურს შრომას, აგრძობენ ამ სიბნელეში მუშაობას დიდის სიბრთხილით, რადგან საკმარისია მოგჯეს ზეიდან ერთი მომსხო ქვა, რომ იმსხვერპლოს კაცი; საკმარისია მოგჯეს გვერდიდან მოზრდილი ნატეხი, რომ მოტეხოს ფეხი ან ხელი. საკმარისია, ჩამოწვეს ზეიდან მიწა და დაკეტოს გამოსასვლელი გზა, რომ ცოცხლად დამარხოს რამდენიმე მუშა. ამ გვარ სურათებს და უარესსაც მზერთ თქვენ სხვა ტუნელებში. არის ზოგიერთი იმ რიგად საშიშარი, რომ არ იცი, ან აგერ ჩამოწვება მთა და დაგ-

მარხავთ ცოხლად და ან აგერო. შეველ ამ გვარ გვიჩინოვს ბებშიც კი, ვნახე როგორ მუშაობდენ შიგ ბედისაგან დაჩაგრულნი, და ვკვირობდი, თუ რა ძალა ჰქონებია სიმშილს და გაჭირვებას, მათ გაუმხნევებიათ კაცი, რომელსაც დაბნელებია თვალები და ვერ მზერს მის წინ დასკუპულს სიკვდილს. ვკვარობ ძლიერ, თუ რად აძლევენ ნებას შტეიგერები, რომ იმ-უშაონ ამ გვარ საშიშ ალაგებში? ნუ თუ ყველას დაჰკარგვია აქ ადამიანური გრძნობა! ხარბ მწარმოებელთ კი ორიოდ გროშის დახარჯვაც კი ენანებათ, რომ იყიდონ და მისცენ მუშათ ხის ბოძები, რათა მით შეაკავონ ზეით ცა და გადურჩენ მიწის ჩამოწოლით ცოცხლად დამარხვას. მე ვნახე ეგრეთვე ბევრი მადნები, მეტადრე შუქრუთსა და პერევისაში, სადაც წინად ბარბაროსული გლეჯით ისე დაუქცევიათ, რომ მათში თითქმის შეუძლებელია დღეს მუშაობა.

აი ამგვარ პირობებში შრომობს მუდმივ საბრალო ხალხი; შრომობს კლდეებში და მთების სიღრმეში, საშინელს სიბნელეში, შრომობს მძიმე, წამხდარ ჰაერში და ხშირად იძინებს იქვე. დიახ, შრომობს აქ ადამიანი, მზერს თვალ-წინ სნეულებას, სახიჩრებას და სიკვდილს და რას იღებს ნეტა ჯილდოთ? ხუთ მანეთს ან თუმანს დღეში? არა, მანეთს ან ექვს აბაზს... აი მისი ჯილდო! ხშირად მუშაობენ ნარდათ, საჯენობით. მაგ. ურიგდებიან პირველად 20 მანეთად ერთ კუბიკურ საჯენ ქვას, რომლის ადლი როგორც საზოგადოთ 16 გოჯაა. შემდეგ რამდენად უფრო ღრმად შედიან ტუნელში, იმდენი უფრო გამოდება ჯდება ძვირი; მუშები მზერენ არა სახეიროდ ამ 20 მანეთს, ემუდარებიან მადნის პატრონს ფულის მომატებას, „გულ კეთილი“ პატრონიც უმატებს ხუთ მანეთს საჯენზედ, ხოლო სხვოს ნაცვლად

მცირე რა მეს; სთხოვს, რომ მისი კუბიკური საჯენი იყვეს გაზომილი 18 გოჯიან ადლით. უვიცი მუშებრც თანხმდებიან, და ის კი არ უწყიან, თუ რამდენი ემატება ამრიგად პატრონს. გრძელდება ზუშაობა, შედიან ტუნელში უფრო და უფრო ღრმად. მუშები კვლავ თხოვილობენ ფასის მომატებას, მგრძნობიარე პატრონიც უმატებს მაშინვე, ხოლო მისი ადლი ხდება ახლა 19 გოჯა, მერე 20, მერე კიდევ 21 და არიან ზოგიერთი გულკეთილი მწარმოებელნი, რომელთა ადლი გაზდილა უკვე 22 გოჯამდე.

ნუ გიკვირს, ნუ ოცდები მკითხველო! მოიცადე პატარა. ამ თილისმურ ადლის ზრდა ჯერ არ დამთავრებულა; იგი იზრდება ყოველ წლობით, ყოველ თვეობით და რა სიგრძემდე მივა კიდევ, მხოლოდ ალაჰმა უწყის! აი ამ გვარი სასწაულები ხდება ჩვენს დალოცვილ იმერეთში, სადაც არამც თუ ხეები და ბანკის ვალები, თვით ადლებიც კი იზრდებიან! მაგრამ ადლის სასწაული განა შეედრება ქიათურის საწონთა სასწაულებს!... ამ მხრივ ქართველის ნიჰმა გადააქარბა თვით ცბიერ ევროპიელთა ოინბაზობას. გაგლეჯა და ექსპლოატაცია არის აქ ასული უმაღლეს წერტილამდე. აქ სცარცვენ მადნების მუშას, აქ ატყუებენ ჩაღანდრებს, აქ ატყუებენ ევროპიელ მუშტრებს, ურევენ მარგანეცში მიწას, ტალახს და უბრალო ქვებს; ატყუებენ ნაცვლად თვით ევროპიელნიც, მადნის ანალიზის დროს ჰპარვენ 2-3⁰/₁₀, რაიცა შეადგენს ფრიად ბევრს მილიონ ფუთებზე; ჰპარვენ რადგან ჩვენს მწარმოებელთ (გარდა პანასიესი) არა აქვთ არც თავის ლაბორატორია, არ ჰყავთ არც თავის ქიმიკოსი, რომ კონტროლი უყოს ევროპიელთ. მათი მერკანტილური ნიჰი

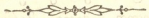

დახურდავებულია წვრილმან გლეჯაზედ, და დიდი, ვერ
 პიული, სისტემატიური ექსპლოატაცია-კი ჯერ ვერ
 შეუგნიათ. როგორც მარწმუნეს ორიოდ ცნობილმა
 პირმა, ყოველ შაბათობით, ე. ი. ფულის მიცემის დღეს
 გულკეთილი მწარმოებელნი ჯერ ათრობენ თურმე
 მუშებს და მერე ურიგებენ ხვედრ ფულს; რა მიზნითაა
 ეს, ან რა ხდება ამ დროს, მიმინდვია მკითხველისა-
 თვის. ვკვირობ რად, არ სდევნიან და რად არ ალაგმა-
 ვენ ამგვარ საზიზღრებას ადგილობრივი ადმინისტრაცია
 და სხდომის კომიტეტი.

ამის შემდეგ განა საკვირველია, თუ უმეცარმა ხალ-
 ხმაც წაბაძეს მათ! საჯენის დადგმის დროს მადნის მუშა
 ცდილობს შეუერიოს უბრალო ქვა და მიწა და მეტი
 გამოიყვანოს, ჩაღანდარი ცდილობს გადაართვას და
 აგერ სხვას მიჰყიდოს ერთი ტვირთი მაინც, ან ძირს რომ
 ჩამოვა, დაასველოს მარგანეცი წყლით, რომ წონაში
 მეტი მოვიდეს და რასაც მას მოჰპარვენ, ის გაიქვითოს.
 ერთი სიტყვით არის ერთი საყოველთაო ქურდობა, ცარ-
 ცვა, გლეჯა, მოტყუება... არსად ელექტრონი მადნებში,
 არსად რელსები და ვახონეტკები მადნის გამოსაღებად,
 არსად ლარები და ფისელები, არსად შესაფერი სადგუ-
 რები მუშებისათვის, არსად ექიმი და რიგიანი ქსენონიკი;
 ერთი სიტყვით აქ სუფევს აზია თავის სიბნელით, სიბინ-
 ძურიტ ტალახით, წვალეებით, მოტყუებით, გლეჯით და
 ქურდობით...

მიტანი.

(დასასრული შემდეგ)

საქართველოს

დედა-ქალაქი

ტილისი

(გაგრძელება *)

მაზითის ძირში რომ მივიდა მეფე, ქალაქიდან, რომელიც უკვე აელო მეფეს (12 ენკენ.), დიდის ვაების ხმა მიესმა. მეფემ შეაყენა ცხენი და მწარედ მოთქმა იწყა:

— ოჰ ღმერთო, რასა ვხედავ და ან რა მესმის... ნაცვლად თქვენის სიხარულისა, დღეს საშინელება ტრიალებს თქვენზე, ნაცვლად თქვენის მხიარულის საკრავებისა, დღეს ატადის კალოს ხმა მესმის თქვენზედ მოსული, ნაცვლად თქვენის უჯავრელის სიმღერისა, დღეს თქვენი მწარე ტირილი ზეცაში ღაღადებს; რამთენი თმა-გაწეწილი დედანი და ქალნი წივიან და კივიან ეხლა, ის ხმა შენ არ გესმის, ღმერთო! რამდენი კაცი ყელ-გამოჰკრილი ეყრებიან ეხლა, ამაებს ვერა ხედავ, ღმერთო? ჩემო ძმებო, ჩემო შვილებო, ჩემო მე-

*) იხ. „კრებულა“ № VIII. 1899 წ.

გობრებო, ჩემო ამხანაგებო, ჩემო საყვარლებო და ჩემო ს.სურველნო! მე თქვენთვის უნდა მომკვდარვიყავ და თქვენ ჩემთვის იხოცებით. აბა რილას მეფე ვარ, რით დაგიფარეთ?

მეფე რომ ასე მოსთქვამს, დანარჩენი ქართველები უკან უდგნენ და ცრემლით იღვრებოდნენ. ივანე მუხრან-ბატონი ეხვეწებოდა მეფეს დაჩუმებულიყო, გარნა იგი კვლავ მოსთქვამდა:

— რაც განძრახვა მქონდა, იმ დაწყობილებით რომ დავმარცხებულიყავით, ვიტყოდით, ღმერთმა არ ინებაო და ასე შესაწუხებელი აღარ იქნებოდა. რატომ ღმერთმა გუშინვე ჩემი თავი ომში არ მოაკვლევინა და ეს საშინელი უბედურება მაჩვენა? რა კარგი ბედნიერი სიკვდილი იქნებოდა ჩემთვის! არ ვიცი, ეს ამისთანა უსვინიდი სო დალატი საიდგან რა უნდა იყოს, ვფიქრობ და ვერა გამიგია-რა?

მეფე იმ ღამეს საგურამოში დარჩა და მეორე დღეს ავიდა ანანურს და იქიდგან ბატატაანთკარს, საცა დედოფალი დარია იყო შეხიზნული. მეორე დღეს აქედგან აიყარნენ და ბურდალიანთ კარს ავიდნენ.

აღამაჰმად-ხანმა პირველად მეფის სასახლე ნახა, გაუკვირდა, რომ ქართველთა მეფეს ეს როგორი მშვენიერი სახლი ჰქონიაო. შემდეგ გაძარცვა იგი და დააწვევინა. თვითონ კი წავიდა და „სამშაბათის აბანოში“ იბანა, გამოვიდა და სოღანლულს წავიდა. ულმობელმა ყაენმა გაანადგურებინა და გააძარცვინა ქალაქი, დაატყვევებინა და ანუ გააჟლეტინა ხალხი. შემდეგ ბრძანა: საქართველოზედ თარეში წავიდესო. ყიზილბაშნი შეესივნენ ქართლს, იარეს ტირიფონამდის, აიკლეს და მიგობ-მოგახეს სოფლები, რომელთა მკვიდრნი მთებში

შეხიზნულიყვნენ. შემდეგ დაბრუნდნენ და მივიდნენ სოღანლულს. კახეთი გადარჩა. სპარსნი ლილოს არ გასცილებიან. ქვეყანა არბიეს ცხრა დღეს და შემდეგ ყენი აიყარა, რადგან ერეკლეს შიში ჰქონდა, და წავიდა სპარსეთს.

ერეკლემ თვისი სახლობა თელავს გადაიყვანა და ტფილისს ჩამოვიდა. შემოფანტული ხალხი შემოპკრიბა, დააბანაკა და ნუგეშსცა. მალე ქალაქი მოჯობინდა, ტყვეები გამოსყიდულ იქმნენ. *)

ტფილისის აღება

(მესტიურული ლექსი)

ნეტარ ქება როგორ ითქმის ამ თბილის ქალაქისაო:
 ზამთარი არის ბრადისა, ზაფხული ზურმუხტისაო;
 გარს ახვევია ბადები, ჩარხი უბრუნავს წელისაო,
 შიგ წისქვილები უბრუნავს, გარ-შემოუგდის წყლისაო;
 ქალაქში აბანოები ბადალი ხმელეთისაო,
 ძირიდან ამუნებული აუზები არს ქვისაო,
 მადლიდამ გადაჭედილი წითელი აკურისაო,

*) იხ. ა) ა. ჯ.-ორბელიანი, „მომამბე“, 1895 წ., № VIII; ბუტკოვი, ტ. II და III; არქეოგრაფიულ კომისიის აქტები, ტ. I და II; თეიმურაზ ბატონიშვილი, „ივერია“ (1891 წ., №№ ები 51—56), „საქართველოს ისტორია“ მ. ჯანაშვილისა, გვ. 470—472; ვ. იოსელიანი, Описание древн. Тифлиса, გვ. 21—22; დ. ბაქრაძე, Тифлисъ въ историческомъ и этнографическомъ отношеніяхъ, 71 და სხ.

გვერდიდამ ფანჯარები სანათურის მზისა,
ვინც შევა ატრევე კანდის, როგორც თვლია მთისა,
ქალი და რძალი გამოდის, ვითა უვავილი ხისა;
დუქნები ბუერი დამართეს, სსხდომი ბაულებისა,
ქვეშ ქუჩები დაატანეს, სარბენი არი გზისა,
წინ ნათხარი თრმობი, ნაკები სარდაფისა;
ხრის ღვინი ბუერია და ფარხა ბუზირგნისა,
საუღარიც ბუერი ააკეს ამ თეთრი ქვეთვირისა,
ხატი და ჯვარი შიგ (არის, სალტნავია ღვთისა,
ბერი და მღვდელი ამდენი, როგორც რომ წვიმა წელისა;
ხაზინაები აწევიან, მოჭრილი თამაზ ხნისა; *)
ერეკლე ბატონი იჯდა, ბადალი ხმელეთისა,
ასტირდა ცა და ქვეყანა: მისთვის არ მოდის დარია,
ხოჯახანი **) წამოვიდა, თერნიდამ მომავალია,
ამდენი ჯარი მოუდის, არ გადსწვდება თვლია,
შიგ და შიგ სარდალი მისცა, მან-კი აართო მხარია;
შუშის ხან წიგნი დასწერა, ერეკლეს გაუგზავნეს,
თავადება დაერჩივნენ, ერთად მობან მხარია;
საუღარიდამ გამოსაგენეს ის დიდი ძელი ჯვარია,
ზოგი მოუკლავს ტუვიასა, ზოგი მიწას შეუკამია,
ურჯულს ხელში ნუ ჩაკვური, ისევ შენ მოგვემარცა,
წინ ერეკლეს გამომუძღვნენ, ვითომ ირეში ხარია,
ასე მოქტონდა ღაზღაზი, ვითა სომარია ხმალა,
თუშეთში რომ შემოვიდა, ცხენს მოიკოკებს ხელა,
დაჯდა და წიგნი დასწერა . . .
„ეს რუს-ხელმწიფეს მიმირთვით, მან კადიკითხოს ხელა,
ხოჯახანი ჩამოვიდა, ქალაქი შეამტკურა,

*) თამაზხანი, იგივე ნადირშა.

**) ხოჯახანი, იგივე აღამაჰმადხანი.

მე აქეთკენ მიმაქცია, ისევ მიშველე შენაო“.

გადიკითხა რუს ხელმწიფემ, მუბლხედ დაიდვა ხელა:
 „ვინ შენ თბილის ქალაქო, რა ძხელი საქმე ჰქენია,
 ხანინაუბი დაჭკარკე და თქრუბი ბევრია.“

იანარლებს დამიძახეთ, ჯარი შევეართ ბევრია,
 ზოგი ბოლოზედ წავიდეთ, დაუმინათ მტერია,
 ზოგი დარბანზედ გავიდეთ, თრად გავაწოთ გემია,
 ხოჯახანი დავიჭირათ, ძაღლივით დავსჭრათ უელა,
 ქალაქი დავიშორებლათ, სულ საქართველო ზენია“.

ეს ამისი გამომთქმელი სიტყვების ჩამომთვლელია,
 უველანი ერთად დაგლოცოსთ, რაც ქვეყანაზედ დედელია,
 მისი მადლი შეგკვიროსთ მცხეთას რამ ხატი სვენია.

...ბატონს თვის ჯარი კრწანისის მანდვრად
 დაეხანკა სპარსთა სომრად;
 შატრა კახი აღამაჰმადხანს
 უბირებს შებმას ძლიურს, რისხვიანს.

ამ დროს გამიჩნდა სამსრით მტერი...

დაჭკრეს ნადრა, გულნი შეზარა,
 და მტერთ სომრად ჯარნი შეჰყარა,
 ხმა ნადარისა, ეს ხმა ბრძოლისა
 ვით არ აღკანთებს, გმირო ქართლისა!
 მხდალსა განამხნევს, მხნეს განადვიძებს
 და მიჯნურსაცა სულს უჭუშოთათებს!

შეეკმნათ მწარე, ძლიერი რმი:

ვითა ნადირსა მშვიერი ლომი,
კეგეტენ სხარსთა ივერთ მსედარნი
და მტკვარსა შერთეს სისხლისა დვარნი!
ორნივ იბრძვიან გამწარებულნი,
ორნივ რმებში კაქეზებულნი;
თაშაზ ენისკლთ, მოურავის ძე
და ირანე კახთ-აბაშიძე
განუმტკიცებდენ მკლავთა ქართველთა;
მეფის ირაკლის დგაწლი უფველთა
შთაუდგამს სულსა ვაჟკაცობისას, —
მანინტ ვერ ჰხედვენ ბოლოს ბრძოლისას.
რა ნახეს ქართველთ გაჭირდა საქმე,
მეის ჩაიკეტეს ქუდები თურმე,
ხრმალს ხელი იკრეს მამა-მამურად
და დაერივნენ თავისებურად.

ბინდმა გაჭყარა მებრძოლნი მტერნი;
გამარჯვებულნი დარჩნენ ივერნი;
მაგრამ რა მეფე ჯარსა უყურებს,
მას გამარჯვება არღა ახარებს:
ძვირად დაუჟდა იგი ირაკლის!
მრავალთ უმაწვილ-კაცთ, ნუგეშთა ქართლის,
დასდევს აქ თავი მამულისათვის...

მეფემ უბრძანა თვისთა მონკლეთ:
„გვიჯობს, რომ ახლავ ქალაქს მივიტოვო
და ციხე ჩვენი მჭსწრაფელ გავამაგროთ,
თვარემ ხვალ სიმხნით ვერა გავაწყოთ;
აღამაჰმადხან რა აქა გენახავს,
ხომ იცით, ჯარი დიდ-ძალი ახლავს,
და, იქნება, რომ ციხეში დავხვდეთ,

ჩვენის ძაღვის ფიქრი მიეცეთ“...

უკვლავ ეთანხმება ამაში შეფეს,
ქალაქს მოიქცენ იმავე ღამეს
და მჭსწრაფელ ზღუდენი ნარიუალისა
ეკმნათ საჭურად ჯართა ქართულისა!

კათენდა დილა შიხის აღმოსულად,
მაგრამ მნათობმან შუქისა ნაცვლად
ბნელი *) მოჭოვინა ტვილისის არეს.
აღამაჭმაღხან მოადგა ციხეს;
სამი დღე და დამ ადგა მას ჯართთ,
მაგრამ ვერა-რც ავნო ვერსათ.

დადონდა სხარსთა შეფე ბორკენილი
და, თურმე, ყოვლით იმედ მისდილი
ქართლიდგან წასვლას დააბირებდა...
მაგრამ იუდა უამს ეძიებდა!

აჭა მან იგი აწ მოიხელთა
და მუხთაღისა ანგართა ხელთა
აჭვარეს მამულს სიმტკიცის ბჭენი.
მან მტერთ უმსხვერზლა თვისნი მოძმენი!

სცნა რა ირაკლიმ ესე მუხთლობა,
მოუშეთა თვისთა ესდენ დამცრობა,
მუისვე აღნთო ხელმწიფე გული,
მტერზედ ამაყად გამზადებული!

მაგრამ ტუდ იყო ყოველი დონე:
აღამაჭმაღხან, კვლავ თავ-მომწონე,
შემოეპარა ციხისა კართა
და მოეგდინა მსწრაფელ ქართველთ ჯართა...

*) მოღრუბლული და ნისლიანი დღე. იყო 11 სექტემბერს,

მაგრამ ირაკლიმ უკვე გაქუსლა
მთიულეთისკენ თავისი ცხენი.

(ალამაჰმადხანის დაბრუნების შემდეგ ერეკლე თელავი-
დგან გამოვიდა და გამოემგზავრა ტფილისს).

რა მოხლოვდა ქალაქსა მეფე,
დიდხანს უჭვრეტდა ცრემლთა აღმჩქეფე!
ხალატნი მისნი გარდმონგრეულან,
სახლნი სამშობლო დანაცრებულან,
მიდამო ჰხედავს უხატონობას,
ადონრებასა და ნატამლობას,
დუმილი ჰსუფევს მის არე-მარე,
მხოლოდ ბუტბუტებს მტკვარი მწუხარე...

აღავსო კვლად ერმან ტფილისი,
რა მობრძანება ჰსცნა ირაკლისი;
ქალაქი ისევ ჩქარად აშენდა,
თუმცა ადრინდელს მრავალი აკლდა! *)

*) თუმცა ბუტკოვი სწერს (ტ. III, გვ. 177 და 260), რომ ტფილისში 1783 წლამდის იყო 61,000 მეკომური და ამათგან 1795 წლის შემდეგ დარჩა მხოლოდ 35,000, გარნა ეს შეცდომაა. ამდენ ხალხს ვერ დაიტევდა მაშინდელი ტფილისი, რომელშიაც ტურნეფორის დროს (1701 წ.) იყო 20,000 სული მცხოვრები. ეს 61,000 მეკომური უნდა ყოფილიყო მთელს სამეფოში, რის საბუთსაც გვაძლევს თვით ბუტკოვი თავის მეორე ტომში (იხ. გვ. 340), საცა იგი ამბობს, რომ 1783 წლამდის საქართველოში (ამერთში) იყო 61,000 მეკომურიო, ხოლო ალამაჰმადხანის მიერ ქალაქის გაოხრების შემდეგ კი დარჩა მხოლოდ 35,000 მეკომურამდეო, ხოლო დავით ბატონიშვილის თქმით სპარსთა წაასხეს ტყვედ 10,000 სულიო და ქალაქებში დარჩა 3,000. ქალაქის აოხრებამდის აქ იყო 4,000 სახლიო, 1803 წელს კი 2,700—3,000-მდეო და მათში 30,000 სულიო.

ს ო ფ. ჭ ა ლ ა ტ ყ ე მ.

(წარმოდგენილი ა. მერკვილაძის-მიერ).

ეს სოფელი ერთი არგვეთის საუკეთესო სოფელთაგანია, საქარის საზოგადოებას ეკუთვნის და ოთხი ვერსით ჰშორავს დ. ყვირილას (ზესტაფონს). ქალატყე პატარა სოფელია, —სივრცით ხუთი-ექვსი ოთხ-კუთხი ვერსი თუ იქნება და მკვიდრის რიცხვით ხომ საკითხიც არ არის! — მაგრამ, რაც არის, — უნდა გითხრათ — სწორედ ლამაზი, კობტა სოფელია. ბუნების შნო და ლაზათი არ აკლია.

სამზღვრები ადგილ მდებარეობით საქარის საზოგადოების ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილშია მოქცეული და გარს შემდეგი სოფლები აკრავს: აღმ. ბელღევი და ზე და საქარა, სამხ. ქვედა-საქარა, დას. სახელმწიფო ეწერი — «ლალატყე» და ს. ზორვეთი, ჩრდ. ტყლაპი-ვაკე (საზანოს ნაწილია) და ბელღევი. ზოგან ამ სოფლებს შუა ღელე-მდინარე ჩაუდის და სამზღვრებადაც უკეთ ეს ღელე-მდინარე ჩაითვლება: ჩრდ. აშორებს ბელღევს ერთ ნაიბზე «ბრუტიან-ღელე», რომელიც მდ. ბუჯას ერთვის, და აქედამ-კი ბუჯა ჰყოფს ტყლაპი-ვაკესაგან. ამ მანძილზე ბუჯა დასავლეთისკენ მიმდინარეობს, დასავლეთ სამზღვარზე, იქ სწორედ, სადაც სამხრეთისკენ ხრის, ამას მდ. ძუსა ერთვის ჩრდილოეთიდან მომდინარე, და ამ „შერთულიდამ“-კი ამ ტყუბ-მდინარეს ძუსა-ბუჯას ჩოლა-

ბური ეწოდება, ერთ მანძილზე ეს ჩოლაბური საზღვარეული
 «ხუროულსა» (ზორვეთის ნაწილია) და მერე კი მარცხნივ
 შემოქანებული უვლის ქალებს თავს, ქვედა-საქარას შე-
 მოუფლის დაბლა, მოიხრება მარჯვნივ, დასავლეთისკენ
 იზამს პირს და არგვეთა-ღვანკითის საზღვარზე გადავლი-
 ლი ყვირილაში ჩაქანება.

ზედა-პირის მოყვანისათვის ქალა სერისა აქვს. აქედამ წარ-
 მოსდგება სახელ-წოდებაც ქალა-ტყე, ქალა და ტყე, ანუ
 ტყით დაფენილი თუ ტყიანი ქალა. ეს სახელი, იქნება ძვე-
 ლად ზედ-გამოჭრილიც, დღეს ნახევრად-ლა თუ მართლ-
 დება. ქალის რა მოგახსენოთ, რე ტყეზე-კი ძალიან უკაცრა-
 ვად არის. მაგრამ სოფელი კი არა, ქალებზედ ტყის ნატამა-
 ლიც აღარ მოიპოვება დღეს! ტყე აღარ დაუყენებიათ
 ზედ, აუღიათ და ქალებიც სახნავად გაუხდიათ. თუ ყო-
 ფილა ტყე ამ ქალებზედ, ეს ოდესმე წინად, უხსოვარ
 დროებში; და რომ ყოფილა, ამას ეჭვი არ უნდა, ის
 გარემოებაც ამტკიცებს ამას, სხვათა შორის, რომ გაღმა-
 გამოღმა სერები და ზოგიერთი დაბლობებიც, როგორც
 უკვე ნახსენები „ლალა-ტყე“ ერთ ნაირი მუხნარით არის
 დაფენილი სულ, და შიგ-და-შიგ შუა გულებდაც ამაყად
 წამოგვიშლეს აქა-იქ საჩუროებლად დატოვებული ას-
 წლოვანი მუხები და ცხადია, ეს სერებიც ამ მუხნარით
 უნდა ყოფილიყო ერთს დროს შევრთებული.

ქალებში უმთავრესი სათიბია, ჩოლაბურის გასწვრივ,
 უკეთ რომ ვსთქვათ, ერთი ქალა იწყება ჩოლაბურის
 დასაწყისიდან და მიჰყვება სიგძურ მდინარეს, სახელიც
 სხვა-და-სხვა ადგილს სხვა და-სხვა ჰქვია: აღმოსავლეთ
 ნაწილს ბუჯასა და ჩოლაბურს შუა ნიოური, შუაგულს
 სათიბი, დასავლეთ ნაწილს იონჯა, გაღმა მარჯვენა მხა-
 რეს ქალა-ტყე, ნასახლარი, გოგინაძის ყანა, ნასასახლევი და

მერე სარიყავები დაიწყება, რომელიც სხვა სოფლის საკუთრებაა; (მარცხენა ნაპირას მდებარე ადგილებსა საერთოდ ქალა-ტყე ქვიან). რაც ახსოვთ, სანამ სახნაკ-საყინედ იიღებოდა, უმალ ამ ქალებზე სათიბი თესებულა და ღლესაც კი თუმცა ზედ ბალახის ნასახაკ აღარა სჩანს და ცელის პირიც, ვინ იცის, რამდენი ხანია, აღარ მიჰკარებია მის მოკვეთილ ზურგს— „სათიბს“ ეძახიან კიდევ. ეს ქალა სათიბი „ჯვარცმის“ ტაძრის საკუთრება ყოფილა, რომელიც ამ ქალის ცხვარში ღლესაც ისევ არსებობს, მაგრამ მონასტრად-კი აღარ, უბრალო დარბზ ეკლესიად. მაშინ კი აქ ბერ-მონაზვნები ყოფილან და დიდ-ძალი ყმა და მამულიც ჰქონია. იქვე დელის ნაპარად ურიებიც სახლებულა მებეგრად და ამ დღესაც სახელად ურიების-დელე დარქმევრა. ის სათიბიც, რომელ წელში კარგად აღარ ვოცი, სოლომონ მეორეს და დედოფალს მარიამ დადიანის ასულს შეუწირავს ამ ტაძრისთვის და ზედ მდევ დეკანოზ-მერკვილაძეებისთვის უწყალობებია „სამქმოდ“. ეს სათიბიც და ბევრი სხვაც მისი ქონება ამათსკერიათ ხელში. ყველა ამ ტაძრის შემოსავალი ამ მერკვილაძეებს საკუთრებად ჰქონებიათ მიცემული. დეკანოზობა ამ ტაძრის სამკვიდრო პრივილეგია ყოფილა ამ გვარისა და ათიქოს საშახურშიაც ეს შემოსავალი რგებიათ. მაგრამ რომ გაუქმებულა მონასტერი ამ საუკუნის ოც-და ათ წლებში, მისი ქონება ვინ იცის, ვის არ გაუტაცნია! ყმა ხაზანას შეხვედრია წილში ზოგი და ზოგიც გელათისათვის შეუწირავს დავით მიტროპოლიტს და ამ ქონებიდან ჯვარცმას თვითონ აღარაფერი შერჩენია გარდა იმ პატარა ცხვირისა, სადაც იგი მდგარა, — ერთი ნაწილი, ასე სამიოდე ქცევა, „საყდრის გაღაფანია“, გარს ყორე-შემოვლებული სააფულაო და მეორე ნაწილი-კი ამდენისავე ზომის სახნაკი საიჯა-

გან იღებენ სამუშაოდ და გამოდიან ანგარიშში, როგორც არის. ვისაც არა აქვს, ის მეზობლისგან იზიარებს, იღებს ყანას სანახევროდ: ხშირად „საკაოსაც“ იხდის სამოთხიოდ მანეთს ორი-სამი ქცევისაში, — და ისე ჯახირობს საკუთარ მიწაზე, რომ წლის სარჩო მოიყვანოს გლეხმა, ანუ, როგორც აქ იტყვიან, საკუთარში რომ სარჩო მოუვიდეს, მისთანა გლეხი „ძალიან ძვირია“ ჩვენში. ვისაც არ უყილია მიწა, „სისხლის ოფლით ნაშოვარი თეთრი“ არ მოუპარავს თავის საკუთარი კუქისათვის, თუ მომჭირნეთ არ მოჰკიდებია თავის ოფლს, ჯიბეს და ამნაირად გადარჩენილ ფარებით ადგილი არ შეუძენია, საბოლოოდ არაფერი უძებნია გამოსადეგარი, რომ სიკვდილის წინად მაინც მოესვენა ორიოდღე დღეს, გაჭირვებულს და სიბერის დროს თბილ კერასთან „ღველფის ქაღი“ ეკუვნა, იმას ვინ მისცა მაგდენი მამული, რომ საკუთარმა არჩინოს წლითი-წლობით, — მის საკუთარ გარჯას ტანჯვა წვალეზას თავი დავანებოთ! ბატონ-ყმობის გაყრისას და ყმების მიწის განადგულებისას, ყმებისთვის ხომ მათი მომავალი ნაშვირის საყოფიერ მამული არ მიუციათ! და იმათაც ხომ მას აქეთ კიდევ ინაშენეს? სანადგლო ამ ყოფაში და უკეთეს დღეში, რასაკვირველია, აღარც სახემწიფო გლეხები არიან... ყველას უჭირს, ყველას და ამ წლის წლობამდე სულ სხვის ადგილში იკლავენ თავს, წელს იწყვეტენ შიგ და გულს, ჯახირობენ, წვლობენ, ცოდვილობენ, მაგრამ ჩვენებს სოფელს გარედ მაინც არ სჭირდებათ თოთხიალი, „ლოწიალი“ და ესეც კარგია.

საბალახოს აღარ ვიხსენიებ, არ არის და მიტომ ამ მიწის სიძვირის ბრალია, რომ საილალო ადგილებს, საბალახოდ გაშვებულ მინდვრებს აქ ვერ ნახავთ. საბალახოდ ვინ მოაცდის მიწას, როცა საყანედაც-კი უჭირს იგი? მცე-

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ნარეულობას ისევ ყანის ნაპირებში, თუ ნახეთ, ნახათ
ში, უყებზე და ეზოებში, თორემ სხვაგან ვერსად. და
ყოველ-გვარ მცენარეს-კი, ბალახ-ბუღაძს, მხალსა და
შამბს იპოვით აქ, რაც-კი არგვეთში მოიპოვება, — კიდევ
ზედ. მეტსაც; ყველა ხარობს, ყველა ვარგობს და პირუტყ-
ვის მოშენებასაც, რაღა თქმა უნდა, არ მისდევენ, რასაკ-
ვირველია, როგორც ნახირის, რამდენიმე სულის ყოლას
ჯოჯობით, თითო-ორი სულს ცხვარსა და ღორს, ან
კიდევ წვრილ-ფეხ ბატ-ქათამ-ინდოურს თუ არ მოვიხსენ-
ნიებთ.

სერი, როგორც საზოგადოდ ზეგანი, მწდალი ალა-
გია და მაშინ, როცა დაბლობში ლენქყია და კაცი ვერ
გაიფლის ატალახებულზე, აქ ხინწკალი არ მოგეცხებათ,
ისეა გამშრალი და ამიტომაც საცხოვრებლად უფრო
დასამხარია, მონერხებულა სერი, საუკეთესო სამოსახ-
ლო ადგილებს წარმოადგენს თავის სიგრილით, ცივ-
ცივი ვლდის წყაროებით. ამას გარდა, ვენახს თუ გარემოს
ხომ ეზოს არ მოაცილებენ ვენჩი და ვენახისათვისაც
ხომ საუმჯობესოა, ხელ-საყრელია სერი. სე-ტყენ თუმცა
ქალებზე სრულად აუკლიათ, მოუსპიათ და გაუწყ-
ვიათ კიდევ, ამ სერებზე, უფრო მის გვერდო-ფხეკზე,
იქ, სადაც ნიადაგი სხვა თესლეულობისთვის უვარგისია,
აგერ-აგერ კიდევ შერჩენილა და ხალხიც ამ მწდალ,
ტყიან სერებს „ეტოვება“ სამოსახლოდ თავის ბაღ-
ბოსტან-გარემო ვენახთანად. აქვე იკეთებს ვენახს, აშენებს
გულ-მოდგინედ მამულს და ზამთრის სუსხისაგანაც ამ
ტყეში მოქრილ შეშით იფარავს შუა-ცეცხლზე მიფი-
ცხებულ გულ-მკერდს. მართალია, ეს ტყე საერთო კუთვ-
ნილება არ არის მთელი სოფლის, კერძო საკუთრებაა
ზოგიერთის ამ მხრით ბედ-გალიმებულსა, მაგრამ შემაზე

ხელ მოთბობილი არიან მაინც: სასყიდლად ხომ ეშოვებოდა და სოფლის სოფლად თრევა-ძანძალი და ღიტინი რომ არ ექირებათ, ეს ცოტა სიკეთეა? ხე-ტყის სიძვირე საზოგადო სენია ზთელი არგვეთის, ჩვენი სოფელი გამო-ნაკლი როდია და არც სხვაზე ნაკლები! და უტყუობაც ერთნაირად საგრძნობელია და სამწუხარო ყველასათვის, რომელი კუნჭულიც უნდა აიღოთ მისი. მაგრამ ჩვენი პატარა სოფელი-კი ამ მხრითაც უზრუნველ-ყოფილია თითქმის აქედან თუ გააქვთ შეშა, ჩხირი (ქილვი) ხარდა-ნი, სარი და წყნელი, თორემ შემოჯანით მაინც არ შემოაქვთ; შეშას გარდა ტყე არა ნაკლებად საჭიროა საჭილვედ და სარგვად. ჯერ ხომ ვენახი აქ ჩხირზე აკრული იციან და უჩხიროდ, რასაკვირველია, მისი დატოვება მოუხერხებელიცაა და საზარალოც, და მერე კი-დედვ გარემო, ეზო, ბახჩა-ბოსტანი შემორაგული უნდა, და აქედან აშკარაა რა შემაწუხებელი სენიც უნდა იყოს უტყუობა ჩვენებური სოფლისათვის! ბევრი ექნებოდათ დღესაც, ყველას ეყოფოდა კიდევ, მაგრამ უგუნურებამ, თუ უმეცრებამ ტყის ფასი ან მისი მოვლა-პატრონობა რა იცის!

ხე-ტყე აქაურებს მართალია საყოფი ჰქონდა ყველას, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, გულ-გატეხილი ადამიანი ექვიანია და ნათელიც აღარ სჯერა, თუ იმის ექვს არ ათეთრებს! ჩვენი ხალხი ექვიანია ძალიან: მას იმდენად გატეხია ნდობა, რომ, რაც გინდ მის სასიკეთოდ მოქმედებდეს სხვა, მას მაინც არ სჯერა: ყველა ეს თვალთ-მაქცობა, თვალისა და ყურის ასახვევად, მის მოსატყუ-ებლად ჰგონია გამოგონილი და ექვის თვალით უყურებს ყველაფერს - და აი სწორედ ამის ბრალია, რომ ხალხში მუდამ ცუდი ხმა დადის, ტრიალებს ამა თუ იმ განკარ-

გულებაზე; ავი ენა არ დაიღვევა ქვეყნად და იქვე ეფუძლას
ხომ მისი სჯერა, ცუდი ხმაც ფონსა ჰპოებს!!—ამას წინად
და მეტადრე შარშან ხმა დააგდეს ტყეს „აკავებენო“ და
დამფრთხალი ყველა ერთბაშად მიესია ტყეს, მოუსვენს
ხელი და, ვისაც გააჩნდა რამე, ეს „შუშა-ოქროსაკით“,
ვინ იცის რამდენი ხნის მოვლილი, სულ ერთიანად
ძირს დაუშვეს. მოსპეს, გაანადგურეს—რაც ძველ დროის
ხელ უკულმართობას გადარჩენოდა, იმას დღეს აეგო წესი.
ესე ააოხრეს და საცოდავად მოხრიოკებული ფხეკები
ალარაფრისათვის გამოსადეგარი აღარ არის, სულ მუქთად
დაჰკარგეს, მერე-კი იწუხეს, მაგრამ რაღა დროს!

ზემოხსენებულ გარემოებას რასაკვირველია წილი
უღდეს ამ ხე-ტყის მოსპობაში, მაგრამ მთავარი მიზეზი
ამისი მიწის სიძვირეა, სივიწროვეა, სახნავი ადგილების,
საყანეების ნაკლებობა. ადგილზე ხელ-მოკლედ არის და
სადაც-კი დაახელებს მცენარეულობას, აღარ ზოგავს,
ყველგან ფხვნის, ჩეხავს, ახოს იღებს, ეკალს, ჩირგვს,
ბურღს ჰკათავს, უყს აბრუნებს და ისე აცოდვილებს ამ
წლის მოსავალს, წლის სარჩოს!

ტხოველ-მცენარე რომელი გინდათ, რომ სხვაგან
იყოს, არგვეთში და აქ არა! ხე, ჩირგვი, ხილი, ველური
თუ ხელით დარგული, თუ სოკო, სხვაგან თუ არის
არგვეთში, აქაც ხარობს, ვარგობს; აქვე ნახავთ ყო-
ველ ნაირ ცხოველს: ქვე-წარმავალს, ნადირ მხეცებს,
ფრინველს ჩიტებს, მტაცებლებს, მგალობლებს, თუ წვირილ
მწერებს, მატლ-პეპლებს, ბუზებს, კალიებს და სხვა
უსახელოსაც ბევრს, რაც-კი არგვეთში ნაშიერობს.

მდინარეებზე ბლომად არის: ბუჯა, ჩოლაბური, ურიე-
ბის-ღელე, ტყემლოური (წვირილ-კაკლა), ბრუტიანი-ღე-
ლე, კაპრიან-ღელე და ზედ გადაჯგიმულ წისქვილებსაც

თვალს ვერ აუბრუნებ, კისერს იტყვენ სულ უსაქმობით: ჩვენები იჯრობით ჰქბავენ: დილას სადილისთვის ამოაცან-ცალებს და საღამოს ვახშმისთვის, თუ ერთად სიმინდის დაფშენა დაეხარა, ან და ძველი ფქვილის ქაღი ან იამა და ახალ-ახალი მოინება. ზამთრობით ხომ ხინწკალსაც არ მოიდებს ფეხზე! ფეხი გამესვრება ტალახშიო და მდინარეზე როდი-ლა ჰკადრულობს საქბავის წაღებას! კარზე უბრუნავს ზოგიერთებს აგერ ეზოში მოჩხრიაღე პატარა ღელეებზე ერთი-ორი ქვა, და შორს წაღებას რას გამოორჩება?

ეს ღელე-მდინარეები მორჩილებია, პატარაა, მაგრამ კალაპოტი-კი კაი მოზრდილი აქვს—იმერელივით ფუცხურაა და გაუტანელი, ფხიკიანი და ენინიანი: ზაფხულობით რომ კენჭებზე ვეღარ ხტის დამშრალი და ძლივს-ლა მიწურწკულებს დაწრეტილი, მოდიდებული ამ განიერ კალაპოტშიაც აღარ ეტევა: გადაღის ნაპირებზე და ქალებში ზღვასავით აგორებული ზღაზვნით მიიგლაგება, და აქამდე რომ მიწას არ აჩნდა, ახლა მთა-ბარი მიაქვს, ჰგლეჯს ყველაფერს, არეს ღრიალით აყრუებს და ქვეყნიერებას წაღევას უპირებს. ეს ღელეები ჩოლაბურს ერთვის და ის კი ყვირილში ჩადის, გზაზე მრავალ სხვა ნაკადულებ შეერთებული. ბევრი წვრილ-წვრილი ღელეები ერთვის ადგილობრავ ნაწრეტი წყლისაგან შემდგარი, და ამიტომაც პირ გამოზაფხულს ყვირილაზე ადრე თბება და ამ სითბოს გულისათვის-კი საქვირითოდ ქვირითობის დროს თევზი ყვირილიდან ჯოგად შემოუტოვებს ხოლმე ამ შემთბარ, შემდორებულ წყალს, როცა მთავარი წყლები ჯერ კიდევ ნამქერით არის შეტბორებული, და აქ, ამ აქრილ დაწმენდილ წყალში ქვირითობენ ან, როგორც აქ ამბობენ, „ტობობენ“, თუმცა ტობს გარ-

და, სხვასაც ბევრ-ჯურის თევზს იზიდავს ამ დროს. მემძობი ბარი ჩოლაბური; თევზიც ძალიან გემრიელი იცის და ხალხიც ძალიან ეტოვება კიდევ.

ეს ერთად ერთი სოფელია მთელს არგვეთში, სადაც კაცმა უწყლოობა, თუ მისი ნაკლებობა არ იცის. არგვეთში საზოგადოდ, სასმელი წყალი ნაკლებია ძალიან, იშვიათია წყარო, რომ ხელი არაფრისა ჰქონდეს! წყურვილით ხახა ამოუხმება უცხო ადამიანს და აქაურ ნოყო-წყალს-კი პირში ვერ ჩაიკარებს, აქაური ცივ-ცივი, ანკარა წყაროები-კი სწორედ მთის ჩუხჩუხა ნაკადებს მოგაგონებს! ჭავა გრილია და ზოპიერი. მალლობი ტყით დაფენილი სერები, ძირს ვაკეზე გაშლილი „ლალა-ტყე“ ცივი წყაროები, ხშირი ლეღეები და ახლოს მდინარეები ჰაერს საკმაოდ აგრილებენ და ისედაც ლამაზი შეხედულობა სოფელს თითქმის საზაფხულო, სააგარაკო ადგილად ხდიან. მთის თოვლიან მწვერვალებიდან გადმოვარდნილი ცელქი ნიავი, სხვაგან რომ ველარსად იკიდებს ფეხს თუ იკავებს თავს არგვეთში. მოსხლეტილი პირ და პირ ამ სერებს შემოუტოვებს... შემოუქროლებს გარშემო ერთსაც, ფრთებ-მოწყვეტილი შევარდენივით, გაფურჩულ მუხნარს და, აქ რომ შეეთამაშება ცაში მოთამაშე ხის ყლორტებიან კენწეროებს, ნორჩ კენწლებს შეარხვეს, აქვე—ახლოს ცივ მდინარის ქველებში განბანილი, სიგრილესაც აქ სტოვებს მთლად მისი ნაზი სიო, აქ აბარებს სულს მშობლის მსგავსს ძიძას, მალალ ტყეს და, წელ-მოწყვეტილი მის დაშორებით, გაექანება მერე ლაქვარდი ცის თოვლიანი კიდისაკენ!.. დასავლეთის გრილი ნიავი საკმაოდ აგრიოებს აქ სიცხით აქოქინებულ ზაფხულის ბუნებას, საცხე-პაპანაქებაში სულს უბრუნებს შეწუხებულ სულდგმულს და აცოცხლებს

გულს მომაკვდავ დამიანისას, თუ ხანდახან აღმოსავლეთში
ცხელმა ქარმა არ შეუქენა და შეუხუთა სული!

ზაფხული ზომიერია, საკმაოდ გრილა და ზამთარ-
რიც არ იცის ცივი ძალიან. თოვლს სანახავად თუ
მოგვაჩვენებს ხოლმე, თორემ შობამდე ძალიან ძვირად
დადებს, რაც ეს ორიოდ-სამი წელიწადია, არ შეუქე-
ნა,— აღარც ზამთარია უწინდული და აღარც ზაფხუ-
ლი!.. ადრე მთებს დათოვს და მის კალთებსაც თუ
ჩამოთოვს, თორემ ჩვენამდე ვერ მოაწევს, ვერ მობე-
დავს... აქ უფრო თოში (რთვილი) და ხოშკაკალა იცის.
თოვას-კი ნაშობევს დაიწყებს და მარტამდის გაატანს,—
ისიც დრო-გამოშვებით წამოთოვს ხოლმე: მოფიფქავს
მიწას, მოფარავს და აიღებს ისევ.— და მარტიდან უფ-
რო ხოშკაკალა იცის. პირ-გამოზაფხულსა და შემოდ-
გომაზე წვიმა-ნიავ-ღვრები და დამოკიდებული ამაზე
ნამქერი და წყალ-დიდობა. ზაფხულობით ახლა და
ახლა, აგერ-ეგერ სეტყვაც შემოგვეჩვია!..

ლაზათიანი სოფელია, სწორედ მოსაწონი და თი-
თქმის ყველაფრით შემკობილი. ჩემით არ ვაქებ და
სოფელ-ქვეყანად ნათრევი და წოწიალა მათხოვარიც
ამასვე ამბობს. აქ რომ ამოსულა, ამ სერზე ბევრჯერ
მოუხსნია ორ-ძაგრად ბეჭებში ჩაკრული გუდა და გულ-
დამშვიდებით დაუსვენია. სიამით უცქერია აქაურობი-
სათვის, აღერსით უმზერია შორს მოკვეკლუცე კორ-
ტახებისათვის, ჩუმად უმუსაიფნია გულში უტყვ-ბუნებას-
თან... გული დაუამებია, თვალისთვის წყალი დაუღვეი-
ნებია და.. აი დაშურებია კიდევ გამოთხოვება მისი
სიმშვენიერით ნასიამოვნებს. „ჩემი დღე კარში დავ-
თოთხავ... ქვეყნის-ქვეყნობამდი ვყოფილვარ, ბევრი
ქვეყნებიც მომივლია, მაგრამ ჯერ ასე სოფელი არ მო-

მწონებია... და არც ასე შემკული სოფელი მინახავს ყველაფრით!“ უთქვამს ბოლოს, რომ მიუხედავად-მოუხედავად და ამ მიდამოების სიტურფე-სილამაზე გულში ღრმად ჩარჩენია... და მაინც ლამაზიც რომ არის! მაგრამ ბუნებამ რა ჰქნას? მარტო ბუნების სილამაზე არას იზამს, თუ აღამიანმაც თავის დალოცვილი მარჯვენა არ მიახმარა? ცოდნით გაშუქებული ჰკუა-გონებით არ იკურთხა მარჯვენა და ბუნების სიმშვენიერეც სასიკეთოდ არ გამოიყენა! ბუნება ლამაზია, ლამაზი, მაგრამ ხალხი-კი გამრჯელი—მშიერი...

ნადაგი მდინარის ნაპირებში სილიანია, ცოტა მოშორებ სილა-ნარევი აყალო, ჰალეებში—შავი აყალო და სერებზე, საზოგადოდ, ზეგანზე ყველგან, თიხა ან კირ-ნარევი აყალო, წითელი აყალო, ანუ და სულ კირ-ნარი ან თიხ-ნარი...

მეუწნეობაა ერთად ერთი მოხელეობა, რომლის წყალობით თუ საშუალებითაც ამათ სარჩო-საბადებელი მოჰყავთ და წლითი-წლობით ძალღ-უმადურად თავი გააქვთ... ხვან-თესვა, როგორც არგვეთის სხვა კუთხეშიაც—და უფრო შორსაც კიდევ—„აღამ-ჟამის“ კულტურის დაქანგებული იარაღებით და დახავსებული წესრიგით სრულდება. სულ მუდამ ერთსა და იმავე პირს ჩასცივებიან, ყოველ წელს ამ ერთ-გოჯა-სისქე მიწას აბრუნებენ და სასუქის მიცემას-კი არ ეძებენ... მიწამ ვეღარ გასძლო, ნიადაგი მოცვდა, მოიქამა, ნოყიერება გამოვლია, გამწირდა, გამოფიტდა, ნაყოფიერებას უკლო.

ჰალეებზე და მძიმე მიწებზე ყველგან, განსაკუთრებით, სიმინდი მოჰყავთ. მძიმე მიწა უფრო წყლიანია, ნოტიო და ნიადაგში წყალს დიდ-ხნობამდე იკავებს,

გვიანობამდე არ შრება, არ იგვალება და სიმინდსაც ამისთანა ნიადაგი უყვარს და ხვაიცი ბარაქიანი იცის ნოციერ ქალებში. ამ სინოციერეს გარდა აქ სიმინდის თესვა უფრო მოხერხებულია, საიოლოა, ვიდრე თესლეულობისა.—საზოგადოდ, აქ უფრო სიმინდსა ხმარობენ, ქადია ამათი საქმელი, და სხვა ხორბლეულობას ხილად თუ დასთესენ. სხვა-და-სხვა რამე რომ დასთესონ, ან რა სახეირო იქნება? სხვა იმას არ მოუცდის და შემორაგვითაც ხომ ვერ შეირაგვავს ცალკე! და ისევ, მეტი ჯანი არ არის, ერთი-მეორეს უნდა უყურონ და, რასაც ერთი დასთესს, მეზობლებმაც, რომ არ უნდოდესთ კიდევ, ის უნდა დასთესონ მაინც. ვენახიც ხომ შეკრული უნდა? ამიტომაც ვენახს ისევ ეზოს აკრავენ და გარემოსაც მიტომ ეძახიან კიდევ ვენახიან ადგილს, მამულს... ზეგანი ქვიანი მიწა მალე წდება, წყალს ნაკლებად იყენებს, ცოტას იტოვებს და ვაზიც ამისთანა ნიადაგში უფრო ხარობს: ღვინო მაგარი იცის, ნაკლებ-წყლიანი, ვიდრე მძიმე მიწების ნოციერ ნიადაგში, თუმცა მოსხმა მაღლიანი მძიმე მიწაზე უფრო იცის და გამოსავალიც ბარაქიანი. ამიტომაც ზეგანზე, სერებზე და ფერდობებზე, როგორც მჩატე მიწაზე, ვენახს აშენებენ, თუ არა სთესენ: პურს, ფეტვს, ბამბას, თუთუნს, ჯიქურას საცოცხედ, კანაფს, ლერწამს და სიმინდსაც, მაგრამ თეთრი წვრილი სიმინდი უფრო ვარგობს. ყველაზე უფრო-კი გავრცელებული გენახის კეთებაა. ვაზის შენებას მისდევენ და კარგი ღვინოებიც ღებენ—და მერე კიდევ, სარაგვადაც უფრო ადგილია სერი ადგილი.—აქაური სერები და სამხრეთისკენ დაფენებული ფერდობ-გვერდობი თითქმის ხელ-მისმით, პირმიყოლით ყველა საუკეთესო სავენახე ადგილებია. ვე-

ნახი, როგორც საზოგადოდ არგვეთში, დაბლარია და ჩხირზეა აკრული. წინად-კი აქაც მალლარად სცოდნიათ, ყველა ხეებზე შეშვებული, და დღეს კი თვით მალლარიც ოლიხზეა დათარგულებული, მაგრამ ისიც აღარსად არის.

დღემდის მთელი არგეთის სიმდიდრე და მასთან ჩვენი პატარა სოფლისაც ღვინის მოსავალი იყო. თუ გამოჩნებოდა რასმე აქაური კაცი თავის ხელს, ეს გამოსარჩენიც ერთად-ერთი ღვინო იყო: მითი იცკამ-იხურავდა—გლენი იყო თუ აზნაური, უხვდებოდა მტერ-მოყვარეს, მკვდარს მითი იცილებდა და ცოცხალს... სული მითი ედგა. უძღვებოდა ცხოვრების ყოველგვარ გაქირვებას და სოფლის უკუღმართს, როგორც იყო, ავად თუ კარგად უძლებდა. დღეს კი ამანაც უმტუნა: ფილოქერამ ვაზს სასიკვდილოდ ყურები ჩამოაყრევინა და... ვენებიც, ღვინის მოუსავლობით წელ-მოწვეტილები, ვალიდან და ვახშიდან ველარ გამოსულან! წელი ველარ წამოუღიათ და სახე-ჩამომტირალნი ლამის მათხოვარს დაემგვანონ!.. ცოტა არ იყოს, ამ წელში კი ღვინის მოსავალმა ბევრი მოიმადრიელა... შემდეგში ვენახის გამობრუნების—დროებით მაინც, იმედი მოგვეცა და მტირალი სახეც ცოტაც არის, გამოგვიმხიარულა!..

სახლ-კარი, ქურ-მარანი და სხვა შენობები მარგულად არის ნაშენები, მარგულადვე შეგნით და გარედ მორთულ-მოწყობილი. იგივე ბოძებზე წამოყუნცული ხის სახლები; იგივე ფიცრულ-ძელური წინ მოხვეულით, ოთახ-მოდგმული კათხა, თუ უოთახოდ, წინ-კარით, რაც სხვაგან არგვეთში. იგივე სამ-ოთხ-თვალიანი ოდა, კასალი გული მუხა, ძელქვა ან თელა, აგერ-ეგერ კრამი-

ტითაც ჭეუფრო ხშირად ყავრით დახურული. მდიდარი, კაი დაგანძული მოსახლე ჩვენში ის არის, თუ მკადი არ გამოელთა საქმელად. ეს ეშოვება საძლომად, ლობიოც ზედ-მისაწებლად—ხან და ხან თუ ქათმის ხორცითაც გაიხსნილა, მაგას ხომ რაღა აჯობებს!—და ზეიდან დასაყოლებლად ღვინოც. აქამდე კი მით მოჰქონდა თავი, ღვინით ყოყოჩობდა მარგელი, მითი იყო გათამამებული და ღღეს იმაზედაც ბოდის იხდის მოურიდებლად!...—ოჯახიც მარგულია, მარგულადვე გამრჯელი ხელ-მოსაქნარე დედა-კაცებით...

მკვიდრი სულ 40 მოსახლეა, გვარად: მერკვილაძეები (16 მოსახლე), რცხილაშვილები, ნიქაბერიძე, გურეშიძე, მესხი, სამხარაძე, ჩუბინიძე, ორახელაშვილი და გაბუნია. ტიპით, ხასიათით, ენით, საქცევებით და კილოთი, ტანით, ზნით, თვალ-ტანადობით და გუნება-ბუნებით ნამდვილი მარგველია: ზნე-ჩვეულება, რწმენა-ცრუ-მორწმუნეობა საერთო აქვთ ყველა არგვეთის მკვიდრთან; ზნეობრივი შეხედულება—მკვდრისა და ცოცხლის მოვლა-პატრონობა, თუ ჭირისა და ლხინის, საოჯახო ყოფა-ქცევა, დედა-კაცის და მამა-კაცის დამოკიდებულება ერთი აქვთ მათთან. ამ ზნე-ჩვეულებას-კი, როდესაც საზოგადოდ არგვეთს გადავაფლებთ თვალს, მაშინ გავიცნობთ ყველას, თვით მარგველის ტიპს, თავის ცოდნა-უმეცრებით, რწმენა-ცრუ-მორწმუნეობით, სიმდიდრე-სიღარიბით, სახლ-კარ ჭურ-მარნით, ზნეობა-ხასიათით და გულის სიალალ-მართლითა და სიმრუდე-სიავით, მანამ-კი ეს ვიკმაროთ—ვიცოდეთ მხოლოდ, რომ აქაც, ამ მცირე სოფელშიაც, ნამდვილი მარგველები მკვიდრობენ—სხვა რჯულისა და შთამოვების ხალ-

ხი არგვეთში, ბაზარს გარედ, ვერ ხეირობს და მარ-
გველები ხომ წმინდა იმერლობაა!

სწავლა-განათლებას საქმე, როგორც ჩვენი კურთხეუ-
ლი ქვეყნის სხვა კურთხეშია, ისე-კი არის და მეტი არა.
მილოლავს კუს ნაბიჯით, დამუხრუჭებული თამამად
ფრთებს ვერ შლის და თავის მადლიან სინათლის სხი-
ვებსაც შორს ვერ აწვდენს. „მოგეცათ ღვთის წყალო-
ბა,“ წერა-კითხვის მკოდნე კაცები! აქ იყვენ, — ასში
ორს მაინც ეცოდინება!...

სწორედ ის ცოდნა გვაკლია, რომელიც რამდე-
ნადმე, გულსაც აჯერებს და კუქსაც სიმშობის სახ-
მილს აცილებს, ადამიანს ხელში იარაღს აძლევს, შრო-
მის, გარჯის უნარს ანიჭებს და მრჯვენას ულონი-
ერებს, ესე იგი სამეურნეო ცოდნა, რომლის წყა-
ლობითაც, ნაკლებს ნიადაგს, რაც შეიძლება, მეტი
მოსავალი გამოვადებიოთ, ნაკლების ჯაფთო; ჩვენი მი-
წის მოხმარება შეგვაძლებიოს, ხვავის გაბარაქიანება,
და მოსავლის განაღდება. აქ არის ჩვენი ხსნა, აქ მხო-
ლოდ! ძვირფასი სავენახე ადგილები გავერნებულა,
მდიდარი ნიადაგი შეუმუშავებელია, ურიცხვი მადანი
ხელ-უხლებელია და ჩვენ, მის ადამ-ქამის პატრონებს,
სიმშობლით კუქი გვიხმება!...

სამეურნეო სკოლები გვინდა, ზედ-მოდგმული სა-
ბაღოსნო ადგილით. ჩვენ სკოლასაც მოეძებნება, ეგუ-
ლება საბაღოსნოდ შევნიერი, სწორედ ზედ-გამოქრი-
ლი ადგილი, აქვე ეკკლესიის გალავანზე მობმული, სა-
ეკკლესიო მამული „იონჯა“. ეს ერთი ნაქერი აქვს კი-
დევ შერჩენილი ეკკლესიას და დღეს ესეც იჯარით
არის გაცემული 27 მანეთში. აი, კაი იქნებოდა, ეს
ადგილი სასოფლო სკოლას დათმობოდა საბაღოსნოდ

და ბევრის წილადაც აჯობებდა მიქიდან შემოტანილს 27 მანეთს! მაშინ მისი სარგებლობა!.. მაგრამ პატრონი სად არის! მოთავე ვინ არის საქმის?... საქმე ის არის, რომ სკოლის ასაგებად, რიგიანი მასწავლებლის მოსაწვევად, რასაკვირველია, ხელი უნდა გამოიღოს და თავი გამოიღვას მრევლმაც... მზა-მზარეულს ჩვენთვის აბა ვინ რას გაიმეტებს!? სოფელსაც ხარჯი დასკირდება— და ამ ხარჯს ყველა ერიდება; სხვა, რაც გინდათ ის უთხარით, მოგიწონებს, თუ არა არ დაგიწუნებს— და ფულის შელევას-კი ნუ გააგონებთ, თორემ ზურგს შემოგაქცევსთ, და ყველა ჩამოგეცლებათ. ყველას ფულის დახარჯვა ძალიან აფრთხობს აქაურებს, თორემ ისე, უფულოდ ყველა მოგიწონებს და ტაშს დაგიკრავს სიამით. კამა ყველას უყვარს მუქთად, და ხარჯი-კი ეზარებათ. მოგეცათ სიკეთე, მზა-მზარეულზე თვალე-გამოპრაწული ესენი არ იყვენ! მაგრამ სუფრა გზა-შარაზე ვის გაუფენია? „შენი თუ არაფერი იხარჯებოდეს, ლხინს ნურა გირჩევენია-რაო!“ — ტყუილადა-კი არ არის ნათქვამი! ეს ბრიყვის უთქვამსო, იციან ხოლმე, მაგრამ აქაურებში— და გარეულებშიაც, ბევრი გამოჩნდება ამ ანდაზის სიამით მკმეველი, ნაცხადებად თუ არა მალულად მაინც.

შესანიშნავი ადგილებიც არ აკლია ამ პატარა სოფელს, მაგრამ მათში მხოლოდ ზოგიერთს დავასახელებთ. შესანიშნავები, „ნაძრახ ადგილებს“ გარდა, სადაც, სოფლის ცრუ-მორწმუნეობით, იმალებიან, ვითომ მანვე სულები ანუ „მამნეები“, როგორც მაქსიმეტიყვიან, სხვაც ბევრია: 1) ჯვარცმის ეკლესია, 2) ჯვარცმა (ხატია), 3)

თომა (მოციქულის) თავი (ხატია), 4) ხელით ნაქარგი

გარდამოხსნა, 5) ბეშუაშვილის კოშკი, 6) საკვირაო, 7) ქვიტ-კირის ხიდი, 8) აბაშიძის წისქვილის ნანგვრე-
ვები, 9) ნასასახლევი, 10) სუროიანი საყდარი, 11) 730
ჩაფიანი ქუჩი.

ისტორიული ნაშეები. სუროიანი საყდარი ჩოლაბურის
მარჯვენა ნაპირზე სდგას. ეს უბრალო რიყის ქვის და
ხვინქვისაგან არის ნაშენი. ორი კედელი კიდევ მთლად
შერჩენია, სამხრეთის დაქცეულია სულ და დასავლეთის
ჩამოქცეულ-ჩამონგვრეული (ზედა ნაწილი); ცა თუ თა-
ლი აღარა აქვს, მაგრამ ქვის ნაცვლად სუროთია დღეს
შეკრული: გარშემო ისე შემოხვევია და დაუბურავს,
რომ კედლებიც აღარ მოჩანს, და მიტომაც უძახიან
„სუროიან საყდარს“. ეს ყოფილა სოლომონ I-ის წი-
ნა-დროული მეფეების საყდარი „ჯვარცმა“ და საზაფ-
ხულო სასახლეც იქვე მდგარა ახლოს. ბევრს ახსოვს
ამ სასახლის „ქვიტკირში“ დატანებული გასკვნილ ხის
საძირკველი დაურღვევლად, თავებ-შერუჯული, დიდი
მუხების ჩრდილში, მაგრამ დღეს აღარც ის მუხებია
და აღარც ის საძირკველი. იქ, სადაც წინედ მეფის
სასახლე ყოფილა, დღეს ზედ მესხის დაფშუტული ჩა-
ლიანი ქოქოლაღა დგას და, სადაც ოდესმე სიკოცხ-
ლე ჰყვარდა, ახლა იქ კვამლი-ლა ამოფუის, ხჩის მი-
მქრალებული სიკოცხლის ცეცხლი ღ ის გვატყობიებს—
„სიკოცხლე სულ ჯერაც არ ჩამქრალაო!..“ აქ ჰქონე-
ბია მეფეს საზაფხულო ბინადრობა და ვარციხიდან წა-
მოსულიც პირდაპირ აქ მოვიდოდაო, იტყვიან ხოლმე.
ამ საყდარს წინ ქვიტკირის გებირი აქვს, სულ ცალი-
ერი დაცემენტებული კირი,—აღბად წყალს რომ არ
გადაეხეთქა!.. ამ ბეგზე ჯიხური ყოფილა წყალზე გად-
ივრობდნენ დაუღებ (ქ. სიკოცხის იესო (მიუღესოცო) ახლო

მომდგარი, მაღალი სევთა, მეფის საგრილობლად... დღეს
ამ ჯიხურსაც შეახვს ხელი და შლიან...
პირდაპირ, გამოღმა, მაღალ კოჭზე გადმოსკუბუ-
ლია მაღალი, ოთხ-კუთხიანი კოშკი, თლილი ქვისა-
გან ნაშენი, სიმაღლეზედაც წაწოწოლავეებული და თა-
ვიც გადაგლეჯილი აქვს. ეს საყარაულო ყოფილა ალ-
ბად სასახლის და ერთად-ერთი კოშკია, თუ არ ვსცდე-
ბი, მთელს არგვეთში, ჩხარის მრგვალ კოშკს თუ არ
მოვიხსენიებთ.

ქვიტკარის ხადი ჩოლაბურზეა გადებული და „სუ-
როიან საყდარივით“ ესეც რიყის ქვისა და ხვინჯა-
კირისაგან არის მხოლოდ აშენებული, თითებ-გაშლილ
კვან ხის მსგავსად მოყვანილი; წელ-აზურგულეებული,
კარგად გაგანიერებულ კუთხესავით, ოთხ ქვითკირის
ბურჯზე დაშვებული, მაგრამ ორი ნაპირი მიწაშია შე-
სული და ამიტომაც ამათ უფრო სათავეები ეთქმის, და
ორი-კი იქით-აქეთ საწელურია. ვინ იცის, რამდენს
წელს გასქლებდა! მაგრამ მოუვლელობით გაცვეთილი
ისეა გათხვლებული, თუ პატრონი არ გამოუჩნდა, მა-
ლე გაწყდება წელში... ერთგან წყალი გაყოწავს შიგ,
მაგრამ მიმხედავი პატრონი ვინ არის? არავინ, გარ-
და „ერთი ღმერთისა,“ და „ღმერთს“-კი ამას
გარდა სხვაც ბევრი აქვს საქმე!.. ამბობენ: „გალ-
მა-გამოღმა ბურჯში თითო თუნგი თეთრი მარხია, რომ
წახდეს, იმან გააკეთოსო;“ მაგრამ, რამ ადგილს, ვე-
ლარ ასახვლებენ. ეს არ უთქვამთო, რომ სიხარბეს არ-
ვინ წაეძლია და უკეთურებს ხიდიც ძალით არ და-
ენგვრიათო... ზოგი ამბობს თამარ დედოფლის აშენე-
ბულიაო: თითო-თითო ქვა და ლეწაქის ყურში გამო-
კრული კირი ყველას მიჰქონდათ, ვინც თან ახლდაო,

და, სადაც დასჯირდებოდა, იქ დაყრიდნენ ქვასა და კირს და ხიდს ხელად გააკეთებდნენ ზედ და გავიდოდნენო. ეს ხიდიც ერთ დღეს არის აგებული, იმდენი მხლებელი ჰყოლია თანაო. მაგრამ ეს თქმულება უფრო თამარის ძლიერებას ამტკიცებს, ვიდრე საძიებელ სიმართლეს. უფრო ლევან აბაშიძეს აწერენ მის აგებას. აი თქმულება:

დიდი ლევან აბაშიძე (დილიკაურელ აბაშიძეების ძველი) დიდ-მეფე სოლომონის გულის ბიძა იყო. მოურავი იყო მეფის და, მეფე რომ მომკვდარა, სამეფოც იმას ჩავარდნია ხელში. მეფე ცოტა ღალბათი კაცი ყოფილა და სამეფოც არეულ-დარეული დაუტოვებია. დიდი მეფე სოლომონი სამი წლის დარჩენილა მამას. თვალს უქრიდა თურმე ლევან აბაშიძეს და დედამაც მოარიდა, გადაუშალა ბავშვი. ტახტი-კი აბაშიძეს ჩაუგდია ხელში და ყველა მოწინააღმდეგე დაუმორჩილებია, მოთაფეებისათვის თავები დაუყრევინებია, სხვები ურჩი დაუჩუმიებია ყველა და სამეფოს მოწყობას, მოწეს-რიგებას შესდგომია. აუშენებია ეს „ქვიტკირის ხიდი“ ჩოლაბურზე, კიშურაზე „ვირი-ფოლას ხიდი“, „ქვიტკირის წყარო“ სათიბში და აბაშიძის „ქვიტკირის წისქვილი“ ჩოლაბურზე (ხიდს ზეით არის, იქვე ახლოს). რომ შექნილა ოც-და-რვა წლის დიდი მეფე სოლომონი, ტახტი მოუთხოვია ბიძისათვის. ბიძა ვეღარ შელევია ტახტს—მეფობა თვითონ მოუნდომებია, და მოსვლიათ ჩხუბი. მეფეს მაშინვე ყველა აჯანყებული თავადობა მიმხრობია და ომი ხრესილზე (ოკრიბაშია) ყოფილა. იქ მოუკლავთ ლევანი და, რომ უნახავს მეფეს მკვდარი, — „მიაყარეთ, მიაყარეთ მაგ ძაღლსო!“ უთქვამს. და მერე მისი ნაკეთებიც აღარაფერი ნდომებია გაემ-

ვა, დაეყენებია. წისქვილის რაფი გაუქრევენებია (ქვი-
კირის ყოფილა ყველა რაფიც და ზედვე გადამღვარი
წისქვილიც) და ხიდის დასანგრევადაც დაეყენებია ხალ-
ხი... ერთი პირი გადაეძროთ კიდევ. რიკულები ჰქო-
ნოდა და ისიც მოეცილებიათ და ანგრევდენ თურმე
სულ, მაგრამ მოსულიყო ერთი მიხრწნილი, სულ ყა-
ქის ფრად გათეთრებული მოხუცი, ილღიებში ჯოხებ-
მიცემული და უყვირია, უტირია, მოუთქვამს:

— „ვაი ჩვენს უბედურებას, ჩვენს მოსწრებას!! ჩვენ
შავ-დღიანს, უბედურს, უპატრონოს, უმეფოს!! მეფე
უფლისწული ხიდს, გზას ქე უნდა აშენებდეს, აკეთებ-
დეს თუ ქე არღვევდეს, აქცევდეს?! აქცევს, მაგრამ რას
უპირობს ხალხს, სამეფოს... ან თვითონ თავის-თავს...
ან აქ, ან იქ, რა აცხოვრებს, რა?!“

— შეგიძლია ეგ მოახსენო მეფეს? უკითხავს მოუ-
რავს.

— როგორ არ შემიძლია!.. მაგრამ მეფე სად არის,
სად? მე ვინ მაჩვენებსო!!

— მეფე, აპა, მუხურაშიაო...

— უჰ! მე იმის ნახვა ქე სად შემიძლია, აპა... ორი
ჯოხითაც ველარ დავიარებო, უთხოვია გულ-დაწყვე-
ტილს.

— მე წაგიყვან, მხოლოდ შენ ეგ უთხარიო. შე-
უჩრებია მაშინვე ხალხი, ის მოხუცი შეუჯენია ცხენ-
ზე და წაუყვანია მუხურას მეფესთან. იქ მეფისთვის
მოხუცს შეუჩივლია, შეუტირია და მეფესაც ხიდის
დარღვევა დაუშლია, მხოლოდ, რაც აეძროთ, ის აღარ
გაუკეთებიათ და იმ დღიდანაც, სხვა რაც დარჩენოდა
დაუნგრეველი, ხელი აღარაფრისათვის უხლია. წისქვი-
ლი-კი მერე ქაიხოსრო აბაშიძისთვის (საქარელი აბა-

შიძეების პაპა) ეწყალობებია (ბუში ყოფილა ლეგანისა და
 შეურიგებია და მისი ქონებაც ყველა უზუქმია და
 მოურავობაც ამისთვის მიუცია. გაჩხილი რაფი ამას
 ხის რაფით შეუერთებია, გაუახლებია ძველი წისქვილი
 1803 წლის მარტის 30-ს და ერთი ქვაც „ჯვარცმის-
 თვის“ შეუწირავს, მერკვილაძეების საქმოდ. საკვირაო
 — უწინდებური პატარა საყდარია. აქ ყოფი-
 ლა დასვენებული „თომა მოციქულის თავი“ და საწი-
 რავადაც მღვდელი თურმე ერთხელ დადიოდა კვირეში
 ჯვარცმიდამ — და საკვირაოც მიტომ რქმევია. დღეს სა-
 ში კედელი-ღაა დაუცვეელი, ორი მთელია სულ და
 ერთიც გაბზარული, მაგრამ ჯერ კიდევ დაუცილებე-
 ლია. წინა კედელია მხოლოდ დანგვრეული და ცა სულ
 ჩამოქცეული. ეს გაუთლელი, ყამირი ქვების კოთხ-
 კუთხი შენობაა. ზოგიერთი იმ სიდიდეა, რომ ძირიდან
 ცამდე უწევს; კედლებზე მხატვრობა ყოფილა, — დღე-
 საც ემჩნევა, მაგრამ გამოცნობა აღარ შეიძლება, რად-
 გან კირი ჩამოთხეკილა კედლებზე. ეს საკვირაო ჩვენი
 საკუთარი ყოფილა, მერე აღარ უძებნიათ შეკეთება და
 ხატიც აგერ ახლა „ჯვარცმაზე“ გადუსვენებიათ. დღესაც
 ამ ორ ხატს „ჯვარცმას“ და „თომას თავს“ მერკვილა-
 ძისას ეძახის ხალხი: „მტყუანს მერკვილაძის ჯვარცმამ
 რისხოსო“, „მერკვილაძის ჯვარცმა არ გამიწყურესო“, ასე
 იფიცავენ ხოლმე. ძლიერადაც მიაჩნიათ ძალიან. დასა-
 ფიცავად და გადასაცემად აქ მორბიან და სამართალსაც
 ამ ხატებს აქრევენებენ. დღეობაც ამ ხატს — თომა მო-
 ციქულის სახელზე გვაქვს დადებული და სოფელიც მათად
 ახალ კვირეს (კვირა ცხოვლობას) იხდის. დღეს
 ჭურუბა, რომ დენი დღეა წელიწადში, იმდენი ვოკა
 ღვინო უნდა ჩაესხაოა შიგ, მამ შვიდას რცდაათი, თუ

იმ იარაღს, იმდენ უბი იღებ (081-238 X 4) -
- იფორც უბი გელმ, კობიან იწმინდებ მისი იფორც მათთვის
- იფორც უბი გელმ, კობიან იწმინდებ მისი იფორც მათთვის
- იფორც უბი გელმ, კობიან იწმინდებ მისი იფორც მათთვის

ხალხური ლექსები.

— ეფორც უბი გელმ, კობიან იწმინდებ მისი იფორც მათთვის
- იფორც უბი გელმ, კობიან იწმინდებ მისი იფორც მათთვის
- იფორც უბი გელმ, კობიან იწმინდებ მისი იფორც მათთვის
- იფორც უბი გელმ, კობიან იწმინდებ მისი იფორც მათთვის

— ალაზანსა და იორსა
დავეყო პირსა და ყლაპს ვუზამ;

ას ლიტრა შევიღდა მოვზიდავ,
ცას ისარს ვესვრი— ფშენას ვუზამ;

ქვეყანას, ჰანღურს ამოვჭკრავ,
შევაშინებ და ბაქს ვუზამ:

ბიჭი ვარ ამისთანაი,
იცი, მე შენს ქმარს რას ვუზამ?..

— ვაჟო, სად იყავ მანამდი,
ოდეს არ ვიყავ ქმროსანი!

დღეს ღმერთმა ქმარი მიბოძა,
ძალიან დიდი-ყმოსანი;

შინ მოვა, აბჯარს ჩაიკვამს,
გამოვა ქარქაშოსანი,

შვიდასს ჩამოჭყრის შენისთანას
შიშველი, პერანგოსანი.

ამ ჩემს ძმასა დაშვენდება
მწვანე ჩოხა სკალატისა,
ზე შილიფად შემორტყმული

ხმალი ოქროს ქარქაშისა,
ომში შესვლა, შეტოვება,
ხელთა მშვილდი აღმასისა...
გული აქვს გაუდრეკელი—
აგრე უნდა მამაციისა!

როგორ გაქო, როგორ გაქო!
თეთრი სპილოს ძალა გაქო;
მიიხედავ, მოიხედავ,
აღმასისა თვალი გაქო;
ბასრი ხმალი წელს გარტყია,
მარჯვე ლახტი ხელთა გაქო;
რაზმის ომში რომ შეხვიდე,
სიკვდილისგან ზნე არ გაქო;
მტერსა უშიშრად შემოჰკრავ,
გულსა რიდი არა გაქო!..

ჭეონიები შეიყარენ, რჩევა მისცეს ერთმანეთსა. [ს; ხოსიაშ სოქვა: „თუ თქვენც მიჩნევთ, დაფატივებ ძლიერ მტერ-მას ჭეონია, მრავალს მასშეეს—თავს დაუშეებ ზეცის შესსა; მისსა ღამაზსა უმანებსა ვაერევიებ ცხელსა ცრემლსა“. კაცობეი დარბაზს შივა, ბედაურ ცხენსა შებძანდა. —უმანებო! ეველა შეახელ, ჭამს მიზირობს ჭეონია. —ბატონო, ნუ მიბრძანდები, გიღალატებუნ, გონია. —ჩემს დაღატს როგორ გაბედავს ხოსიელეი ჭეონია? ჩავად და ცოლს მირონს ვუცხებ“... გადმოიარა ბორია. *) ჩავიდა, სროლა შეიქნა... ორი კი მოხვდა, გონია! საწვალ კაცობას, ხათოფარს, გადმოდებია ქონია;

*) ბორი—სოფელია ხარაგოულს ქვემოლ მდებარე.

ფიცხლად ბიჭები მიათრევეს, როგორც რომ ბუგრის ღორია;
 მინდორშიდა გაიტანეს, ვითამ კათლილი ბრელია.
 დაჯდა და წიგნი დასწერა, მტრედს გამობა მხარდა.
 — „ეს დედა-ჩემის მთართვი: შე ვერ მოგვივალ ხანადა;
 ჩემი ცოლი ქმარს მიეცო, შე რომ მჯობედეს თვალ-ტანადა;
 თეთრი ფერფელი უუვარდა, არ დაძლებოს შავადა;
 ხშირი თმანი გაიშალეს, ცრემლი გაუშვას ღვარადა“.

საქორწინებელი.

(ჩვეულება-ცრუ-მორწმუნობა).

უკვლიერში ჩილი ვჭამე,
 ადგომასა გამახსენდა. —
~~ნურც მაცდევებ, ნურც მაცხელებ,~~
~~ნურც მაჩვენებ ქვე-მავალსა!~~

თქვენსა ქალებს—ვირის თავი,
 ჩვენსა ქალებს—კვირის-ტავი!
 თქვენს ვენახში—კიმულა-კიმულა,
 ჩვენს ვენახში—მტევნა-მტევნა!

არულა კუდიანებსა,
 ჭვარა აქაურობასა!
 თქვენი სვია და თქვენი სჭამეთ,
 ჩემსას ჭვარა დაგვიწერეთ!

ჭვარი სწერია
 შენი თვალისგან!

შენი თვალი — ქვეს,
შენი არშივი — ძაღლს!

ს ა მ ჯ ა ხ ი .

ვაი, დედა, რა ვიგონო
ავი დედა-მთილისათ!
დავჯდები და კუტს შეძახის,
ავდგები და — ძუნძულასო,
თუ ვჭამ რასმე უღაზიასა,
თუ არა და — წუნისას.
მომიუენა ჭუჭულებსა,
გავატანე ძერასათ.
დმერთო, შენ გამათხროვე
წუთი-სოფლის მზერასათ!

გამხიარულდი, ბუნარო!
უცეცხლობასა სწუნარო?
ხანდისხან მტერსაც ევედრე,
სულ ჩემს ამარა ნუ ხარო.

ჩვენო ერისთვის ბუნარო,
რაფა მარტოკა უუუხარო!
სტუმრები ბევრი მოგიდის,
მასხინძლობასა სწუნარო?
ადე, მასხინძელს უთხარი:
გულ-ჩათხრობილი ნუ ხარო;

ურმოულ შეშს მოგაერი,
გამხიარულდი ბუნარო!

ჩემო ლეკურ-დამხანაო,
სახსაკუნო ჩამახანაო!

სატრფიალო.

პირ-სახოცს გამოგვიგზავნი,
ჩემი ხელით მოქარგულსა;
შიგ კავიხვევ სულსა და გულს,
შენგან დამწვარ-დადაკულსა.

ეს სოფელი შენთვის მინდა,
შენ გიმზირო, ჩემო მზეო;
მაგრამ ფრთები არ მასხია,
კადმოფურინდე შენთან მეო.

აქედგანა და შენამდე
ვარდი მასხია ეელამდე!
რო ვინმე გამომიშვებდეს,
სულ ფრენით მოვალ შენამდე!

ქვეშ მიმინო-შევარდენი,
მადლა იბუდებს ბარია.—
ტან-წვრილო, ტანად ლერწამო,
გიურია შავი თვალა,
გიშრისა თმასა გინძრეკდა
ზედან-ქვედანი ქარია...

დმურთმან იცის, არ შენახოს
შენს უტურფესი ქალი!

ქალო, წითელ-პერანკა!
შენ რომ წახვალ, მე რა ვქქნა?

ერთის ნახვით შემიუფარდი,
გულში დარდათ ჩამივარდი.
ნეტამც, სულაც არ შენახე,
რადგან ასე შემიუფარდი!

საუფარელო, მოგწერ წიგნსა,
მოგეხვევი, მოგვამ ჭირსა!

ათხივ კუთხით მზეს ვეძებდი,
ერთი ვნახე, მეტი არა...
ვაჰ, თუ გული შეუწუხდა! —
სუსტია და ვერ იარა.

გადავაგდე მარგალიტი,
ამოვიდა გუბე წყალი. —
ნეტა მომკლა შენს კალთაში,
შენი ხელით მასვა წყალი!
ამას მაინც იტყვის ვინმე:
„მისთვის მოკვდა ი საწყალი!“

რა ხანია, მტერიასგან
ჩემი თავი დამსმენია!
არც მასვა და არც მაჭამა,
სულამც შენთვის მამსურია;

შენი ხმა ტკბილი, ნარ-ნარ
გაუსხლეტლად მასშენია;
შენ ჩემზე გულისთ გამყოფა,
ჩემსას არვინ გარჩენია!

მიუვარს შენი თმა ქუჩუბი,
შენს სიუვარულს ვერ გადავურბი!

შეშინია ბიჭისათ, გნებნებ
გაწვალუბა იცისათ, შენს
დაილოცა ბერი-კაცი,
არ გამტეხი ფიცისათ.

ჩემო მკვლელო, ჩემო მწველო,
ჩემო ტეტხლის მომდებლო,
შენ რომ ტეტხლი მომიკიდო,
მითხარ, რითა გავინულო!

ნეტა ინათ მაქცია—
კავებზე დაგებობდე,
ხატარა ჩიტად მაქცია—
უბეშო ჩაგიძვრებოდე,
შაქარ-უინულად მაქცია—
ენაზე დაგადნებოდე.

აიარ-ჩამთიარე,
ჩემო ია-გუნდისათ!
სუფრას ფეხი არ დაშიკრა,
ჩემო ლერწამ-ტანისათ!

ზეტას ვიუჯ, ზეტა ვნახე, —
 ვარსკვლავებსაც დავენახე ინტერლუდ
 შთავარემ კაცო მომიგზავნა იც მანი
 — „თუ აქ იუჯ, რად არ მნახე?“
 — „შენ მომიკვდე, არა შცაღდა:
 ჭარბის ქუდსა ვკერაფდიო, —
 ზედ მარგალიტს ვაყოფებდი, —
 კრავლის ქობას ვაფლებდიო“.

ზატარა საუვარელო,
 რისთვის მომიკალ გული?
 გალიაში გაგზარდე,
 ვით შაისის ბუღბუღი;
 შაქარს ისე გაჭმევი,
 როგორც ვეფელი და ზური!..

მე ხომ ვკვდები, ეს არის,
 ვთავადები ნელა-ნელა.
 ვგელა შენ გენაცვალის,
 ჩემო ციტიანთელა!

სულთ, წიგნი მოგაწერა,
 სიტუვა ეწერა მრავალი.
 ვერც ვნახე მისი მომტანი,
 არც არის ფეხზე მავალი, —
 ეშმაკის ამხანაგია,
 ფრინველები არის მავალი.

წვიმა მოდის მასველებს,
დარდები არ მასვენებს...
იმას კი ვენაცვალე,
ვინც რომ ხშირად მახსენებს!

ყოველი ჩიტი ბუდეს ზის,
მიმინო კაკაბიანა.
ნეტამც ჩამაცვა წალები,
შენ წინა დამაბზიალა!

საყვარელმა ასე მითხრა:
„ძალით ვერ შეგიყვარებ;
შორით დაგწვავ და დაგდაგავ,
ახლოს არ გაგიკარებ!“

ქალო, შენი თეთრი კაბა
თეთრად გაგიხამებია,
ჩემი გული შენ მოგიკლავს,
სხვისი გაგიხარებია!

საყვარელო, სად მოგნახო,
სად დაგიგო ველთა მახე?..
ჩემი გულის მოსაკლავად,
ნეტა, სულაც არ მენახე!

ნეტაი, გოგო, დედა-შენს,
რო გაუზღიხარ შვილათა:
არც გინდა პირის დაბანა,
არც უმარული ხშირათა!

წელი მტკივა, გვერდებო,—
უცოლ-შვილო ვბერდებო.

✓ რა გენაღვლება, იქროლოს
ზენა ქარმა და ქვენამ,—
იქნება ერთად შეგვეყაროს
იმ ჩვენმა ბედის-წერამ!

გაზაფხულზე აყვავდება
ურუშა და ბაიაო;—
შენ რომ გლახა ქმარი გყავდეს,
მე რა გიყო, დაიაო!

✓ ზემოთიდან წამოველი,
წამოვიღე ნამგალიო;—
გოგოებში გავფრიე,
როგორც თეთრი მამალიო.

✓ ქალო, წითელ კაბაზე
ნემსი დაგკიდებია.
თუ ჩემს გარდა სხვა გიყვარდეს,
ცეცხლიც წაგკიდებია!

ღვთისაგან პატივ-ნადებო,
რად გინდა ჩემგან ქებაო:
უფალმა მოგცეს სიმდიდრე,
ბატონთან პატივ-დებაო.

✓ დედა-ჩემო, გამათხოვე,
რას მიყურებ, რასაო,—

გათხოვდნ ჩემი ტოლები,
გაუყენეს გზასაო!

პატარა გოგო ვიყავი,
პატარა თინიელაო;
პატარა ბიჭი შევირთე,
პატარა კვირიელაო!

ნეტა, ცა მომცა ქალღმად,
ზღვა მელნად, და ტვერი კალმათ,
მზე მწერლათ, მთვარე მკითხველათ,
ვარსკვლავი სარონებელათ;
ეგ შენი თავიც აქ მომცა
სამსახურისა საგებლათ.

რა ღირსა შავი მელანი
თეთრი ქალღმადის წერასა!
დახედე ცუდსა ანბავსა,
შევარდენი ჰყავს ძერასა;
გაუფრინდება, წაუვა,
გული დაუწყებს ძგერასა;
აქეთ ის კვდება, იქით ის
ვაი მათ ბედის-წერასა!

საყვარელი მისთვის მინდა,
სიცოცხლეში გამახაროს;
რომ მოკვდები, დამიტვიროს
ცხარე ცრემლი მომაყაროს.

6.

ს ა ლ ხ ი ნ ი.

დავლავ ღვინო, მან მომკლა, არა და—მისმა სურვილმა!

ღვინოს დავლევ მარგუღსა, მარტოველს მატკენს, არც კულსა.

მასხინძელი მასხინძლობს გულათა, მხარულათა,
ახალი ჩეჭმა დახია მარანში სხარულათა!

ვადღებრძელთ ის კაცი, უნც რომ იუოს მამაცი,
ცოლ-შვილს კარკად ინახავდეს და არ იუოს მხარშაცა.

6. მ უ ზ უ რ ი

ინანი (ნაღურბი)

ოდელაა სხამარგელა, ჭო! უღვინობამ და ვეანგელა, ჭო!
ოდელა-ოდელა-ოდელა, ოდელაა ხანინა, ჭო!

სამგალო, ჩემო რკინაო, გასჭერ, გამიძებს წინაო!

ჭებ, ჭობ! ჭებ, ჭობ! ეკა, თკა! ეკა, თკა!
აზხე, აზხე, აზხე, აზხე! ბიჭო, ჩემი შკატა ნახე!
ჭებუნა, ჭობუნა! ეკა, თკა! ეკა, თკა!

აღალ მაქო, თაღალ მაქო—დიდ-მინდორა ყანა მაქო
მუშა ბევრი შევაწიე, ლუკმა-ზური აღარ მაქო!

ხოს წვევროში ჩიტო, გჭამდა, გიღლით ჩამოგიტანეო;
საწნახელში რომ ჩაგუარე, იუებით გამოგიუვანეო;

ქვევრები რომ გაგირეცხე, ჩაფით გამოგიტანო;
ამდენი შრომა გაუწიე, შინც არ გამოიტანო.

ძილის პირები.

ამ ბატონების დედას უდგია ოქროს აკვანი;
შიგ უწევს ბატონიშვილი, უსხია ოქროს ქოხორა.
შთახსენებენ ნანას... ნანიჩა ბატონებს!
ნანას გეტყვი, მოგახსენებ ნახვ, ბატონო!
ნანიჩა ბატონებსა, ნაი-ნინა!
იას ვკრეფ, ვარდსა ვჭკონავ, იავ-ნანიჩა,
ბატონების მოსაფენად, ნაი ანინა!

აზორიზმები.

წუთი-სოფლის სტუმრები ვართ, ჩვენ წავადთ და სხვა დარჩება;
თუ ერთმანეთს არას ვარგებთ, — ამის მეტი რა შეგვრჩება?

სიმდიდრე კაცსა გადარეგს, თუ მოერია თეთრია,
აგრეთვე სიღარიბეში დაავიწუდება ღმერთია; —
კონიერ კაცსა რომ ჰკითხო, მისთვის ორივე ერთია.

ქვეყანა საგარჯილთა, ზარმაცი სთავილთა,
მისი სიღრცხლე-სიკუდილი სატირაღ-სასატილთა.

კარგი კაცის ჰურ-მარილი უზაზე ხიდად გაიდების,
რომ მოკვდება კაი კაცი, მკვლარი ცოცხლად ჩაითვლების.

გამოცანები.

(შეკრებილი ს. არგვეთში მისგანვე)

ავსაცა აქვს, მასაცა აქვს, ბატონსაც და უმასაცა აქვს.

სახლი.

აიანურ, ბაიანურ, წითელ კაკაიანურა,
მოიშლება, მოიწობა, მოსწყინდება სიარული.

საათი.

არ ისმება, არ იღმება, არც ხელით დასაჭერა,
თვათონ გასმევეს, თვათონ გაჭმევეს—კაცისთვის ეველაფერია.

კეუ-გონება.

ბოსტანშიდა თესლა ვთესე, შწვანედ იყო ამოსული,
ჩაგვჭარ ხელი, ამოვიდე—ხუტურ იყო შემოსული.

კიტრი.

გაფშაღე ქვეყნის ოდენზე, დაგვეცე ფარის ოდენზე.

თვალი.

დედასა შუალი მოვსტაცე, სხვას მაგაბარე ეუღეს,
ისიც იმასა სტიროდა, ვაი რა ვუეო სნეულს!

ნამყენი.

დიდი ტეიდან გამოვიდა დიდი უზურბელა,
თავი—კვატუშელა, კუდი—ისრაელა.

კამბეჩი.

ეზი გოგავს, ერთი ხონავს.

— ურმის გოგრები და ფრჩხილები.

ერთ მინდორზე კვიტები იკადებთან.

მაგრატელი.

ერთსა ზატარა მინდორსა ერთი რამე სტისა,
ეოველი კაცა ხელს ურტეავს, სისხლა არსად სდისა.

ბურთი.

გზივარ კლდესა, გაქნევე ხელსა,—
„მოდო, მამიშენის მზესა!“

სარეკელა.

ზევადგანა მოდიოდნა კანა-კუმნა თსელთსანი,
ეველა იმას კრადება ქვეითი და ცხენთსანი.

სეტყვა.

ზევადგანა მოწიწინობს,—ვაი, დედა, ქურქა დამრჩა!

კაკალი.

თვალში ხელი შეეუევა, ამოიღო ნაცოხარა.

მავრატელი.

თოკი სვამს, ხბო იბეკება

კიტრი ბარდიანა.

თოფი ხისა, ტყვია—წელისა, ხესა მოხვდა, ქვა მობრუნდა.

წისქვილი.

მოდგა და მოდგა ლაშქარი, მოდგა და მოიყარა,
უჩხუბრად საისხლი გასდინდა, გადგა და გაიყარაო.

წურბელა.

ხატარა კელე-კუტა, კელელზე შეესკუმა.

ბზიკის ბუდე.

რამეა ერთი ძლიერი, უჩინარი და ხმიანი,
ზღვასა და ხმელეთს დაივლას, რომ შეიქნება ტრიალი.

ქარი.

რკინის ხარს ბამბის კუდი აზია.

ნეესი და ძაფი.

— სად მიხვალ, შე მოხუკულო?

— შენთან მოვალ, გამართულო.

ნამგალი და პური.

სახლში მივალ, დამაურთან კაჟა-კუჟუ-კუჟუნასა,
გამისმენ და გამომისმენ ცალ-გვერდულა ხაზუნასა.

კვერი.

ტუეში ხარი შემოვიდა,—გამო, გამო, გაშერა!
ნაბდის უა შაკ დატოვა, გამოვიდა შაშველა.

თბილის კია.

ფესებს ვახვევ, მუცელს ვადებ,
ზირ-დადებულს ლუკმას ვადეკვ.

დგიმ-სავარცხელი.

შეშეს ბოლო შავი მიაქეს.

ბოლო შავი — ფრინველია

შეგხედე: უანაშა არის დამაზი უღვაშიანი.

სიმინდი.

შიგნით ოქრო, გარედ — ვერცხლი, გატუდეს — დარა შესდების.

კვერცი.

შიგნით — ხერეღა, გარედ — ჭრეღა,

„უჭუ“-ს საძახილებელა.

თოფი.

შიგნით — ტყავი, გარედ — სორცი.

კუჭი.

ხე — ბრუნდი და ხე — მართალი, წვეროზე ხუთი მარცვალი.

ხელი და თითები.

ჯერ მწარეა, მერე ტკბილი, ბოლოს-კი მატირებელი.

ღვინო.

გურული ასახსნელები (გამოცანები)

(სოფ. გოგორეთში) ჩაწერილი ალექ მერკვილაძისგან).

აი კაცი რა კაცია, ცხრაი კაბა ტანს აცვია?

სიმინდი.

გახტა გაბელი, გაუვა საბელი.

ნეგზი და ძაფი.

დუღს, დუღს, ხვარხვარებს, მოსწუურდება, წვალს დაღუგს.

ლობო და ქოთანი.

ერთი ხატარა მანანა თავზე ტეცხლს იკიდებს.

ჩიბუხი.

ერთი ხატარა მანანა მიტოცდება-მიტოცდება, კიბესთან მიეფარება

ცოცხი.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა
ზარა.

ერთს ზატარა მინდორში ჯორის თავი ჰქვიდა.

—

ვზივარ შუაში, არ მაქვს ფასი, დამტკერია ეგულა თვალში.

—

ცეცხლი.

ზაქარია კორკოტაო სასლიდგანა მორბოდაო.

—

ლოკოკინა.

ზურგ-კენი, მუცელ-ტაშტი, თვალ-კაჭი, ფეხ-ტაიჭი.

—

კობორჩხალი.

ლიზარი მივა, გზას მიიჭრის.

—

მაგრატელი.

მივა-მოვა, კვადს არ აჩენს.

—

ნავი.

მოვიდა კურთ მოზუკი, მოძუნკა სუნთლად სოთელი.

—

ლამე და ძილი.

ოთხი ძმა-კაცი ჯვარს ვადვი, ვაღაზარაკე სხვა სმაი.

—

ჩანგური.

ოთხი წევს და ასი ჰგორავს.

—

სვენი (ლომის ვასაფერი).

ოხრავუნ, დანრავუნ, დომიწვი და დაწკაპუნ!

—

აკვანი.

ზირ-შიშუელი, თავ-შიშუელი, კარეშა ვერ მიხვდება.

—

მშველი.

უმაგრატლად გამოჭრილი, უენდროთა შედებილი.

—

ქათმის ბიბილი.

ქვეყანას გადაცვდება, ჭურის ზირს არა.

—

ფული.

შიგნით—ჭექა, გარედ—ელვა.

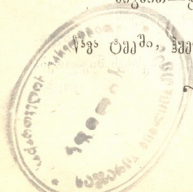
—

ფიშტო.

წავა ტეეში, ჰეეფს, ჰეეფს, მოვა — დაეკდება.

—

ცულდი.

შინაარსი:

განყოფილება ჰირკელი.

	<u>გვერ.</u>
II სვიმონ მაჩაბლის პასუხი. ლექსი, გიორგი ერისთავისადმი.	5—8
III ამირანი. დრამატული პოემა. სეკ. გახეზილადის	9—62
IV პროგრამა ეთნოგრაფიულ და იურიდიულ ცნობების შესაქრებად. (გაგრძ.) აღ. სსსსსსსსსს	63—81
V საქართველოს დედა-ქალაქი ტფილისი, (გაგრძელება) მოსკოვის სსსსსსსსსს	
VI ევროპის მთავრეზუმოვა. (დასასრული) ს. ქვარიაშვილის	

მეორე განყოფილება.

I სოფ. ბოსტანა. წარმოდგ. მღ. აღ. ბარბაქაძისგან	1—9
II იღვლის სასწორი. ზღაპარი და ხალხური ლექსები, წარმოდგენილი თ. ა. მასხაძის მიერ.	10—16
III თუშური ლექსები. შეკრებილი ივ. ბუჭუჩაშვილის მიერ	17—24
განცხადებანი.	

